ΕΤΟΣ ΝΑ'. ΤΕΥΧΟΣ 598 — 599 γ'. — δ'.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Μηνιαῖον Θεολογικὸν Θρησκευτικὸν περιοδικόν. Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ	1968

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: "ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ"
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΛΕΩΝΙΔΟΥ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1968 Τ. 598 - 59 γ'. - δ'.

Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΕΝΘΡΟΝΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣ)ΝΙΚΗΣ κ. ΛΕΩΝΙΔΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ

Μὲ ἐπιβάλλουσαν ἐκκλησιαστικὴν μεγαλοπρέπειαν, ἐγένετο τῇ 31ῃ Μαρτίου 1968 ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ τοῦ Πολιούχου τῆς Θεσσαλονίκης Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐνθρόνισις τοῦ νέου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδου Παρασκευοπούλου, ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου παρουσίᾳ μελῶν τῆς Ἱ. Συνόδου, ἄλλων Σεβ. Μητροπολιτῶν, τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐργασίας κ. Πουλέα, ἀντιπροσωπεύοντος τὴν Ἐθνικὴν Κυβέρνησιν, τῶν Πολιτικῶν, Στρατιωτικῶν, Δημοτικῶν καὶ Ἐκπαιδευτικῶν Ἀρχῶν, τοῦ Ἱερατείου καὶ πλήθους κόσμου.

Μετὰ τὴν Δοξολογίαν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἀνάγνωσιν ὑπὸ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱ. Συνόδου τοῦ Β. Διατάγματος τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς σχετικῆς ἐγκυκλίου τῆς Ἱ. Συνόδου, ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος προσεφώνησε τὸν νέον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδαν ὡς ἑξῆς:

Η ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ

«Σεβασμιώτατοι, Ἐξοχώτατε κ. Ὑπουργέ, Σεβασμιώτατε Ἅγιε Θεσσαλονίκης, ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί,

Ἐὰν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅπως καὶ ὁλόκληρον τὸ Πανελλήνιον, ἰδιαίτατα δὲ ἡ Μακεδονία καὶ γενικῶς ἡ Βόρειος Ἑλλάς, δὲν σᾶς ἐγνώριζε καλῶς, δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ ἀναθέσῃ εἰς τοὺς ὤμους σας τὴν βαρυτάτην αὐτὴν διακονίαν τῆς διαποιμάνσεως τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Διότι, ὅπως οἱ πάντες γνωρίζομεν, ἡ Ἱερὰ αὕτη Μητρόπολις ἔχει τὸ προνόμιον νὰ σεμνύνεται ἐπὶ τῷ ὅτι ὑπῆρξεν ἡ πρώτη εὐρωπαϊκὴ μεγαλόπολις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Μέγας τῶν Ἐθνῶν Ἀπόστολος ἵδρυσε Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὰς δύο

Ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας τῆς ἀπηύθυνεν ὁ ἀνυπέρβλητος ἱδρυτής της, καὶ αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν θησαύρισμα πνευματικὸν εἰς αἰῶνας αἰώνων. Ὑπῆρξεν ἐπὶ αἰῶνας τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον ὄχι μόνον τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος, ἠκτινοβόλει δὲ πνευματικῶς μέχρι καὶ τῶν ψυχρῶν τοῦ Βορρᾶ στεππῶν.

Ἀπέκτησε πανσέπτους καὶ μυροβλήτους μάρτυρας καὶ ἁγίους, οἱ ὁποῖοι καλύπτουν διὰ τῆς λάμψεως καὶ χάριτός των ὁλόκληρον τὸν χῶρον τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως, ὅπως ὁ Μεγαλομάρτυς, ὁ πολιοῦχος καὶ προστάτης τῆς πόλεως ταύτης, εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ ὁποίου ἱστάμεθα κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Ἐποιμάνθη ὑπὸ Ἱεραρχῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι «ἀστέρες πολύφωτοι τῆς Ἐκκλησίας», «πάγχρυσα στόματα τοῦ λόγου», πάσης «τῆς Οἰκουμενικῆς ἀγλάϊσμα». Ἔσχε δὲ καὶ ἔχει ποίμνιον, τὸ ὁποῖον συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν μελῶν του πρόσωπα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ μεγάλου ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας Θεσσαλονικέων, εἶναι πρότυπα διὰ πάντας τοὺς πιστοὺς (Α´ Θεσ. α´ 7), τὰ ὁποῖα ἔχουν τόσην καὶ τοιαύτην ἀγάπην, ὥστε νὰ μὴ ἔχουν πλέον ἀνάγκην νὰ διδαχθοῦν περὶ αὐτῆς, ὄντες «θεοδίδακτοι εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους» Α´ Θεσ. δ´ 9), τὰ ὁποῖα εἶχον φθάσει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν χριστιανικῆς τελειότητος, ὥστε ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν Δευτέραν Παρουσίαν του, νὰ εἶναι διὰ τὸν Ἀπόστολον «ἐλπίς», «χαρὰ» καὶ «στέφανος καυχήσεως» (Α´ Θεσ. β´ 19) καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἁγνότης καὶ ἡ ποιότης τῆς πίστεως νὰ ἔχῃ γίνει γνωστὴ «ἐν παντὶ τόπῳ» (Α´ Θεσ. α´ 8) καὶ ὁ Ἀπόστολος, ὁπουδήποτε εὑρίσκετο, νὰ δύναται νὰ καυχᾶται δι᾽ αὐτοὺς (Β´ Θεσ. α´ 4).

Ἀλλ᾽ ὑμεῖς, Σεβασμιώτατε, δὲν εἶσθε ἐκ τῶν συνήθων κληρικῶν. Τὸ ἔργον σας ἐντὸς τοῦ Ἀμπελῶνος τοῦ Κυρίου καὶ ἡ φωτεινὴ προσωπικότης σας εἶναι γνωστὰ καὶ τὰ ἀναγνωρίζουν καὶ τὰ εὐλαβοῦνται ὄχι μόνον οἱ Θεσσαλονικεῖς, τοὺς ὁποίους ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν διηκονήσατε, ὄχι «μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ» (Α´ Θεσ. α´ 8) καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν Βόρειον Ἑλλάδα, ἀπὸ τῆς Θράκης ἕως τῆς Βορείου Ἠπείρου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον. Καὶ οἱ «λίθοι κεκράξονται» (Λουκ. ιθ´ 40), ἐὰν θὰ ἠθέλαμεν νὰ τοὺς ἐρωτήσωμεν διὰ τὸ πρόσωπόν σας καὶ τὸ ἔργον σας, τὸ ὁποῖον ἔχετε ἐπιτελέσει ὡς ἀκούραστος κήρυξ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὡς φλογερὸς ἐμψυχωτής, ὡς ἀκοίμητος ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάσκαλος καὶ ὁδηγὸς καὶ πάντοτε μέν, ἀλλ᾽ ἰδίως ὅτε ἡ παρουσία τοῦ ράσου εἰς τὴν ὕπαιθρον ἦτο ἀτυχῶς σπανία, καίτοι ἦτο κατ᾽ ἐξοχὴν ἀπαραίτητος. Δὲν προτιθέμεθα νὰ ὑποτιμήσωμεν οὔτε τὸν κόπον οὔτε τὰς προσπαθείας καὶ τὸ ἔργον οὐδενός. Δὲν εἶναι ὅμως ὑπερβολή, ἐὰν λεχθῇ ὅτι, ἐὰν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ ἀπεφάσιζε πρὸς στιγμὴν νὰ ἐπιλέξῃ τὸν κληρικὸν ἐκεῖ-

νον, ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ Μεγάλου Παύλου θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τὸ «περισσότερον πάντων ἐκοπίασα» (Α΄ Κορ. ιε΄ 10), αὐτὸς θὰ ἦσθε Ὑμεῖς, Σεβασμιώτατε.

Ἐντεῦθεν, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τιμῶσα «τὸν κόπον ὑμῶν καὶ τὸν μόχθον» (Α΄ Θεσ. β΄ 9) καὶ ἐκτιμῶσα κατ᾽ ἀξίαν τὴν ὄντως ἐξέχουσαν προσωπικότητα ὑμῶν, σταθμίζουσα δὲ τὰς ἰδιαζούσας περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας εὑρέθη ἡ πρώτη τῆς Μακεδονίας Μητρόπολις, ἀπεφάσισεν, ὅπως θέσῃ ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς λυχνίαν. Καὶ εἶναι βεβαία, ὅτι ἡ θεία Χάρις πρεσβείαις καὶ εὐλογίαις τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, πολλαπλασιάζουσα τὰ πολλὰ ὑμῶν τάλαντα, καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ πολυπληθοῦς σας ποιμνίου, ὑποστυλοῦσαι τὰς πολυτίμους δυνάμεις σας, θὰ σᾶς ἀναδείξουν μέγαν ἐν ἱεράρχαις τῶν Θεσσαλονικέων, ἀντάξιον τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων προκατόχων σας καὶ ἐκ τῶν λίαν διακεκριμένων ποιμένα καὶ διδάσκαλον τῆς συγχρόνου Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐγκαθιστῶμεν, λοιπόν, ὑμᾶς μετὰ πολλῶν τῶν ἐλπίδων καὶ ὑποσχόμεθα, ὅτι θὰ συνυπουργῶμεν ὑμῖν τῇ δεήσει, ἵνα «ὑπεραυξάνῃ ἡ πίστις ὑμῶν καὶ πλεονάζῃ ἡ ἀγάπη» Β΄ Θεσ. α΄ 3), παρακαλοῦντες, ὅπως καὶ ὑμεῖς προσεύχησθε καὶ περὶ ἡμῶν, «ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχῃ καὶ δοξάζηται, καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς» (Β΄ Θεσ. γ΄ 1).

Ἐὰν δέ, Σεβασμιώτατε, θὰ ἐπετρέπετο καὶ εἰς ἡμᾶς, ἐξ ὀνόματος τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, νὰ προσθέσωμεν ὀλίγα τινὰ εἰς ὅσα ἤδη αὕτη διὰ τῆς Ἐγκυκλίου της ἀπηύθυνε πρὸς τὸ ἐμπιστευθὲν εἰς ὑμᾶς ποίμνιον, θὰ ἐζητοῦμεν τὴν ἄδειαν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἁπλῶς ὅσα πρὸ χιλίων ἐννεακοσίων ἐτῶν μεταξὺ ἄλλων ἔγραφεν εἰς τὴν ἐπιστολήν του ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐνδόξου ταύτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας: Ἀδελφοὶ Θεσσαλονικεῖς «πάντοτε χαίρετε, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε... Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε, προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε. Πάντα δὲ δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε· ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη» (Α΄ Θεσ. ε΄ 16 - 23).

Η ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ Γ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ Β. ΕΛΛΑΔΟΣ Κ. Ν. ΓΚΑΝΤΩΝΑ

Ἀκολούθως τὸν νέον Μητροπολίτην προσεφώνησε ὁ κ. Γκαντώνας ὡς ἑξῆς:

«Κατὰ τὴν πανίερον ταύτην στιγμὴν καθ᾽ ἣν ἀνέρχεσθε εἰς τὸν

ἱστορικὸν θρόνον τῆς θεοσώστου καὶ λαμπροτάτης ταύτης μητροπόλεως τῆς βορείου Ἑλλάδος, ἔνθα σύμπας ὁ ἱερὸς κλῆρος καὶ ὁ εὐσεβὴς λαὸς τῆς πόλεως δέχονται τὰς πρώτας εὐλογίας σας, μὲ αἰσθήματα χαρᾶς, ἐκφράζω τὴν ἐμπιστοσύνην ὡς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων καὶ προσδοκιῶν μας ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ὑμετέρας πανσεβάστου Παναγιότητος».

Η ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ κ. ΠΟΥΛΕΑ

Τὸν νέον Μητροπολίτην προσεφώνησεν ὡσαύτως ὁ Ὑπουργὸς Ἐργασίας κ. Πουλέας, ἐκ μέρους τῆς Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως, εἰπὼν τὰ ἑξῆς:

«Οἱ αἰθέρες τῆς πόλεως ἐδονήθησαν σήμερον ἀπὸ τὸ «ἄξιος - ἄξιος» τὸ ὁποῖον θὰ ἀντηχῇ πάντοτε. Ὁ χῶρος τῆς χριστεπωνύμου Θεσσαλονίκης καθηγιάσθη διὰ μίαν ἀκόμη φοράν. Ἐπιτραπήτω μοι εἰς τὸ «Ἄξιος» αὐτὸ τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως νὰ προσθέσω καὶ τὸ ἄξιος ἐξ ὀνόματος τοῦ Προέδρου τῆς ἐθνικῆς Κυβερνήσεως κατ᾽ ἐντολὴν τοῦ ὁποίου εὑρίσκομαι ἐδῶ καὶ τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως».

Ἀκολούθως ὑπὸ τὰς θερμὰς ἐκδηλώσεις τῶν παρισταμένων, συγκεκινημένος ὁ νέος Μητροπολίτης ἐξεφώνησε τὸν κάτωθι ἐνθρονιστήριον λόγον:

Ο ΕΝΘΡΟΝΙΣΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατοι καὶ ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί,
Κύριε Ὑπουργέ,
Κύριε Γενικὲ Γραμματεῦ Ὑπουργείου Βορείου Ἑλλάδος
Κύριε Νομάρχα,
Στρατηγοί μου,
Κύριοι Δήμαρχοι, Κύριοι Πρόεδροι Δημοτικῶν Συμβουλίων,
Ἀγαπητοὶ Δημοτικοὶ Σύμβουλοι,
Λοιπαὶ Ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι,
Εὐλαβὲς Πρεσβυτέριον,
Καὶ λοιπὸν τῆς Ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας Πλήρωμα.

Συντετριμμένος καὶ τεταπεινωμένος ἐγώ, διότι ἀνεδέχθην βάρος καὶ ἀνέλαβα ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον οὔτε ἐπεδίωξα οὐδὲ ἐπεθύμησά ποτε. Εἰσῆλθον εἰς τὸν ἱερὸν κλῆρον μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ μείνω ἕνας ἁπλοῦς ἱεροκῆρυξ καὶ ὑπαξιωματικὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἰδοὺ ὅμως τώρα εὑρίσκομαι ἐνώπιον πάντων ἐψηφισμένος καὶ ἐκλελεγμένος καὶ χειροτονημένος διὰ χειρῶν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθη-

νῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ τῶν ἁγίων Συνοδικῶν, Μητροπολίτης τῆς Θεοσώστου ταύτης Μητροπόλεως.

Δὲν παραγνωρίζω τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τόσων ἄλλων διακεκριμένων καὶ κατὰ πολὺ ἀνωτέρων μου καὶ κατὰ τὴν μόρφωσιν καὶ κατὰ τὴν ἱκανότητα καὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν κληρικῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, προέκριναν ἐμέ, Πνεύματι Ἁγίῳ, ἡ Ἁγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ ἡ Ἐθνικὴ Κυβέρνησις διὰ τὴν διαποίμανσιν τῆς Ἀποστολικῆς τῶν Θεσσαλονικέων Ἐκκλησίας. Αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἵδρυσε τὸ πρῶτον ὁ μέγας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἐθνῶν Ἀπόστολος ὁ θεῖος Παῦλος, καὶ τὴν ὁποίαν ἐκλέϊσαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων πανύψηλα πνευματικὰ ἀναστήματα, Ἅγιοι καὶ μεγαλήγοροι Πατέρες, κορυφαῖοι μαχηταὶ τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Πίστεως, Ἰωσὴφ ὁ Στουδίτης, Λέων ὁ Φιλόσοφος, Ἰσίδωρος καὶ Εὐστάθιος, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ Καβάσιλας, Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, Θεωνᾶς ὁ Ἅγιος καὶ Ἰωακεὶμ ὁ Γ΄ ὁ μετέπειτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, καὶ τόσοι ἄλλοι ἐπίλεκτοι τῆς Ἐκκλησίας ποιμένες.

Κάμπτομαι ἀληθῶς καὶ δειλιῶ ἐνώπιον τοῦ πελωρίου βάρους καὶ τῶν δυσβαστάκτων εὐθυνῶν καὶ ὑποχρεώσεων, τὰς ὁποίας ἐπωμίζομαι εἰς τοὺς δυσχειμέρους αὐτοὺς καιρούς, μικρὸς καὶ προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν πλέον ἐγώ, καὶ ἄπειρος τῶν διοικητικῶν καὶ ἀπροετοίμαστος διὰ τὴν ἀνάληψιν τοιούτων δυσθεωρήτων καθηκόντων.

Ἐπελπίζω ὅμως ἐπὶ τὴν χάριν καὶ τὰς δωρεὰς τοῦ Παναγίου Πνεύματος τοῦ τὰ ἀσθενῆ θεραπεύοντος καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦντος καὶ τὸ ὁποῖον «ἱερέας τελειοῖ» καὶ ἐπὶ τὴν ἰσχυρὰν καὶ ἀκαταμάχητον βοήθειαν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀρχιποίμενος Χριστοῦ τοῦ Θείου Δομήτορος τῆς Ἐκκλησίας. Καθὼς καὶ ἐπὶ τὴν συμπαράστασιν καὶ τὰς προσευχὰς Ἀρχιερέων καὶ ἱερέων καὶ πάντων ὑμῶν τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν, ποὺ ὑπερεπλήρωσαν κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν τὸν ἱερὸν τοῦτον χῶρον.

Πῶς ἄλλως ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ; Ὁ δρόμος ἠνοίχθη πλέον. Θὰ τὸν βαδίσω ὅση μοι δύναμις καὶ ὅσον τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου ἐπιτρέψῃ.

Πρὶν ἢ ὅμως προχωρήσω εἰς τὰ καθιερωμένα, θὰ ἀφήσω νὰ ἀνέβῃ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδίας μου θερμὴ πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν δοξολογία, εὐχαριστία καὶ εὐγνωμοσύνη, διότι ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὸν δοῦλον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἱερὰν αὐτοῦ διακονίαν, καὶ τώρα μὲ προωθεῖ εἰς νέους ἀγῶνας καὶ κόπους καὶ θυσίας ἐν τῷ Ἱερῷ Αὐτοῦ Ἀμπελῶνι.

Ἐν συνεχείᾳ ὀφείλω νὰ καταθέσω θερμὰς τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τὰ σεβάσμια μέλη τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου οἱ ὁποῖοι παρὰ τὰς ἰδικάς μου ἐπιμόνους παρακλήσεις καὶ ἀντιρρήσεις ἠγαθύνθησαν νὰ μὲ ἀξιώσουν τῆς μεγάλης αὐτῆς τιμῆς, τῆς ὁποίας δὲν ἐθεώρησα ποτὲ τὸν ἑαυτόν μου ἄξιον - δὲν ἀποκλείεται νὰ διαψεύσω τὰς πολλὰς καὶ ἀγαθὰς ἴσως ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ἐστήριξαν εἰς τὴν ἐλαχιστότητά μου, ἀλλὰ ὑπεύθυνος διὰ τοῦτο δὲν θὰ εἶμαι ἐγώ.

Εὐχαριστῶ τὴν Ἐθνικὴν Κυβέρνησιν, ἥτις προέκρινε τὴν μετριότητά μου, διὰ νὰ ποιμάνω τὸ ποίμνιον τῆς Θεοσώστου ταύτης ἐπαρχίας.

Ὡσαύτως τὸν Ἐξοχώτατον Ὑπουργὸν Βορείου Ἑλλάδος κ.κ. Πατίλην ἄνδρα ἐξαίρετον, στρατιώτην γενναῖον, τὸν Γενικὸν Γραμματέα κ. Γκαντώναν, τὸν κ. Νομάρχην, τοὺς κυρίους Δημάρχους καὶ τὰ μέλη τῶν Δημοτικῶν Συμβουλίων, - τὰς λοιπὰς Ἀρχὰς καὶ Ἐξουσίας, τὰς ὁποίας διὰ λήθην καὶ πλῆθος ὀνομάτων δὲν μνημονεύω, ἀλλὰ καὶ ὅλους ὑμᾶς, τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῶν Γραμμάτων, τοὺς ἀνθρώπους τοῦ μόχθου καὶ τοῦ ἱδρῶτος, τοὺς ἀνθρώπους τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπαίθρου, τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικρούς· ὅλους τοὺς παρόντας ποὺ κατηργήσατε τὸν νόμον τοῦ ἀδιαχωρήτου, χίλια εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἀγάπην καὶ εὔνοιαν, μεθ' ἧς μὲ περιβάλλετε καὶ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὴν τόσον βαρεῖαν εἰς εὐθύνας καὶ ἀποστολήν.

Καὶ στὸ ἀγωνιῶδες ἐρώτημα , ποὺ μοῦ τίθεται ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς «Πῶς θὰ τὰ βγάλω πέρα;» σεῖς μοῦ ἀπαντᾶτε: «Μαζὶ θὰ περπατήσουμε, χέρι μὲ χέρι ἀντάμα».

Θὰ ἀνυπομονοῦν ἴσως μερικοὶ νὰ ἀκούσουν εἰς τὸν ἐνθρονιστήριον αὐτὸν λόγον, ποῖον τὸ πρόγραμμα τοῦ νέου Ποιμενάρχου. Δὲν προτίθεμαι νὰ σᾶς καταπονήσω τὴν ὥραν αὐτὴν μὲ ἕνα θέμα, τὸ ὁποῖον καὶ προπαρασκευὴν πολλὴν ἀπαιτεῖ καὶ μελέτην ἐπιμελῆ καὶ προσευχὴν ἐκτενῆ καὶ μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς.

Ἐν τούτοις ἡ ἐπὶ 30 καὶ πλέον ἔτη διακονία μου, ὡς ἐργάτου τοῦ Εὐαγγελίου ἐνταῦθα, ὑποδηλοῖ πως ὁποῖον θὰ εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ τὸ μέλλον νὰ καταστρωθῇ καὶ ἐφαρμοσθῇ πρόγραμμα. Εὐρύτατοι εἶναι οἱ ὁρίζοντες ποὺ ἐκτείνονται ἐνώπιον τοῦ Ποιμένος καὶ τῶν ἐργατῶν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς μεγάλους αὐτοὺς καιρούς. Καὶ πολλὰ γίνονται ἀπὸ τοὺς ζηλωτὰς Ποιμένας καὶ ἐργάτας τῆς Ἐκκλησίας. Τομεῖς ἐργασίας, προβλήματα ζέοντα, ἀνάγκαι ὑλικαὶ καὶ πνευματικαὶ τεράστιαι, δίψα διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ πεῖνα διὰ τὴν πνευματικὴν τροφήν, τριζοκοπήματα θεσμῶν, φθορὰ ἀξιῶν, κατακλυσμὸς κακοῦ, σύγχυσις ἰδεῶν, ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ ἀναμένουν ἀντιμετώπισιν. Ποῖ-

ος ἠμπορεῖ ἀπέναντι τῶν συσσωρευμένων αὐτῶν καθηκόντων νὰ ὀρρωδήσῃ; Ἰδοὺ ἔργον κοπιῶδες καὶ ἐπίμοχθον, ποὺ κεῖται ἐνώπιόν μας σήμερον. Ἀνάγκη καὶ ὁ ὁμιλῶν καὶ νέους τομεῖς εὐαγγελισμοῦ τοῦ λαοῦ καὶ πνευματικὰς ἐργασίας νὰ ἀνοίξῃ, καὶ νέους ἐργάτας νὰ ἐπιστρατεύσῃ καὶ μεθόδους νὰ ἀνανεώσῃ καὶ πύκνωσιν τοῦ θείου κηρύγματος νὰ ἐπιτύχῃ, κηρύγματος ἐκσυγχρονισμένου μέν, βαθύτατα ὅμως Χριστοκεντρικοῦ καὶ ἀπαντητικοῦ εἰς τὰ προβλήματα τὰ ζέοντα τῶν καιρῶν μας. Ἡ οἰκογένεια, τῆς ὁποίας αἱ Ἑλληνοχριστιανικαὶ βάσεις καὶ τὰ θεμέλια κλονίζονται πρόρριζα, ἀπαιτεῖ στοργήν, ἐνίσχυσιν, διαποίμανσιν πράγματι στοργικήν. Καὶ μαζί της ὑπ' ἀριθμ. 1 πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας, ἡ Ν ε ό τ η ς, καὶ μάλιστα ἡ Νεότης τῆς νευραλγικῆς αὐτῆς περιοχῆς, θὰ καταβληθῇ κάθε προσπάθεια νὰ περισωθῇ ἀπὸ τοὺς τρομεροὺς κινδύνους ποὺ τὴν ἀπειλοῦν, νὰ τονωθοῦν τὰ ὑψηλὰ ἰδεώδη ποὺ πρέπει νὰ τὴν διέπουν, νὰ διαποιμανθῇ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, ὥστε αὐτὴ αὔριον νὰ ἀποτελέσῃ τὸ βάθρον μιᾶς πράγματι ἀναγεννημένης καὶ μεγάλης Ἑλλάδος.

Ἀγάπη πρὸς τὸν μοχθοῦντα καὶ ἐργαζόμενον ἄνθρωπον, ὥστε νὰ αἰσθανθῇ ὅτι δὲν εἶναι ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἄνευ προστασίας καὶ πατρικῆς συμπαραστάσεως.

Οἱ πάσχοντες ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, ποὺ εἶναι τὰ πονεμένα παιδιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγκη νὰ αἰσθανθοῦν τὴν ἀγάπην τοῦ Εὐαγγελίου νὰ ἐπουλώνῃ τὰς πληγάς των, νὰ τοὺς μεταδίδῃ θάρρος καὶ νὰ τὰ προωθῇ πρὸς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς καὶ τῆς νίκης.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν εἶναι ἐμφανὲς τὸ καθῆκον, ποὺ προβάλλει ἐνώπιον τοῦ Μητροπολίτου. Τὰ ἱδρύματά της, ἱδρύματα πνευματικῆς ἐργασίας πρὸς τόνωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος καὶ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἱδρύματα ἀνακουφίσεως τοῦ παντοίου πόνου, ἀνάγκη νὰ πληθυνθοῦν. Ἡ Ἐπισκοπὴ εἰς τοὺς καιροὺς αὐτοὺς πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀχθοφόρος τῆς ἀγάπης, ἡ σημαία της νὰ εἶναι: τ ὸ Π ρ ω τ ε ῖ ο ν ε ἰ ς τ ὴ ν ἀ γ ά π η ν. Δὲν εἶναι ἀνεκτὸν τὴν ὥραν ποὺ βαίνει πρὸς τὸ τέρμα του ὁ 20ὸς αἰὼν νὰ ἰσχύῃ τὸ «ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει».

Πῶς ἠμπορεῖ νὰ παραβλέπῃ ὁ Ἱεράρχης τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «εἰκὼν τοῦ Θεοῦ», ψυχὴ «ὑπὲρ ἧς Χριστὸς ἀπέθανε», Προσωπικότης ἐλευθέρα, ἀξία ἀναντικατάστατος; Καθημερινὸν μέλημά του, ἀντικείμενον τῆς προσευχῆς του, πόθος καὶ παλμός του, ἀνάγκη νὰ εἶναι ἡ ἀνόρθωσις καὶ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀρ-

τίωσις καὶ ἡ τελείωσίς του. Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχήν, ἐποχὴν τῆς ὑδρογονοβόμβας καὶ τῶν πυραύλων, εἰς αὐτὸν τὸν διαστημικὸν αἰῶνα, πρέπει νὰ ἐργασθῶμεν ὅλοι νὰ γίνῃ πραγματικότης ὁ «καινὸς ἄνθρωπος», «ὁ κατὰ Χριστὸν κτισθεὶς», ὁ μόνος ἄξιος νὰ ὀνομασθῇ ἀληθινὸς ἄνθρωπος. Αὐτός, καὶ μόνος αὐτός, δὲν θὰ κινδυνεύσῃ νὰ ἐξουθενωθῇ ἀπὸ τὸν τεχνικὸν πολιτισμόν, νὰ πολτοποιηθῇ ἀπὸ τὴν μηχανήν, νὰ καταποθῇ ἀπὸ τὸ φοβερὸν τέρας τῆς ἀποσυνθέσεως καὶ τῆς φαυλότητος. Ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον τὸν ἀπεργάζεται καὶ τὸν σώζει μόνον ὁ Χριστὸς διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἁγιαστικῶν Μυστηρίων της.

Δὲν λησμονῶ ὅτι εἶμαι Ἕλλην Ἱεράρχης. Οὐδὲ παραγνωρίζω ὅτι θὰ ποιμάνω ἐπὶ ὅσον χρόνον ὁ Ἀρχιποίμην Χριστὸς θελήσῃ μίαν ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὴν Ἐπαρχίαν, τῆς ὁποίας ἡ τύχη συνυφάνθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων μὲ τὴν πίστιν πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Αὐτό, λοιπόν, τὸ φρούριον τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Χριστιανικῶν ἰδεωδῶν πρέπει νὰ παραμείνῃ, ὄχι ἁπλῶς ἀπόρθητον ἀπὸ τὰς σκοτεινὰς δυνάμεις τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποβῇ φάρος φωτεινός, ποὺ θὰ λάμπῃ καὶ θὰ ὁδηγῇ τὴν Ἑλληνικὴν Πατρίδα πρὸς τὰ ὑψηλά της πεπρωμένα. Διὸ θὰ καταβληθῇ προσπάθεια νὰ παραμερίσουν τὰ μίση, νὰ φυγαδευθοῦν αἱ ἔχθραι, νὰ παύσουν αἱ διχόνοιαι καὶ οἱ διχασμοί. Πρὸς τοῦτο τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης πρέπει νὰ ἀκουσθῇ ἀπὸ ὅλους καὶ πρὸς ὅλους. Θὰ εἶμαι πατέρας ὅλων, φίλος καὶ ἀδελφὸς ὅλων. Οὔτε τρόπον ζωῆς θὰ ἀλλάξω, οὔτε συμπεριφορὰν θὰ μεταβάλω. Ἐπιθυμῶ καὶ θὰ προσπαθήσω νὰ μείνω ἁπλός, λιτὸς καὶ πτωχός. Ἔμβλημά μου «ἀργυρίου καὶ χρυσίου οὐδενὸς ἐπεθύμησα». Μόνον ποὺ δὲν δύναμαι νὰ ἐπιδείξω ρόζους εἰς τὰ χέρια μου. Καταθέσεις εἰς τὰς Τραπέζας, διαμερίσματα καὶ τὰ τοιαῦτα δὲν θὰ ὑπάρξουν. Ἀπὸ τὸν μισθόν μου, τὸ μεγαλύτερον μέρος, εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς ἀγάπης.

Μέγα τὸ ἔργον καὶ ἀνώτερον τῶν δυνάμεων ἑνὸς ταπεινοῦ καὶ ἀσθενοῦς Ἱεράρχου; Ἀσφαλῶς, ναί. Δὲν τὸ εἴπαμεν ὅμως; Ὑπάρχει ὁ ἐπευλογῶν καὶ ἐνισχύων τοὺς ἀσθενεῖς. Εἶναι ὁ Ἀρχιποίμην Χριστός! Αὐτὸς διὰ πρεσβειῶν τοῦ Πολιούχου καὶ Προστάτου τῆς πόλεως τῶν Θεσσαλονικέων Ἁγίου Δημητρίου, δὲν θὰ ἀφήσῃ μόνον καὶ ἀδύναμον τὸν ταπεινὸν δοῦλόν Του.

Συγχρόνως θὰ ἔχω παραστάτην καὶ βοηθόν μου τὸν ἱερὸν κλῆρον τῆς Θεοσώστου αὐτῆς Μητροπόλεως. Σεῖς, ἀδελφοί μου, θὰ βαστάσετε μαζί μου τὸν κόπον, ποὺ ἀπαιτεῖ μία ἀληθινὰ σύγχρονος δια-

ποίμανσις ἐν Χριστῷ ἑνὸς μεγάλου ἀλλὰ καὶ εὐσεβοῦς ποιμνίου. Σεῖς θὰ εὑρίσκεσθε εἰς τὴν ἔπαλξιν τοῦ ἀγῶνος καὶ θὰ ἀποτελῆτε τὴν πρωτοπορείαν εἰς τὴν ἀναπλαστικὴν αὐτὴν προσπάθειαν. Ὁ Ἀρχιποίμην Χριστός, ὁ Κύριος καὶ Θεὸς μας, ποὺ μᾶς ἠξίωσε νὰ γίνωμεν διάκονοι καὶ λειτουργοί Του, ζητεῖ ἀπὸ ἐμὲ πρῶτον καὶ ἀπὸ σᾶς κατόπιν ἀνάτασιν πνευματικὴν καὶ ἠθικήν, ἀφοσίωσιν εἰς τὸ θέλημά Του, ἁγνότητα καὶ καθαρότητα βίου, προσπάθειαν ἐξάρσεως, ἐργασίαν ἀδιάκοπον, διὰ νὰ ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὴν ὑψηλὴν ἀποστολήν μας, διὰ νὰ ὑπηρετήσωμεν τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλόχριστον αὐτὸ ποίμνιον γινόμενοι τύπος τῶν πιστῶν. Ὁ Ἱεράρχης σας θὰ σταθῇ παρὰ τὸ πλευρόν σας ὡς ἀδελφὸς σας πλήρης στοργῆς καὶ κατανοήσεως, βοηθός σας καὶ ἐνισχυτής σας.

Νῦν, λοιπόν, ἄρχεται ὁ νέος ἀγών. Θὰ εἶναι συνέχεια ἐκείνου, ποὺ ἐκάμναμεν ὅλοι μαζί, κλῆρος, Χριστιανικαὶ Ὀργανώσεις καὶ Σωματεῖα, ποὺ προσέφεραν πολυτιμοτάτας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, μέχρι σήμερον. Καθηγηταὶ καὶ Διδάσκαλοι, Στρατιωτικοὶ καὶ Ἐπιστήμονες, ἕνας ὁλόκληρος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὅλοι εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακήν, παλαιοὶ καὶ νέοι συνεργάται εἰς τὴν ὡραιοτέραν καὶ ὑψηλοτέραν ἐξόρμησιν διὰ τὴν Χριστιανικὴν ἀνάπλασιν τῆς κοινωνίας. Θὰ ὀλιγωρήσῃ κανείς; Δὲν τὸ πιστεύω. Γνωρίζω ὅτι εἶσθε ὅλοι μαχηταὶ τῆς πρώτης γραμμῆς. Δὲν θέλομεν φιλάθλους εἰς τὰς κερκίδας, διὰ νὰ θαυμάζουν καὶ νὰ χειροκροτοῦν. Θέλομεν ἀθλητὰς εἰς τὸν στῖβον, διὰ νὰ παλαίουν καὶ νὰ ἱδρώνουν, νὰ κερδίζουν νίκας. Ἡ Ἐκκλησία ἀναμένει νὰ δώσωμεν αὐτὸ τὸ ὡραῖον «παρών». Ἄνωθεν μᾶς παρακολουθοῦν αἱ ἅγιαι ψυχαὶ τῶν Προγόνων μας, καὶ δὴ ὁ Προστάτης μας καὶ ἐμπνευστής μας, ὁ Ἅγιος τοῦ Θεοῦ, Δημήτριος. Κάτω οἱ Ἱεράρχαι τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς Πολιτείας.

Κανεὶς ἂς μὴ λείψῃ ἀπὸ τὸ προσκλητήριον. Ἂς περιπατήσωμεν ὅλοι μαζὶ χέρι μὲ χέρι. Ὅλοι καὶ ὅλα γιὰ τὴν δόξα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἁγίας Του Ἐκκλησίας. Ὅλοι καὶ ὅλα διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀγαπητῆς μας Πατρίδος, τῆς Πατρίδος τῶν πατρίδων, τῆς Αἰωνίας Ἑλλάδος. Ἀμήν.

Μετὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐνθρονίσεως ὁ Π. Μητροπολίτης μετέβη εἰς τὸ Μητροπολιτικὸν Μέγαρον, ἔνθα ἐδέχθη τὰ συγχαρητήρια τῶν Ἀρχῶν καὶ τοῦ λαοῦ.

ΠΑΣΧΑΛΙΟΣ ΠΟΙΜΑΝΤΟΡΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

Τοῦ Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. ΛΕΩΝΙΔΟΥ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ

Ἐλέῳ Θεοῦ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης

Πρὸς

Τὸ Χριστεπώνυμον Πλήρωμα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱ. Μητροπόλεως

Τέκνα μου ἀγαπητὰ ἐν Κυρίῳ, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς Ἑλλάδος μας παιδιά, ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ!!!

Εἶναι ὁ θριαμβευτικὸς χαιρετισμὸς ποὺ τὸν ψάλλουν τὰ χείλη καὶ αἱ φωτοπλημμυρισμέναι καρδίαι ἑκατομμυρίων πιστῶν σήμερον, πιστῶν ὅλων τῶν χρωμάτων, εἰς ὅλας τὰς γλώσσας, εἰς ὅλα τὰ μήκη καὶ τὰ πλάτη τῆς Ὑδρογείου.

Ἀνέστη ὁ Κύριος θριαμβευτὴς κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς. Δι' αὐτὸ εἶναι βίωσις τῆς πηγαίας χαρᾶς καὶ τῆς γλυκείας ἐλπίδος καὶ τῆς αἰσιοδοξίας ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου διὰ τοὺς πιστοὺς ὁραματιστὰς τῶν παμφώτων, ἀφθάρτων καὶ αἰωνίων κόσμων «ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ».

«Πλάκες ποὺ στέκατε βαρειὲς
στὰ μνήματα καὶ στὶς καρδιὲς
σᾶς ἔσπασε ὁ Χριστός μου...».

ἀναφωνεῖ πλήρης χαρᾶς ὁ ποιητής.

Ἀνέστη ὁ Κύριος, καταλυτὴς τοῦ κράτους τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς μηδενιστικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου. Νέα ζωή, νέα δημιουργία. Νέος κόσμος. Νέος ἄνθρωπος ἐκ τοῦ Τάφου ἀνέτειλε. Ἔξω ἀπὸ τὰς ψυχὰς τὸ ἄγχος καὶ ἡ κατάθλιψις, ἡ ἀγωνία καὶ ὁ φόβος, ἡ ταραχὴ καὶ ὁ τρόμος, διότι ὁ ἀναστημένος Κύριος εἶναι ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου.

Χριστὸς ἀνέστη! Ἔξω τὰ μίση καὶ αἱ διχόνοιαι, αἱ ἐγωπάθειαι καὶ οἱ ἐγωκεντρισμοί. Αἱ ὑποκρισίαι καὶ αἱ ἀνειλικρίνειαι αἱ σπαράσσουσαι τὰς καρδίας καὶ διχάζουσαι τὴν προσωπικότητα. Βασίλισσα εἰς τὰς ψυχάς μας καὶ εἰς τὴν ζωήν μας ἡ ἀγάπη καὶ ἡ καλωσύνη, ἡ ἀνθρωπιὰ καὶ ἡ ἀδελφοσύνη, πνευματικὰ ἀγαθὰ συνθέτοντα τὴν ἀρτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ καθιστῶντα αὐτὸν παράγοντα κοινωνικόν. Ἀγάπη καὶ ἀδελφοσύνη. Διότι ὁ Κύριος εἶναι ἡ ἀναστημένη ἀγάπη καὶ ὁ ἀληθινὸς ἀνθρωπισμός.

Χριστὸς ἀνέστη! Γεγονὸς ἱστορικὸν ποὺ στοιχειοθετεῖ τὸν τελικὸν θρίαμβον τῆς ἀληθείας, τὴν νίκην τῆς δικαιοσύνης, θρίαμβον καὶ νίκην ποὺ καταθέλγει καὶ ἠλεκτρίζει τὴν πιστεύουσαν ψυχήν, ἠρεμεῖ καὶ ἀναπαύει τὸ πνεῦμα.

Χριστὸς ἀνέστη! Ἀπόδειξις ἰσχυρὰ ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἐξουσιαστὴς τῶν πάντων, Θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός. Θάρρος καὶ σθένος ἠθικὸν πρέπει νὰ εἶναι τὸ στοιχεῖον τῆς ζωῆς μας. Διότι, «ἡ ψυχὴ δὲν νοιώθει τώρα μοναχὴ καθὼς χθὲς καὶ πρῶτα».

Χριστὸς ἀνέστη! Καὶ ἀπὸ τὸν κενὸν Τάφον ἀναβλύζει, ὡς νέα ζωὴ καὶ νέα δημιουργία, ὁ νέος ἄνθρωπος. Ἡ «καινὴ κτίσις». Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ βαθὺ νόημα τοῦ Πάθους του καὶ τῆς Ἀναστάσεώς του. Ὁ νέος ἄνθρωπος. Θάνατος καὶ ἐνταφιασμὸς τοῦ παλαιοῦ ποὺ εἶναι μέσα μας. Θάνατος καὶ ἀφανισμὸς τοῦ κατωτέρου ἐγὼ ποὺ κυριαρχεῖ ἐντός μας. Ἀνάστασις εἰς νέαν ζωήν. Μόρφωσις καινούργιου ἐγώ. Ἀνάστασις εἰς νέον ἀνθρώπινον τύπον, ποὺ νὰ ἐνσαρκώνῃ καὶ νὰ πραγματοποιῇ εἰς τὴν ζωὴν τὰς αἰωνίας ἀξίας της, τὰς ἀξίας τῆς εἰλικρινείας καὶ τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης, τῆς καλωσύνης καὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς, τῆς θυσίας καὶ τῆς προσφορᾶς πρὸς τὸ σύνολον. Ἀνάστασις εἰς νέον ἀνθρώπινον τύπον ἠθικὰ δυνατὸν καὶ ἄρτιον, πνευματικὰ ἰσχυρὸν καὶ ὁλοκληρωμένον. Ὄχι ἠθικὰ ἀνάπηρον ποὺ νὰ περιορίζεται ἁπλῶς εἰς τὸ δέον μὲ λόγια καὶ εἰς ἠθικολογίας ἀκάρπους, ἀλλὰ νὰ μετασχηματίζῃ τὸ δέον καὶ τὰς ἠθικὰς ἐπιταγὰς εἰς πρᾶξιν καὶ ζωήν. Τέλος, εἰς νέον ἀνθρώπινον τύπον μὲ δύναμιν καὶ ἰσχὺν διὰ μίαν δυναμικὴν παρουσίαν μέσα εἰς τὸν ἠθικὰ ἀποδιωργανωμένον σύγχρονον κόσμον, ἱκανὸν νὰ κυβερνᾷ τὸ ἅρμα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, νὰ ἀξιοποιῇ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς δι' ἕνα αὔριον εἰρήνης καὶ εὐημερίας καὶ ὄχι νὰ κυβερνᾶται ἀπὸ τὴν μηχανὴν μὲ πορείαν πρὸς τὸ χάος καὶ τὸν ὄλεθρον. Ἐργάτην καὶ δημιουργὸν ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ μέσα εἰς τὸν σύγχρονον καταραγμένον καὶ παραπαίοντα κόσμον. Καὶ ὄχι ἐργατῶν φθορᾶς, ἀναρχίας καὶ καταστροφῆς. Πρωτοπόρον στρατιώτην τῶν ἰδανικῶν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ὄχι ὀπαδὸν τοῦ χυδαίου ὑλισμοῦ καὶ τῆς μηχανοκρατίας.

Καινούργιος ἄνθρωπος! Εἶναι τὸ μήνυμα τοῦ κενοῦ Τάφου... Πῶς θὰ φθάσωμεν ὅμως εἰς αὐτόν; Δείκτης καὶ ὁδηγός μας ὁ ἀναστημένος Κύριος, τὸ ὁλοφώτεινον παράδειγμά του. Ἡ νίκη, ἡ ἀνάστασίς του, ὁ θρίαμβός του ἦσαν πολὺ συνδεδεμένα μὲ τὸ πάθος, μὲ τὴν πάλην καὶ μὲ τὸν ἀγῶνα. Μὲ τὸ αἷμα καὶ μὲ τὸν ἱδρῶτα. Προηγήθη τὸ πάθος καὶ ἠκολούθησεν ἡ νίκη. Προεπορεύθη ὁ θάνατος καὶ ἠκολούθησεν ἡ ζωή. Ἐστήθη ὁ Σταυρὸς καὶ ἠκολούθησεν ἡ ἀνάστασις.

Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ ἰδικός μας δρόμος πρὸς τὴν κατάκτησιν τοῦ καινοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀγὼν καὶ ἡ προσπάθεια. Ἡ μονομαχία μὲ τὸν κακὸν ἑαυτόν μας. Ὁ κόπος καὶ ὁ πόνος νὰ τὸν δαμάσωμεν καὶ νὰ τὸν σταυρώσωμεν. Ἀγὼν καὶ ζωὴ εἶναι ταυτόσημα. Πάλη καὶ προσπάθεια μὲ σκοπὸν τὴν τελειότητα εἶναι τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ χριστιανοῦ. Ἡ πάλη καὶ ἡ προσπάθεια εἶναι ἡ ρίζα καὶ ὁ κορμός. Ὁ καινούργιος ἄνθρωπος ὁ γλυκὺς καὶ ὥριμος καρπός.

Ποῖος γεωργὸς ἀπολαμβάνει τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ θερισμοῦ καὶ τῆς συγκομιδῆς πρὶν ἱδρώσῃ καὶ κοπιάσῃ, διὰ νὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ σπείρῃ τὸ χωράφι του; Ποῖος ἀθλητὴς φθάνει στὸ ἔπαθλον, χωρὶς μακροχρόνιον προπόνησιν, δίαιταν αὐστηράν, πειθαρχίαν εἰς τοὺς κανονισμούς; Χωρὶς συμμετοχὴν εἰς τὸν ἀγῶνα; - Κατὰ ἀναγκαιότητα φυσικὴν τῆς δόξης καὶ τῆς ἀναστάσεως προηγεῖται τὸ πάθος καὶ τὸ μαρτύριον. Ἡ πάλη καὶ ὁ ἀγών, λοιπόν, ἡ συμμετοχὴ ἡμῶν εἰς τὰ παθήματα τοῦ Κυρίου εἶναι οἱ ὁδηγητικοὶ παράγοντες πρὸς τὴν δόξαν τῆς ἀναστάσεως, πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν καινόν. Ἐγχείρημα δύσκολον. Ἄθλημα δυσχερέστατον. Ἐκεῖνος ὅμως μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας. «Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ κἀκεῖνος ποιήσει καὶ μείζονα τούτων ποιήσει». Οὕτω, μὲ τὴν συμμαχίαν τὴν πανσθενῆ τοῦ Κυρίου ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ ἄρτιος καὶ ὁλοκληρωμένος, γίνεται πραγματικότης. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν πραγματικότητα ἔχει ἐπείγουσαν ἀνάγκην ὁ σύγχρονος κόσμος, ὁ ζῶν μακρὰν τοῦ θεονόμου χώρου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνοικονομήτου ἀνθρωποκεντρισμοῦ. - Ὁ κόσμος ὁ ἠθικὰ ἀποδιοργανωμένος καὶ ἀσφυκτιῶν εἰς τὰ καυσαέρια τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ὑποκρισίας τῶν σκοπιμοτήτων καὶ τοῦ καιροσκοπισμοῦ, τοῦ ἀτομισμοῦ καὶ τῆς αἰσθησιολατρείας. Αὐτὴ ἡ πραγματικότης εἶναι ἡ κλεὶς τῶν μεγάλων καὶ δυσεπιλύτων προβλημάτων ποὺ κατατυραννοῦν τὸν ἄνθρωπον τῆς πυρηνικῆς ἐποχῆς.

Συμπέρασμα: Ἀγωνισταὶ καὶ νικηταί. Ἀθληταὶ καὶ ἀθλοφόροι. Στόχος καὶ ἀντικειμενικὸς σκοπός: Σταύρωσις τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ καινοῦ. Διὰ νὰ γίνουν τότε ὅλα ὄντως καινά. Ὅλα ἄνοιξις. Ὅλα χαρά. Ὅλα ἀνάστασις καὶ ζωή. Ὅλα φῶς μέσα εἰς τὸ ἀνέσπερον Φῶς τῆς Ἀναστάσεως.

Μετὰ πατρικῆς ἀγάπης ἐν Χριστῷ ἀναστάντι.
† Ὁ Θεσσαλονίκης Λεωνίδας.

Θεσσαλονίκη, ΠΑΣΧΑ, 1968

Ἀνεγνώσθη ἀπ' ἄμβωνος μετὰ τὸ Ἱ. Εὐαγγέλιον, κατὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν τῆς δευτέρας ἡμέρας τοῦ ΠΑΣΧΑ.

Η 25η ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

ΩΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ ΑΓΩΝΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

Ὑπὸ ΑΝΔΡΕΟΥ Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν αἰώνων τῆς Προϊστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνθρωπότητος, ἀκούονται αἱ κραυγαὶ τῶν νικητῶν καὶ τῶν ἡττημένων. Διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἤρχισεν ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους καὶ τοῦ φωτός, μεταξὺ τῶν ὁρμῶν τοῦ ἐνστίκτου καὶ τῆς λελογισμένης ἐλευθέρας συνειδητῆς πράξεως, μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὑλιστικῆς βίας πρὸς ἐπικράτησιν, κατ' Ἀριστοτέλην, τοῦ «Εἴδους (Ἰδέας) ὑπὲρ τὴν ὕλην».

Ἡ πάλη αὕτη διῆλθε διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων φάσεων διὰ μέσου τῶν αἰώνων, καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ αὕτη ὑφισταμένη μέχρις ὅτου ἐπικρατήσῃ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀπὸ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς εἰρήνη καὶ εὐδοκία.

Εἷς δὲ λαὸς εἰς ὃν ἔλαχε ὁ κλῆρος νὰ κρατήσῃ ἀμιγὲς τὸ νόημα τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνος, ὡς ἀναφαιρέτου στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, εἶναι ὁ Ἑλληνικός. Διὰ τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, συνετελέσθησαν τὰ θαύματα τῆς ἀνωτέρας πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἅτινα καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς στιγμῆς, προκαλοῦν τὸν παγκόσμιον θαυμασμὸν καὶ καθοδηγοῦν τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν. Ἓν τοιοῦτον θαῦμα εἶναι καὶ ἡ 25η Μαρτίου τοῦ 1821.

Ἡ 23η Μαρτίου τοῦ 1821 εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Παλιγγενεσίας. Ἀλλ' ἡ Ἐθνικὴ συνείδησις συνέδεσε καὶ συνταύτισε τὸ Ἐθνικὸν τοῦτο γεγονός, μὲ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος, χάριν τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὑψῶν τὸ λάβαρον τῆς Ἀνεξαρτησίας τὴν 25ην Μαρτίου τοῦ 1821 ἐξήγγειλε πρὸς τοὺς λαοὺς καὶ ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης τὴν πανελλήνιον

ἐξέγερσιν μὲ τὸ σύνθημα καὶ τὴν ἀπόφασιν «ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ἢ θ ά ν α τ ο ς».

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐπισφραγίζων τὴν σύνδεσιν αὐτήν, ὥρισε διὰ διατάγματος τοῦ 1838 τὴν 25ην Μαρτίου, ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἀνεπέτασε τὸ λάβαρον τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν ἱερὰν Μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας τῶν Καλαβρύτων, ὡς ἡμέραν ἐθνικοῦ πανηγυρισμοῦ τοῦ διπλοῦ πανευφροσύνου γεγονότος, τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ κόσμου ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς ἁμαρτίας διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῶν δεσμῶν μακραίωνος καὶ ἐπαχθοῦς δουλείας.

Δεῦτε, λοιπόν, ἂς ἀναβῶμεν νοερῶς σήμερον οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς ἐνδόξου σκοπιᾶς τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων τῆς ἐνδόξου φυλῆς μας, διὰ νὰ ἐπισκοπήσωμεν καὶ τὰ ἐκεῖθεν καὶ τὰ ἐντεῦθεν τῶν αἱματοβαφῶν πεδίων τῶν μαχῶν. Ἐκεῖθεν ἐκτείνεται ἡ μεγάλη καὶ ἀχανὴς τοῦ Γένους ἔρημος, οἱ τέσσαρες δηλαδὴ αἰῶνες σκοτεινῆς, μαρτυρικῆς καὶ αἱμοσταγοῦς δουλείας. Ἐντεῦθεν ἐμφανίζεται ἐνώπιόν μας ἡ μεγάλη τῆς ἐλευθερίας λεωφόρος, τὴν ὁποίαν ἤνοιξε τὸ ξίφος τῶν ἡρώων τοῦ 1821, ἥτις ὁδηγεῖ εἰς τὴν πλήρη πραγματοποίησιν τῶν Ἐθνικῶν ἡμῶν διεκδικήσεων καὶ ἥτις κοσμεῖται μὲ δάφνας καὶ κυπαρίσσους, μὲ ἀνδριάντας καὶ μνήματα ἡρώων, ἀλλ' ἀτυχῶς κατέχεται καὶ ὑπὸ ἀκανθῶν καὶ τριβόλων ὡς καὶ παντοίων ἄλλων προσκομμάτων.

Τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν χαρακτηρίζουσιν ἔκπαλαι δύο ἰδιαίτερα γνωρίσματα· τὸ φιλελεύθερον φρόνημα καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν. Ὁ Ἕλλην εἶναι ἀδούλωτος εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ὡς τοιοῦτος παρέμεινε διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐν μέσῳ τῆς παντοειδοῦς ἀλλοιώσεως τῶν πέριξ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Διανοεῖται, ὑψούμενος εἰς θεωρίαν καὶ εἰς αὐτοτελῆ τῶν ὄντων μελέτην. Δὲν κύπτει τυφλῶς εἰς τὴν ἀνεξέλεγκτον δεσποτείαν, δὲν ἀνέχεται μοναρχικὸν ἢ ὀλιγαρχικὸν ζυγόν, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος καθορίζει τὰ ἑαυτοῦ ἐλευθέρως, ἐν τῇ πράξει ἔχων πάντοτε ὡς γνώμονα τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν πατρίδα.

Ὁ Ἕλλην καὶ εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους εἶναι ὁ ἴδιος. Εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους δὲν μάχεται μόνον ὑπὲρ ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἱερῶν. Εἰς τὴν Βυζαντινὴν περίοδον μάχεται κατὰ βαρβάρων, ὡπλισμένος μὲ τὸ ὅπλον τοῦ Σταυροῦ καὶ νικᾷ αὐτοὺς διὰ τῆς βοηθείας τῆς Θεομή-

τορος ὑπερμάχου στρατηγοῦ, δι' ἧς «ἐγείρονται τρόπαια καὶ ἐχθροὶ καταπίπτουσι». Εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, μάχεται διὰ τὴν «πίστιν τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἁγίαν καὶ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερίαν». Εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας, μάχεται διὰ τὰ αὐτὰ ἰδανικὰ ὡς γίγας, καὶ διὰ τῆς βοηθείας τῆς Ὑπερμάχου Στρατηγοῦ στήνει τρόπαια ἀφθάστου ἡρωϊκῆς ἀντοχῆς, ἀνδρείας καὶ τιμῆς.

Ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀκτινοβολοῦν ὡς μεγαλειώδεις ἀστέρες εἰς τὸ στερέωμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ φωτίζουν τὸν κόσμον ἑνὸς ἀπωτέρου, θείου Ἑλληνικοῦ παρελθόντος. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τοῦ 21 εἶναι νοερῶς πλησίον μας. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς δόξης αὐτῶν μᾶς θερμαίνει. Τοὺς ἐγγίζομεν. Τοὺς θαυμάζομεν καὶ τοὺς σεβόμεθα διὰ τὸ ἀδούλωτον τῆς ψυχῆς των καὶ τὴν ἀδάμαστον τόλμην των εἰς τὸν σκληρὸν καὶ ἀδυσώπητον ἀγῶνα των. Εἶναι ἁπλούστεροι εἰς τὸ μεγαλεῖον των. Εἶναι καὶ οὗτοι ἡμίθεοι, ἀλλὰ περισσότερον ἄνθρωποι παρὰ θεοί. Εἶναι ἄφθαστοι εἰς τὸν ἡρωϊσμόν των.

Τὸ φιλελεύθερον φρόνημα καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, ἐστήριξαν πάντοτε τὴν Ἑλληνικὴν ψυχήν, εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτῆς.

Ἡ Ἑλλὰς ὡς δούλη, διὰ τῆς συνισταμένης τῶν ἀνεξαντλήτων ψυχικῶν δυνάμεων αὐτῆς, ἐματαίωσε τὰς μεθοδίας τοῦ κατακτητοῦ πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ δούλου γένους, καὶ νικηφόρως ἀντετάχθη κατὰ τῶν ἑκάστοτε καταφερομένων κατ' αὐτῆς θανατηφόρων κτυπημάτων.

Ἔχουσα συμπαραστάτην καὶ συναντιλήπτορα εἰς τὰ δεινὰ αὐτῆς, τὸν ἱερὸν κλῆρον τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, διέσωσε κατὰ τὴν μακραίωνα αὐτῆς δουλείαν, καὶ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ γλῶσσαν καὶ δὲν ἐξηφανίσθη ἐκ τῆς ζωῆς τῶν ζώντων ἐθνῶν τοῦ κόσμου, ὡς οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Καρχηδόνιοι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ κοσμοκράτορες Ρωμαῖοι.

Οἱ Πατέρες ἡμῶν, ἀπ' αὐτῆς τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου, δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των.

Καθ' ὅλον τὸ μακρὸν τοῦτο τῆς δουλείας διάστημα, ἀπέβλεψαν τὸ πρῶτον οἱ ἑκάστοτε πνευματικοὶ τοῦ ἔθνους ἀριστεῖς, ἀπὸ τοῦ Νικαίας Βησσαρίωνος, μέχρι τοῦ Οὐγγροβλαβίας Ἰγνατίου τοῦ Λεσβίου, εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν ἰσχυρῶν ἀδελφῶν τῆς Δύσεως (κατὰ τὴν πίστιν). Ἀλλ' εἰς μάτην.

Οἱ δοῦλοι χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς, ἐγκατελείποντο πάντοτε

εἰς τὴν σκληρὰν τύχην τῆς αἱμοσταγοῦς δουλείας των καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς σπάθης τοῦ κατακτητοῦ αὐτῶν.

Ἀλλ' ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Τὸ Ἐθνικὸν σύνθημα ἐδόθη· τὸ λάβαρον ὑψώθη καὶ ὁ ἀγὼν ἤρξατο διὰ πανελληνίου συναγερμοῦ. Τότε παρὰ τοὺς μεγάλους φόβους καὶ τοὺς δεδικαιολογημένους ἐνδοιασμοὺς τῶν νουνεχῶν ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους, Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Ἰωάννου Καποδιστρίου κ.ἄ., ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, μετὰ τῆς περὶ αὐτῶν τριανδρίας, ὕψωσε τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ τὸ πρῶτον τὴν 23ην Μαρτίου τοῦ 1821 εἰς Πάτρας, ὅπου ὥρκισεν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοὺς πρώτους ἀγωνιστὰς καὶ μετὰ διήμερον ἀνεπέτασεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας τῶν Καλαβρύτων, τὸ Λάβαρον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, διότι, εὐτυχῶς διὰ τὸ Ἔθνος, δὲν ἐπεκράτησαν, τότε, αἱ ἐνδοιαστικαὶ γνῶμαι τῶν μεγάλων εἰς φρόνησιν ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους, ἀλλ' αἱ ταχεῖαι καὶ τολμηραὶ ἀποφάσεις τῶν μεγάλων τὴν ψυχήν, τὴν τόλμην καὶ τὸ αἴσθημα Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν τοῦ 21. Τότε ἤστραψε εἰς τὸ πνευματικὸν στερέωμα τῆς ἀνθρωπότητος ἡ αἰωνία ἀλήθεια, ὅτι αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, κατισχύουσι πάντοτε τῶν ὑλικῶν, οσονδήποτε μεγάλαι καὶ ἰσχυραὶ καὶ ἂν εἶναι αὗται. Ὅταν εἰς τὰ σώματα ἐνοικῇ ψυχὴ ἀνωτέρα, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐλεύθεροι, καὶ ἂν ἡ μοῖρα δὲν τὸ θέλῃ, γίνονται ἐλεύθεροι διότι τὸ θέλουν αὐτοί.

Ὁ ἱστορικὸς Φιλήμων τὴν ἐξέγερσιν τῆς δούλης Ἑλλάδος θεωρεῖ ἔργον τῆς Θείας Προνοίας. Διότι ἄνευ αὐτῆς ποῦ θὰ εὑρίσκοντο τὰ καταπληκτικὰ χαρίσματα τοῦ Ρήγα, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τόσων ἄλλων γνωστῶν καὶ ἀγνώστων προδρόμων τῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἀγωνιστῶν τοῦ ἀγῶνος; Αὕτη διετήρησεν ἄσβεστον εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21 τὴν Ἑλληνικὴν Παράδοσιν.

Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἐγνώριζε γράμματα, ἐγνώριζεν ὅμως ἀπὸ στήθους τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν, τὴν δὲ κεφαλήν του ἐκάλυπτεν αὐταρέσκως μὲ τὴν ἀρχαίαν περικεφαλαίαν.

Ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης ἐπωνόμαζε «Σπαρτιατικὸν» τὸ στρατόπεδον τῆς Καλαμάτας, ὁπόθεν ἔγραφε πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλάς, ὑπομιμνήσκων τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐφωτίσθησαν.

Ὁ Παπαφλέσσας, παρεκίνει τοὺς Ὑδραίους νὰ φορέσουν τὰς

περικεφαλαίας των καὶ νὰ σπεύσουν νὰ προφθάσουν τὴν ἑορτὴν μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνδρείους Ἕλληνας.

Ὁ Κολοκοτρώνης, τὸ ἐπίστευε, ὅταν ἔλεγεν, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπέγραψε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ πάρῃ πίσω τὴν ὑπογραφήν του. Ἰδοὺ πῶς ἡ Θεία Πρόνοια ἐπροστάτευσε τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 21.

Ἡ δύναμις αὕτη ἀνεβίβασε τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 1821 εἰς τὰς σφαῖρας τοῦ ἰδανικοῦ, τοὺς ἐνέδυσε ἐκεῖ μὲ τὴν αἰωνίαν εὐπρέπειαν τῆς ἀφθαρσίας, μετεκίνησε δι᾽ αὐτῶν ὄρη ἐμποδίων, ἐδημιούργησε δι᾽ αὐτῶν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ τὸ μέγα γεγονὸς τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ γένους ἡμῶν ἐκ τῆς δουλείας τεσσάρων αἰώνων, καὶ ἐσημείωσεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν λαῶν τῆς γῆς, τὴν μεγάλην ταύτην καὶ σημαντικὴν τῶν πραγμάτων τῆς Εὐρώπης μεταβολήν. Μὲ τὴν φλόγα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἐνθουσιασμοῦ, ἥναψαν οἱ ἐξεγερθέντες Ἕλληνες τοῦ 21 τὴν δᾶδα τῆς ἐλευθερίας, ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ πυρὸς τῶν ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς δούλης πατρίδος ἀδουλώτων ὁπλαρχηγῶν τοῦ γένους, μετέδωσαν τὸ πῦρ τοῦτο τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀνεδείχθησαν ὑπέρμαχοι εἰς μαρτύρια καὶ εἰς θυσίας, ἐπεδείξαντο χάριν τῆς ἐλευθερίας των ἐγκαρτέρησιν καὶ ἀντοχὴν μοναδικήν, ἀντέγραψαν τὰς ὡραιοτάτας τοῦ ἀρχαίου ἡρωϊσμοῦ σελίδας καὶ ἐδημιούργησαν τὰ μεγάλα καὶ μοναδικὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπαναστάσεων τῶν λαῶν, τρόπαια.

Οἱ ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους ὑπῆρξαν πάντοτε μαρτυρικοί. Μαρτύριον δὲ ἀληθῶς εἶναι ἡ ὅλη ἱστορία τῶν Ἑλλήνων. Διότι καὶ τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα αὐτῶν, ἠκολούθησαν πάντοτε σφαγαί, φρικώδη βασανιστήρια καὶ καταστροφαὶ τῆς χώρας.

Ὅ,τι ἀνεκτήσαμεν, τὸ ἀνεκτήσαμεν δι᾽ Ἑλληνικῶν αἱμάτων. Ἡ ἐλευθερία μας ὡς Ἔθνος, εἶναι αὐτόχρημα «ἀπ᾽ τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά.».

Ὁ ἀοίδιμος Κυβερνήτης Καποδίστριας, ἀπαντῶν εἰς τὸν τότε Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀγαθάγγελον «προτρέποντα πρὸς εἰρήνην καὶ συμβιβασμὸν μετὰ τῆς ὑψηλῆς Πύλης» ἔγραφε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς «Περικυκλούμενος καὶ πολεμούμενος ὁ λαὸς οὗτος ἐξ ἑνὸς μέρους ἀπὸ φοβερὰ στρατόπεδα, πλανώμενος ἀφ᾽ ἑτέρου ἀπὸ ὅλας τὰς γοητείας, δι᾽ ὧν ἡ κακοβουλία καὶ ἀπιστία ἀπαιτῶσι τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, ἀκολου-

θῶν τὰς συμβουλὰς τῆς ἀπειρίας, ὠθούμενος συχνάκις ἕως τοῦ χείλους τῆς ἀβύσσου, ὁ λαὸς οὗτος ὑπάρχει ἀκόμη καὶ θὰ ὑπάρχῃ, διότι ὁ Θεὸς ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτὸν τὴν χάριν, τοῦ νὰ εὕρῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν τὸ κράτος τοῦ πολεμεῖν, τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐγκαρτερεῖν εἰς τὰ δεινά, καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ ν' ἀπολεσθῇ μᾶλλον ἢ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ζυγόν, τὸν ὁποῖον οἱ πατέρες του ἐβάστασαν μὲν ἀλλὰ ποτὲ δὲν παρεδέχθησαν. Ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἔργον τῆς Θείας Προνοίας. Οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ εὐλαβῶνται τὰς θείας βουλάς της. Ὁμόφωνος καὶ γενικὴ εἶναι ἡ πεποίθησις αὕτη· οὔτε οἱ προύχοντες, οὔτε ὁ κλῆρος, οὔτε οἱ πρόκριτοι, οὔτε ὁ λαὸς πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπευθύνεται, ἔχουσιν, οὔτε δύνανται νὰ ἔχωσιν ἄλλην παρ' αὐτὴν τὴν πεποίθησιν, χωρὶς νὰ ἐξαχρειωθῶσι καὶ νὰ παύσωσι τοῦ νὰ εἶναι ἄνθρωποι καὶ χριστιανοί».

Ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 ἀπέδειξεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἑνότητα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς· ἀπέδειξεν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον εἴμεθα οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἀρχαίους, ὅτι πανταχοῦ διεσπαρμένοι, συναποτελοῦμεν ἑνιαίαν ὀργανικὴν ὁλότητα, ἐμφορούμενοι ὑπὸ τῶν αὐτῶν στρατιωτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν. Αἱ γνῶμαι τῶν ἱστορικῶν τοῦ 18ου αἰῶνος περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὡς ἀπολεσθείσης διὰ τοῦ χρόνου διεψεύσθησαν διὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἥτις ἀποτελεῖ πλέον τὸν ἑνωτικὸν κρῖκον, ὅστις ἑνώνει τὸ ἐπαναστατῆσαν δοῦλον ἔθνος κατὰ τοῦ τυράννου του, μὲ τὸ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Βυζαντίου πῖπτον καὶ ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Σαλαμῖνι θριαμβεῦσαν. Εἶναι ὁ κρῖκος ὅστις ἑνώνει Κωνσταντινούπολιν καὶ Ἀθήνας, Παρθενῶνα καὶ Ἁγίαν Σοφίαν, ἐκφράσεις τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου Ἑλληνικῆς ζωῆς.

Ἀλλ' εἰς τοῦτον ἀκριβῶς τὸν ἱστορικὸν τῆς φυλῆς μας σταθμόν, ὑψοῦνται ἐνώπιον πάντων τῶν ἐπιγιγνομένων αὐθεντικαὶ Ἐθνικαὶ ἐπιταγαὶ καὶ ὑποχρεώσεις! Οἱ Πρόγονοι ἡμῶν τοῦ 1821 ἱδρύσαντες τότε διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἀνεξάρτητον Ἑλληνικὸν Κράτος, μᾶς τὸ ἐκληροδότησαν μὲ τὴν ἐντολήν, νὰ θεωρῶμεν αὐτὸ ὡς κέντρον ζωογονοῦν ἀλλὰ καὶ ὡς ὁρμητήριον τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἀλυτρώτων εἰσέτι ἀδελφῶν ἡμῶν. Διὰ τοῦτο, καὶ τὸ δρᾶμα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἐκ τῆς μακραίωνος δουλείας, διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ 1821 συνεχίζεται κατὰ πράξεις διαλειπούσας, μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Οἱ μέχρι τοῦ 1940 ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τοῦ ἔθνους, τὸ Ἕ-

πος τῆς Ἀλβανίας, τὸ ἀκμαῖον ἐθνικὸν φρόνημα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὸ ἐπιδειχθὲν κατὰ πρόσωπον τῶν ἐχθρῶν τῆς κατοχῆς, ὁ κατὰ τῶν ἐμφανισθέντων ἐχθρῶν τῆς πατρίδος ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς μετὰ ταῦτα σκληρὸς τοῦ ἔθνους ἀγὼν ἐντὸς τῶν πόλεων καὶ εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος ἐκ τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους, διὰ τῶν ἡρωϊκῶν θυσιῶν τῶν νεομαρτύρων τέκνων τοῦ ἔθνους, ἀποδεικνύουν καὶ ἐπισφραγίζουν τὴν κατὰ πράξεις διαλειπούσας συνέχειαν τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος.

Ἡ σύγχρονος ἐθνικὴ γενεά μας, διὰ τῶν ἀνωτέρων ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος κατορθωμάτων αὐτῆς, διηύρυνε τὴν λεωφόρον τὴν ὁποίαν ἤνοιξαν οἱ πρόγονοι ἡμῶν τοῦ 21 καὶ κατεκόσμησεν αὐτὴν μὲ νέα τρόπαια δόξης καὶ τιμῆς, ἀντάξια τοῦ κλέους τῶν προγόνων ἡμῶν.

Τοῦτο προκαλεῖ σήμερον ἡμέραν ἐθνικοῦ πανηγυρισμοῦ ἀλλὰ καὶ μνημοσύνου ἰδιαιτέραν κατάνυξιν καὶ δημιουργεῖ βαθυτάτην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην ἔναντι τῆς προσφάτως σκληρῶς ἀγωνισθείσης, ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Πατρίδος ἡμῶν, συγχρόνου ἑλληνικῆς γενεᾶς, τῆς ὁποίας τὸ αἷμα δαψιλῶς ἐπότισε τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ σταθερὰ ἐμμονὴ ἡμῶν εἰς τὴν ἐθνικήν μας παράδοσιν καὶ δογματικὴν περὶ Πατρίδος διδασκαλίαν εἶναι ἀναγεγραμμένη διὰ τοῦ αἵματος τῶν ἡρώων τοῦ 21 ἐπὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβόλου τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν.

Μὲ τὸν νοῦν προσηλωμένον εἰς τὸ νόημα καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 ἂς κλίνωμεν γόνυ θαυμασμοῦ καὶ εὐλαβείας πρὸς τὴν μνήμην τῶν γνωστῶν καὶ ἀγνώστων ἡρώων τοῦ ἀγῶνος τούτου, ὡς καὶ πρὸς τὴν μνήμην πάντων τῶν ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος πεσόντων μέχρι τοῦ 1949 καὶ ἂς ἀναλογισθῶμεν, πόσον πτωχὸς ἀλλὰ καὶ κενὸς ἠθικοῦ περιεχομένου θὰ ἦτο ὁ κόσμος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε πάντοτε ἀκοίμητος ἡ Ἑστιὰς τῆς Ἐθνικῆς τιμῆς καὶ Ἐλευθερίας διὰ νὰ δημιουργῇ τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς τῶν δούλων λαῶν ἀγῶνας, νὰ ὁρμᾷ ἐναντίον τῶν ἐπιβουλευομένων τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν καὶ τὴν καταπάτησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς ἐντεταλμένη τῶν αἰώνων, νὰ νικᾷ πάντοτε εἰς τὸν στίβον τῶν ἱστορικῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀγωνισμάτων.

Η ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΩ (ΚΡΗΤΗΣ) ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

(15 - 25 Αὐγούστου 1967) *

Ὑπὸ ΙΩΑΝ. ΟΡ. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Εὐθὺς μετὰ τὴν Ἔκθεσιν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς γενομένην βραχεῖαν συζήτησιν, τὸ κεντρικὸν θέμα τῆς παρούσης Συνελεύσεως τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς παρουσίασε, κατὰ τὴν αὐτὴν πρωϊνὴν συνεδρίασιν τῆς 16 Αὐγούστου, ὁ νέος διευθυντὴς τοῦ Τμήματος Ἱεραποστολῶν καὶ Εὐαγγελισμοῦ Πάστωρ *Φίλιππος Potter* ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Εὐαγγελισμὸς (ἡ διάδοσις τοῦ Εὐαγγελίου) καὶ τὸ Π.Σ.Ε.». Ἐκκινήσας οὗτος ἀπὸ τῆς παλαιότερον, κατὰ Συνέλευσιν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῷ 1951, γενομένης διαπιστώσεως, καθ' ἣν «*πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ἐν βαθείᾳ μετανοίᾳ ὅτι ἡ καθ' ἡμέραν ζωὴ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν δὲν ἐκφράζει τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ ἰδιότης τοῦ νὰ εἶναί τις χριστιανὸς σημαίνει ἀναγκαίως συμμετοχὴν εἰς μίαν ἀποστολὴν δι' ἐργασίαν πρὸν τὸν κόσμον*», ἔθεσεν ἐρωτήματα, ἄν, παραλλήλως πρὸς τὰς πολλαπλᾶς δραστηριότητας τοῦ Π.Σ.Ε. κατὰ τὸ ἔκτοτε διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα, δύναται νὰ εἶναι ἱκανοποιητικὸς ὁ ἀπολογισμὸς τούτου καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς διαδόσεως τοῦ εὐαγγελίου εἰς τὸν κόσμον, ὡς τῆς ἀληθοῦς καὶ ἐμπράκτου ἐν τῇ ἀγάπῃ μαρτυρίας τῆς δυνάμεως τοῦ γνησίου κηρύγματος. Τὴν ἔκθεσίν του ἐνετόπισεν ἀκολούθως ὁ ὁμιλητὴς εἰς τὴν διερεύνησιν τριῶν κυρίων θεμάτων, ὑπὸ τύπον τριῶν πρὸς ἐξέτασιν καὶ ἀπάντησιν τιθεμένων ἐρωτημάτων· ἂν ἡ διάδοσις τοῦ εὐαγγελίου (ὁ εὐαγγελισμὸς) ἀποτελεῖ τὸ ἐπίκεντρον τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Π.Σ.Ε., τί ἐννοεῖ τὸ Π.Σ.Ε. διὰ τοῦ ὅρου εὐαγγελισμὸς καὶ τί πρέπει νὰ γίνῃ διὰ νὰ ἐκφρασθῇ σαφέστερον ἡ διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου βαθυτέρα ἔφεσις τοῦ Π.Σ.Ε., καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι μέλη αὐτοῦ. Ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων, ὁ ὁμιλητὴς προέβη εἰς ἐμπερι-

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 340 τοῦ τεύχ. 594 - 595 ια'. - ιβ'. 1967.

στατωμένας ἐν τῇ περιεκτικότητί των ἀναλύσεις τῆς μορφῆς καὶ τοῦ ἐξ ἀπόψεως ἀντιμετωπιζομένων προβλημάτων χαρακτῆρος τῶν συζητήσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν προκυψασῶν μελετῶν σχετικῶς πρὸς τὰς καθ' ὅλην τὴν ἐκδήλωσιν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως τῶν εἴκοσιν τελευταίων ἐτῶν ἀναληφθείσας ἱεραποστολικὰς καὶ εὐαγγελιστικὰς δραστηριότητας. Ἐπὶ τούτοις παρουσίασεν ὁ ὁμιλητὴς «σημεῖα συμφωνίας» κατὰ τὴν ὅλην συναφῆ οἰκουμενικὴν συζήτησιν, τὴν προγενεστέρως ἤδη τῆς Γ' Γενικῆς Συνελεύσεως ἐν Ν. Δελχὶ γενομένην, ἐκ τῶν ὁποίων ὡς βασικὰ ἐτόνισε τὴν συμφωνίαν ἐπὶ τοῦ ὅτι ὁ εὐαγγελισμὸς δὲν εἶναι προπαγάνδα, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ὅτι ὁ εὐαγγελισμὸς δὲν σημαίνει προσηλυτισμόν. Ἀλλ' ἀπηρίθμησεν ἐν συνεχείᾳ καὶ φλέγοντα εἰσέτι συναφῆ προβλήματα, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτουν διαφωνίαι καὶ ἀντιθέσεις κατὰ τῆς διεξαγωγὴν τῶν περὶ τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ συζητήσεων καὶ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν προσδιοριζομένην μεθοδολογικὴν ἢ καὶ βαθυτέραν θεολογικὴν ἀναζήτησιν λύσεων, ἐν ὄψει ἀκριβῶς τῶν παραμενουσῶν εἰσέτι οὐσιαστικῶν δυσχερειῶν ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς γενικωτέρας σχέσεως μτεαξὺ εὐαγγελισμοῦ καὶ ἑνότητος. Δὲν ἐδίστασε δὲ νὰ ὁμολογήσῃ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ, ὅτι ἐν τῷ κύκλῳ τῶν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ὑπάρχουν καὶ οἱ λαμβάνοντες σαφῶς κριτικὴν θέσιν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἰσχυριζόμενοι ἀκριβῶς ὅτι ἡ παραχώρησις τοῦ προβαδίσματος εἰς τὴν ἐνασχόλησιν περὶ τὰ προβλήματα τοῦ τομέως «Πίστις καὶ Τάξις» καὶ «ἑνότης» παρενέβαλεν ἐμπόδια εἰς τὴν ἐκδήλωσιν ἐντατικῆς ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος διὰ τὴν πραγματικὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου.

Ὁ ὀρθόδοξος παρατηρητὴς καὶ ἐξεταστὴς τῶν τοιούτων διαπιστώσεων πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἀπ' ἀρχῆς ἐκφρασθείσας καὶ παραμενούσας ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸν ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν, ἰδίᾳ τῶν τῆς μονομερεστέρας ἱεραποστολικῆς δράσεως ἐκπροσώπων, ἐμμόνως τονιζόμενον χαρακτῆρα τῆς Ἱεραποστολῆς. Κατὰ τούτους ἡ Ἱεραποστολὴ ἀποτελεῖ μὲν ἓν ἐκ τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων τῆς ἐκφράσεως τῆς περὶ Ἐκκλησίας ἀρχεγόνου ἀληθείας (*«πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη...»*, Ματθ. 28, 19), οὕτω δὲ καὶ τῆς ἐπιγενεστέρας ἱστορικῆς πραγματικότητος αὐτῆς, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ δύναται τὸ στοιχεῖον τοῦτο νὰ καθίσταται καὶ τοσοῦτον ἀπόλυτον ἢ ὁλοκληρωτικόν, ὥστε νὰ προηγῆται, κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀντίληψιν, καὶ αὐτῆς τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν γνώμην λοιπὸν ταύτην δύναται νὰ ἀσκῆται ἡ ἱεραποστολὴ

καὶ ὁ εὐαγγελισμὸς καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς συνδέσεως τῶν κηρυττομένων πρὸς τὸ ὅλον τῆς προσφορᾶς εἰς τοὺς «μαθητευομένους» καὶ τῆς παρὰ τούτων ἀποδοχῆς τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ἀκεραιότητι τῆς ἐξ ἀντικειμένου πίστεως αὐτῆς διὰ τῆς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι συμπροσδιοριζομένης ζωῆς αὐτῆς, ὑπὸ διασφάλισιν τεθειμένου ὁλοκληρωτικοῦ περιεχομένου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀδιακόπως συνεχιζομένου ἔργου τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εἰς τὴν οὐσίαν ἀκριβῶς τοῦ Εὐαγγελίου τούτου τεθεμελιωμένης Μιᾶς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ Εὐαγγέλιον οὐδέποτε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπενεργοῦν τὰ τῆς σωτηρίας ἀνεξαρτήτως τῆς καὶ ἱστορικῶς ἀναδεικνυομένης πραγματικότητος τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας («... *καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*», Ματθ. 28, 20), τῆς εἰς τὸ «*ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα... εἷς Κύριος μία πίστις ἓν βάπτισμα*» τῆς συναφοῦς ἐκείνης ἐξαγγελίας τοῦ Ἀποστόλου *Παύλου* ἐκφαινομένης (Ἐφ. 4, 4 - 5). Διὰ τὸν λόγον δὲ ἀκριβῶς τοῦτον καὶ προτάσσεται κατὰ τὴν πεποίθησιν τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐν τῇ πίστει ἀκεραιότης οὕτω δὲ καὶ ἑνότης, «ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», κατὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἔκφρασιν τῆς περὶ Ἐκκλησίας ἀληθείας.

Εἰς τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς εἰσηγήσεώς του ὁ πάστωρ *Potter* ἠσχολήθη περὶ τὴν κριτικὴν ἐξέτασιν τοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν συντελουμένου ἔργου τοῦ Π.Σ.Ε. διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀνεφέρθη, μεταξὺ ἄλλων, καὶ εἰς συναφεῖς διακριβώσεις γενομένας κατὰ τὸ ἐν ἔτει 1959 ἐν Θεσσαλονίκῃ συγκροτηθὲν οἰκουμενικὸν συνέδριον ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς δράσεως ἐν τῇ ταχείᾳ κοινωνικῇ ἀλλαγῇ. Ἐκ τῶν πορισμάτων τοῦ συνεδρίου ἐκείνου ἐμνημόνευσεν ὁ ὁμιλητὴς εἰδικῶς καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀδιάκοπον σχέσιν μεταξὺ τοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἐξαγγελλομένου ἔργου τοῦ Θεοῦ, τοῦ πραγματουμένου διὰ τῆς ἐξ ἀγάπης ἀποστολῆς τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, προωρισμένης ὁμοίως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ τὴν καταλλαγὴν τοῦ κόσμου τούτου. Ὡς εἰδικώτερα τέλος σημεῖα πρὸς ἐπείγουσαν ἀντιμετώπισιν παρουσίασεν ὁ ὑπεύθυνος οὗτος συντονιστὴς τῆς ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος ἐν τῷ Π.Σ.Ε. τὰ ἑπόμενα· 1. Τὴν ἐντατικωτέραν διεξαγωγὴν συνεννοήσεων εἰς τὸν τομέα τοῦ εὐαγγελισμοῦ μετὰ συντηρητικῶν Εὐαγγελικῶν καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν ἁρμοδίων. 2. Τὴν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν προώθησιν τῶν ζητημάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δίδουν ἀκόμη ἀφορμὴν εἰς ἀντιθέσεις καὶ συζητήσεις. 3. Τὴν ἐπὶ τῶν αὐτῶν ζητημάτων διεξαγωγὴν συζητήσεων καὶ

μετ' ἐλευθεριαζόντων συγχρόνων θεολόγων καὶ ἄλλων συγγραφέων. 4. Τὴν συστηματικοποίησιν τῶν ἀνωτέρω ὑποχρεώσεων ἐντὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐπιτελείου τῶν συνεργατῶν τοῦ Τμήματος Ἱεραποστολῶν καὶ Εὐαγγελισμοῦ τοῦ Π.Σ.Ε.

Ἡ περὶ τοῦ κεντρικοῦ θέματος τῆς ἐν Ἡρακλείῳ Συνελεύσεως ἔκθεσις αὕτη καθίσταται ἀληθῶς ἐνδιαφέρουσα καὶ παρορμητικὴ κατὰ τὰ γενικὰ καὶ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, διὰ τὴν παρακολούθησιν ἀκριβῶς τῶν εἰς τὰς συγχρόνους οἰκουμενικὰς διαστάσεις ἐπιδιωκομένων συναφῶς πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα ὅπως τεθῇ ὑπὸ συντονισμὸν καὶ ἑνιαίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον χριστιανικὴν ἔκφρασιν τὸ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ταὐτῷ, ἐγκείμενον ἐπιτακτικὸν ἔργον τῆς ἐξαγγελίας καὶ ἐπιδιώξεως τῆς ἐν Χριστῷ διὰ τῆς Ἐκκλησίας πραγματουμένης ἀπολυτρώσεως καὶ σωτηρίας πάντων τῶν ἀνθρώπων, συγκεκριμένως δὲ νῦν τῶν ὑπὸ τὰς πλέον ἰδιοτύπους κατὰ τὴν περιπλοκήν των συνθήκας τοῦ συγχρόνου κόσμου τὰ ἀνωτέρω θεῖα ἀγαθὰ ἐπιποθούντων καὶ διὰ παντοειδῶν τρόπων, καὶ διὰ διαστρόφων ἐν πολλοῖς μέσων ἐγκοσμιοκρατικῆς ὑφῆς, ταῦτα ἐπιδιωκόντων. Ἀλλ' ἐκ παραλλήλου τὰ ἀνωτέρω ἐγγεννοῦν εἰς ἡμᾶς ἰδίᾳ τοὺς Ἕλληνας Ὀρθοδόξους καὶ τὸ καθῆκον τοῦ συνεχοῦς ἐπανατονισμοῦ τῆς ὑποχρεώσεως, ὅπως τὰ κατὰ τὰς συγχρόνους ἐπιτακτικὰς ἀνάγκας οἰκουμενικῶς συζητούμενα καὶ διὰ διαφόρων συναφῶν δραστηριοτήτων ἀντιμετωπιζόμενα θέματα τῆς διὰ τῆς Ἐκκλησίας διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου ἀντιμετωπίζονται καὶ παρ' ἡμῖν διὰ τοῦτ' αὐτὸ συστηματικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὁλοκληρωτικοῦ προγραμματισμοῦ. Ὁ τοιοῦτος δὲ προγραμματισμὸς δέον βεβαίως νὰ κατευθύνεται τόσον πρὸς τὸν τομέα τῆς ἐσωτερικῆς καλουμένης ἱεραποστολικῆς δράσεως, τῆς εἰς τὸν συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον εὐαγγελισμόν, καὶ ἐπανευαγγελισμὸν ἐν πολλοῖς, τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος ἀποβλεπούσης, ὅσον καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς, ἓν εὐοίωνον σημεῖον ἐκδηλώσεως τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ νῦν ἡ εἰς τὰς πρώτας μὲν εἰσέτι, ἀλλ' ἀληθῶς δυναμικάς, ἀρχάς της εὑρισκομένη ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος ἱεραποστολικὴ κίνησις εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἀφρικήν. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἐσωτερικὴν ἱεραποστολικὴν δραστηριότητα εἰδικωτέρας διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς τοῦ αἰωνίου καὶ ἀμετακλήτου Λόγου τοῦ Θεοῦ σωστικῆς ἐν Χριστῷ ἐνεργείας Αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελούντων, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν Ἐκκλησίαν Αὐτοῦ, *«ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος»* (Πράξ. 20, 28), εὐοίωνον ὁμοίως νέον σημεῖον ἀποτελεῖ ἡ ἐξαγ-

γελθεῖσα ἑτοιμασία παρὰ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προσιτῆς καὶ πρὸς διάδοσιν εἰς ἅπαντας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος ἐκδόσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ δέον ὅπως μὴ παρασιωπηθῇ καὶ ὁ εἰρηνικὸς ἔμμονος πνευματικὸς ἀγὼν ἑνὸς εὐσεβοῦς τέκνου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἀνωτέρου τραπεζιτικοῦ ὑπαλλήλου *Νικολάου Λαουτάρη*, ὁ ὁποῖος ἀπὸ δεκαετίας καὶ πλέον καταβάλλει λίαν ἀξιολόγους προσπαθείας διὰ τὴν τελικὴν παρ' ἡμῖν συνειδητοποίησιν καὶ πραγμάτωσιν τῆς ἰδέας τῆς «δωρεὰν ἐξαπλώσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ Μεγάλου Θεοῦ μας εἰς ἁπάσας τὰς ἑλληνικὰς οἰκογενείας μέχρι καὶ τῆς τελευταίας καλύβης, δαπάναις Πολιτείας - Κοινωνίας καὶ ἐκλαϊκεύσεως τῶν θείων Ἀληθειῶν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου». Τὰς συναφεῖς ἐκδηλώσεις καὶ ἐνεργείας τοῦ κ. *Λαουτάρη* ἔχουν χαιρετήσει μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀπὸ ἐτῶν, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔκτοτε, πλεῖστοι ὅσοι ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν διανοουμένων, ἐκπρόσωποι τῶν πνευματικῶν ἱδρυμάτων, ἐκκλησιαστικοί, θεολογικοί, κοινωνικοὶ καὶ ἄλλοι πνευματικοὶ παράγοντες, ὥστε μετὰ πραγματικῆς πεποιθήσεως νὰ ἀναμένεται ὡς προσεχὲς ἓν ἀποφασιστικὸν πλέον βῆμα πρὸς τὴν διὰ τῆς Ἐκκλησίας μετατροπὴν τῶν ὑπὸ πάντων ἐνθουσιωδῶς ἐπικροτουμένων σχεδίων τούτων εἰς πραγματικότητα. Τότε θὰ ἐκλείψῃ ἀσφαλῶς καὶ πᾶσα δικαιολογία νὰ προσφέρεται εἰσέτι παρ' ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τῶν ἐπὶ πληρωμῇ εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὸν ἑλληνικὸν Τύπον, καθημερινὸν καὶ περιοδικόν, ἐκτὸς βεβαίως τιμητικῶν ἐξαιρέσεων, ἑβδομαδιαίων κηρυγματικῶν «εὐαγγελικῶν», δηλαδὴ προτεσταντικῶν, δημοσιευμάτων, εὐδιακρίτου ἀπὸ τοὺς εἰδήμονας μόνον ἀντιεκκλησιαστικῆς ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου ὑφῆς παρὰ τὴν ἐκ λόγων τακτικῆς ἀναγκαστικὴν προσαρμογὴν αὐτῶν, ὡς πρὸς τὴν ἑορτολογικὴν σειράν, εἰς τὸ ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὸν ἔτος.

Ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ὡς ἀνωτέρω Ἔκθεσιν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Τμήματος Ἱεραποστολῆς καὶ Εὐαγγελισμοῦ δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, διὰ τὴν ἐπισυναγωγὴν χρησίμων καὶ δι' ἡμᾶς διδαγμάτων, καὶ ἡ εἰδικωτέρα Ἔκθεσις τοῦ αὐτοῦ Τμήματος, ἡ ἀναγνωσθεῖσα κατὰ τὴν πρωϊνὴν συνεδρίαν τῆς 16ης Αὐγούστου, ἐπὶ τῶν συγκεκριμένων δραστηριοτήτων τοῦ Τμήματος τούτου (διὰ μελετῶν, ὁμαδικῶν διερευνητικῶν ἐργασιῶν, «διαλόγων» κ.ἄ.). Εἰδικώτερον ἐξετέθησαν (διανεμηθὲν ἔγγραφον ὑπ' ἀριθμ. 43) αἱ προκύπτουσαι κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολυπλεύρου εὐαγγελικοῦ ἔργου δυσχέρειαι καὶ διαπιστούμεναι προβληματικαὶ ἐν γένει καταστάσεις, ἐν ὄψει τῆς συγχρόνου παγ-

κοσμίου πνευματικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἄλλης κατ' ἄλλας συναφεῖς ὄψεις ἐκδηλουμένης πραγματικότητος, ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς προσφερομένης ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως καὶ ἀναγκαιότητος ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐν Χριστῷ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς πρὸς τὴν βεβαιότητα τῶν Χριστιανῶν, ὅτι ἡ ἐξαγγελλομένη σήμερον χριστιανικὴ ἀπολύτρωσις ὀφείλει νὰ περιστρέφεται περὶ τὴν ἐπιδίωξιν ἀπελευθερώσεως τοῦ ὅλου ἀνθρώπου διὰ τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς πληρεστέρας μορφῆς ζωῆς, μέτοχοι τῆς ὁποίας καθίστανται οἱ πάντες.

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν κατὰ τὰς ἐν συνεχείᾳ προμεσημβρινὰς καὶ μεταμεσημβρινὰς συνεδρίας τῆς ὁλομελείας τῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν ὑποεπιτροπῶν αὐτῆς γενομένων ἐφ' ὅλων τῶν τομέων τῆς δραστηριότητος τοῦ Π.Σ.Ε. ἐκθέσεων, συζητήσεων καὶ ἐπισυναχθέντων ἐξ αὐτῶν πορισμάτων διὰ τὴν προώθησιν τῶν σχετικῶν ζητημάτων εἰς τὴν ἐπικειμένην Δ' Γενικὴν Συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε., ὅλως ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα παρουσιάζεται ἡ Ἔκθεσις τῆς Γραμματείας «*Πίστεως καὶ Τάξεως*» ὑπὸ τοῦ δραστηρίου εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἐπιτελικοῦ στελέχους τοῦ Π.Σ.Ε. Δρος *Λουκᾶ Vischer* ἀναγνωσθεῖσα (διανεμηθὲν ἔγγραφον ὑπ' ἀριθμ. 15[8]).

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἠσχολήθη οὗτος συντόμως περὶ τὴν γενομένην θεολογικὴν κριτικὴν εἰς τὸ περιλάλητον ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀπευθυνθῆ παρὰ τῆς τελευταίας Συνελεύσεως τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Γενεύῃ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1966 εἰς τὰς Ἐκκλησίας - μέλη τοῦ Π.Σ.Ε. Τοῦτο τιτλοφορούμενον «Ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς ὁδοῦ», προεκάλει τὰς παραληπτρίας Ἐκκλησίας εἰς ἄσκησιν κριτικῆς καὶ ἔκφρασιν γνώμης μετὰ συγκεκριμένων ὑποδείξεων ὡς πρὸς τὰ εἰς τὸν τομέα τῆς ἑνότητος μέχρι τότε ἐπιτελεσθέντα καὶ τὰ πολλὰ εἰσέτι θεολογικῶς καὶ πρακτικῶς, ἐκκλησιαστικῶς, δι' ἐπιτέλεσιν ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τοῦ ταύτην συντονίζοντος Π.Σ.Ε. ἐναπομένοντα [9].

---

[8] Δημοσιεύεται καὶ ἐν πληρεστέρᾳ μορφῇ (ὡς πρὸς τὸ πρῶτον μέρος) ἐν τῷ θεολογικῷ οἰκουμενικῷ γερμανικῷ περιοδικῷ ὀργάνῳ «Oekumenische Rundschau (Stuttgart), 16 τεῦχ. 4. Ὀκτωβρ. 1967, σ. 375 ἑξ. ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑνότης ἐν παλαιαῖς καὶ νέαις ἀντιθέσεσιν» («Einheit in alten und neuen Gegensätzen»).

[9] Τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο εἶχε προκύψει ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει τότε τοῦ πρώτου, ἐπὶ 16ετίαν περίπου, Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Π. Σ. Ε. Δρος Visser't Hooft γενομένης ἀπολογιστικῆς οὕτως εἰπεῖν συζητήσεως κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ἐν Γενεύῃ Συνέλευσιν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, κατὰ τὴν

Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο δὲν εἶχον ἀπαντήσει μέχρι τῆς Συνελεύσεως τοῦ Ἡρακλείου αἱ πλεῖστοι τῶν μελῶν Ἐκκλησιῶν, δι' ὃ καὶ ὁ τὰ σχετικὰ ἐν Ἡρακλείῳ ἐκθέτων Δρ. *Vischer* ἐχαριτολόγησε παρατηρήσας ὅτι, ἂν ἔχῃ ἰσχὺν τὸ λεγόμενον ὅτι ἡ σιωπὴ δηλοῖ συγκατάθεσιν, τότε θὰ πρέπει νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐνθουσιώδους ἀποδοχῆς τοῦ ἐγγράφου. Ὑπὸ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς κριτικῆς ἐξεφράσθη ἡ γνώμη ὅτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Δρος *Vischer* ἐπιβεβαιοῦται ἡ ταφὴ («die Beerdigung») τοῦ ἐγγράφου ἐκείνου τοῦ *Visser' t Hooft* [10], περὶ τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ὁ Δρ. Vischer ἀπεφάνθη ὅτι δὲν

ὁποίαν τὸ θέμα εἶχε τεθῆ ἀκριβέστερον ὑπὸ τὸν τίτλον, «Ἡ οἰκουμενικὴ ὁδὸς καὶ ὁ εἰδικὸς ρόλος τοῦ Π. Σ. Ε.»

Ἐκ τῆς ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἀσκηθείσης τότε κριτικῆς ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ὑπὸ τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας γενομένη. Οὗτος εἶχεν ἐπιστήσει τὴ προσοχὴν εἰς τὸ ὅτι ἡ Βίβλος ἐμφανίζεται εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἐξ αἰτίας καὶ τῶν συγχρόνων μεθόδων ἑρμηνείας αὐτῆς, ὡς συλλογὴ διαφόρων Χριστολογιῶν καὶ Ἐκκλησιολογιῶν. Ὡς ἐκ τούτου, ἐτόνισεν, ἡ ἀσυμφωνία τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ σύγχρονος περὶ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ἑρμηνευτικὴ ἐνασχόλησις δὲν δύναται νὰ ἀποτελῇ βάσιν τῆς κλήσεως ἡμῶν δι' ἑνότητα. Οὕτω προκύπτει ἡ ἀνάγκη μιᾶς γνησίας βάσεως διὰ συμφωνίαν («Konsensus») καὶ δι' αὐτὴν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν κοινὰ κριτήρια. Ὡς ἀναγκαίαν ὑπέδειξε τὴν κατὰ τὴν θεολογικὴν συζήτησιν παρ' ἀλλήλων ἀποδοχὴν τῶν ἀρχῶν διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ δόγματος, τῆς πίστεως καὶ τῆς θεμελιώδους (ἐκκλησιαστικῆς) τάξεως, τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν αὐτῆς, ὡς ταῦτα διεφυλάχθησαν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν Συνόδων. «Δυνάμεθα καὶ πρέπει νὰ προκαλῶμεν κάθε Ἐκκλησίαν νὰ προσεγγίζῃ πάντοτε ἰσχυρότερον τὴν μίαν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν. Μόνον ἐκεῖ καὶ ἐν αὐτῇ θὰ εὕρωμεν τὴν ἑνότητα ἡμῶν», εἶχεν ἀποφανθῆ κατὰ τὴν ἐν Γενεύῃ θεολογικὴν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Π. Σ. Ε. συζήτησιν ἐκείνην τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1966 ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας.

Ὁ ρωμαιοκαθολικὸς παρατηρητὴς τῶν ἐν Γενεύῃ τότε διαμειφθέντων συνοψίζει τὴν ὡς ἀνωτέρω κριτικὴν τοῦ Ρώσου ὀρθοδόξου ἐκπροσώπου εἰς τὸ ὅτι ἐν αὐτῇ ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἤδη τὸ 1960 κατὰ τὴν Συνέλευσιν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π. Σ. Ε ἐν Ἁγίῳ Ἀνδρέᾳ τῆς Σκωτίας (πρὸ τῆς εἰσόδου λοιπὸν τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας εἰς τὸ Π. Σ. Ε) ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων προβληθεῖσα ἀξίωσις, ὅπως τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς «*Πίστις καὶ Τάξις*» ἀποβῇ ἐντονώτερον εἰς μίαν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ οἰκουμενικὸν ἐκκρεμὲς φαίνεται νὰ προσκλίνῃ ὑπερβολικῶς πρὸς τὸν κλάδον πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ «*Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία*». Ἐν «Herder - Korrespondez» Freiburg i. Br.) XX. τεῦχ. 3, Μάρτιος 1966, σ. 145.

[10] «Herder - Korrespondez» XXI, τεῦχ. 10, Ὀκτώβριος 1967, σ. 469.

ἐπρόκειτο τοῦτο νὰ ἀποτελέσῃ καὶ «κανονικὸν κείμενον» (κείμενον φύσεως Κανονικοῦ Δικαίου) διὰ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς Ἐκθέσεώς του ὁ Δρ. *L. Vischer* προέβη εἰς περιεκτικὴν περιγραφὴν τῶν κατὰ τὴν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιτροπῆς «*Πίστις καὶ Τάξις*» ἐν Bristol τῆς Ἀγγλίας, ἀπὸ 29 Ἰουλίου μέχρι 9 Αὐγούστου (ἤτοι ὀλίγας μόνον ἡμέρας πρὸ τῆς ἐν Ἡρακλείῳ Συνελεύσεως τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς) γενομένων. Ἐκκινήσας ἀπὸ τὴν ὑπόμνησιν τῶν φάσεων τὰς ὁποίας ἐπὶ πεντηκονταετίαν περίπου ἡ κίνησις «*Πίστις καὶ Τάξις*» ἐν τῇ οἰκουμενικῇ κινήσει διῆλθεν, ἀρχίσασα διὰ τῆς σοβαρᾶς διερευνητικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγματικῶς ὑφισταμένων διαφορῶν ἐν τῇ δογματικῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἐκκλησιαστικῇ ὀργανώσει (τάξει) καὶ τῇ θείᾳ λατρείᾳ, ὑπετύπωσε τὴν κατὰ τὰς ἐν Bristol γενομένας διαπιστώσεις ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τοῦ Lund κυρίως τῷ 1952, διαγραφεῖσαν μεταβολὴν ὡς πρὸς τὴν μέθοδον. Ἡ μεταβολὴ συνίστατο εἰς τὴν ἀπὸ τὰ κοινὰ σημεῖα τῆς ἐν Χριστῷ συμφωνίας ἐκκίνησιν κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἑνότητος διὰ τῆς προβολῆς πρὸς διερεύνησιν τῆς χριστολογικῆς ἀληθείας καὶ ὡς ἐκκλησιολογικῆς συνδετικῆς πραγματικότητος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀναληφθείσης ἐνασχολήσεως περὶ τὴν σχέσιν μεταξὺ Χριστοῦ, Ἁγίου Πνεύματος καὶ Ἐκκλησίας [11]. Εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο τμῆμα τῶν περὶ τῆς ὡς ἀνωτέρω μεταβολῆς διαπιστώσεών του κατέληξεν ὁ Δρ. *Vischer* εἰς τὴν ἐπιβεβαίωσιν ὅτι κατὰ τὴν νεωτάτην φάσιν τῆς οἰκουμενικῆς δραστηριότητος τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς δογματικὰς διαφορὰς ἐλαττοῦται ραγδαίως. Εἰς τὴν διαπίστωσιν ταύτην δέον βεβαίως ὅπως δοθῇ ὅλως ἰδιαιτέρα προσοχὴ ἐκ μέρους τῶν Ὀρθοδόξων. Εἰς ἐπίρρωσιν

---

[11] «Ὡς τρόπον τινα βλασφημίας (ἁμαρτίας) κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» ἐχαρακτήρισε προσφάτως ὁ εἰς τὴν Συριακὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Μαλαμπὰρ ἀνήκων βοηθὸς Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Π. Σ. Ε. ἐν Γενεύῃ Παῦλος Verghese τὰς ἐκ τῆς ἑλβετικῆς καὶ τῆς γερμανικῆς θεολογικῆς διανοήσεως ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κόσμου διαμορφωθείσας τάσεις ἀφ' ἑνὸς ὑπερτονισμοῦ ἑνὸς «Χριστο - Μονισμοῦ» («Christo - Monismus»), μηδόλως λαμβάνοντος ὑπ' ὄψιν τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐναντιώσεως εἰς τὸ νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ἱστορικὴ ἀποκάλυψις τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ὁδηγεῖ εἰς κίνδυνον «κατὰ μὴ ὀρθὸν τρόπον πνευματικοποιήσεως τοῦ Εὐαγγελίου» («das Evangelium in verkehrter Weise zu vergeistigen»)· Ἐν Orthodoxe Beiträge. Begründet von *L. A. Zander* (†) und *R. F. Edel* III, «Die Orthodoxe Kirche und der Heilige Geist». Marburg an der Lahn, 1966 σ. 7.

τῆς περὶ ραγδαίας ἐλαττώσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὰς δογματικὰς διαφορὰς θέσεώς του ἀνεφέρθη ὁ Δρ. *Vischer* καὶ εἰς τὰς συναφεῖς ἐντυπώσεις τὰς προκαλουμένας ἐκ τῶν κατὰ τὴν Β΄ Βατικάνιον Ρωμαιοκαθολικὴν Σύνοδον ἐπισυμβάντων. Περὶ τῶν διὰ τῆς Συνόδου ταύτης διανοιγομένων νέων δυνατοτήτων θεολογικῆς σκέψεως ἀπεφάνθη ὅτι αὗται ἐπέτρεψαν νὰ δημιουργηθῇ ἐλευθερία θέσεως τῶν προβλημάτων, ὁποία προγενεστέρως δὲν εἶχεν ὑπάρξει. Ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ συναισθηματικοῦ ἐνδιαφέροντος νὰ θεωρῆται ἀνεπίτρεπτον νὰ διδάσκῃ μία Ἐκκλησία ὅ,τι διδάσκει μία ἄλλη, εὗρεν εἴσοδον εἰς πολλὰς Ἐκκλησίας πολύπλευρος θεολογικὴ διανόησις, ἡ ὁποία προγενεστέρως ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Ἀκολούθως ἐκ τῶν εἰς Bristol γενομένων διαπιστώσεων ἀνεφέρθη ὁ τὰ ἐκεῖ γενόμενα περιγράφων Δρ. *Vischer* εἰς τὴν σήμερον κυριαρχοῦσαν ἀντίληψιν ὅτι τὸ θεμελιῶδες εἰς τὰς διαφορὰς δὲν συνίσταται εἰς τὸ ὅτι αὗται ὑφίστανται κατὰ Ἐκκλησίας («Ὁμολογίας»), ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι ὑπάρχουν διαφοραί, βαίνουσαι κατὰ κοινὴν τομὴν διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν («Ὁμολογιῶν»). Τὴν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου πρὸς στιγμὴν ἐγγεννωμένην ἱκανοποίησιν, ὅτι οὕτως ἐπιγεφυροῦνται αἱ ἐκ παραδόσεως ἀντιθέσεις, προκυπτούσης τῆς ἀνάγκης διὰ σύμπραξιν καὶ συνεργασίαν τῶν τὰ κοινὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὰς κοινὰς προσπαθείας εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας ἢ Ὁμολογίας ἀντιστοίχως ἐκπροσωπούντων, ὅπερ ἔχεται ἔν τινι μέτρῳ ἀληθείας, κατέδειξεν ἐν συνεχείᾳ ὁ ὁμιλητὴς ὡς τελικῶς ἀστήρικτον. Ὡς λόγον περὶ τοῦ τελευταίου τούτου προέβαλεν οὗτος τὸ ὅτι καὶ οὕτω δημιουργεῖται εἰς τὴν πραγματικότητα νέα κατάστασις διαχωρισμοῦ καὶ προκύπτουν νέας φύσεως διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν ἀκριβῶς, διὰ τῆς συγχρόνου πρὸς τὸν κόσμον ἀντιπαραθέσεως, κοινῶν ἐν ἐντάσει προβαλλομένων προβλημάτων πίστεως καὶ πρακτικῆς ἐνεργείας. Ὡς συγκεκριμένα τοιαῦτα ζητήματα ἐμνημόνευσεν εἰδικῶς ὁ ὁμιλητὴς τὴν ἀναγκαιότητα νέας κατανοήσεως ὑπὸ πάντων τοῦ πῶς πρέπει νὰ ἐννοῶνται σήμερον τὰ θέματα Θεός, Χριστός, Εὐαγγέλιον καὶ τοῦ τί εἶναι συγχρόνως ὁ ἄνθρωπος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο, ἡ δι' αὐτοῦ χαρμόσυνος ἀγγελία. Ἐν τῇ προσπαθείᾳ ἀντιμετωπίσεως καὶ ἐπιλύσεως τοιούτων καὶ ἄλλων συναφῶν προβλημάτων ἐγγεννῶνται νέας φύσεως διαφοραὶ καὶ εἰς τὸν τομέα «*Πίστις καὶ Τάξις*», ὡς ἐπὶ παραδείγματι αἱ περὶ τὸ κῦρος τῆς Ἁγίας Γραφῆς δημιουργούμεναι ἐντάσεις, τὸ πρόβλημα τῆς καταλλήλου «γλώσσης» (κατὰ τὸν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν πρὸς ἀλλήλους διάλογον τῶν Χριστιανῶν), τὸ συχνάκις σκληρὸν ἀποβαῖνον

καὶ εἰς ἀπελπιστικὴν κατάστασιν τὰ πράγματα περιάγον πρόβλημα περὶ τῆς ὀρθῆς θέσεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ καθιδρυματικοῦ στοιχείου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» («der Istitution in der Kirche»). Βεβαίως αἱ ἐντάσεις τοῦ εἴδους τούτου δὲν ὁδηγοῦν εἰς διαιρέσεις καὶ ἀποσχίσεις ἐν τῇ παραδεδομένῃ τῶν ὅρων τούτων σημασίᾳ, ἐτόνισεν ὁ ὁμιλητὴς ἐν τῷ πνεύματι τῶν ἐν Bristol συζητήσεων, ἀλλὰ δὲν παρέλειψε νὰ ὑπογραμμίσῃ οὗτος καὶ τὸ ὅτι καὶ κατὰ τὰ ἀνωτέρω πρόκειται περὶ νέων γνησιωτέρων καὶ ζωτικωτέρων ἀντιθέσεων. Τὴν μὴ ὀρθότητα τῆς ἐντυπώσεως περὶ τῶν κοινῶν διὰ πασῶν τῶν Ὁμολογιῶν βαινουσῶν ἀντιθέσεων ὡς αἰτίας δημιουργίας νέας οἰκουμενικῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας αὐτῶν (τῶν Ἐκκλησιῶν ἢ Ὁμολογιῶν) κατέδειξεν ὁ ὁμιλητὴς καὶ ἐξ ἄλλης ἀπόψεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν Bristol γενομένων διαπιστώσεων· ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος ὅτι οὕτως ὑποτιμᾶται ἡ βαρύτης τῶν ἐκ παραδόσεως διαφορῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ἁπλῶς «πνευματικαί», ἀλλὰ «ἱστορικαὶ» («nicht einfach geistliche, sondern geschichtliche Grössen»). Αἱ διαφοραὶ δὲν ἔχουν πράγματι πνευματικὴν μόνον σπουδαιότητα, ἀλλὰ καὶ ἱστορικήν. Ἀποτελοῦν μέρος τοῦ τὴν μορφὴν ἡμῶν ἀποτυποῦντος παρελθόντος, ἐν ὅσῳ δὲ δὲν ἐπιλύονται αὗται πραγματικῶς, αἱ Ἐκκλησίαι θὰ προσκρούουν συνεχῶς ἐπ' ἀλλήλων. Τὸ ἔργον διὰ τὴν ὑπερνίκησιν αὐτῶν ἀπέχει κατὰ πολὺ ἀκόμη ἀπὸ τοῦ τέρματος, ἐτόνισε καὶ ὁ Δρ *Vischer*. Ὡς περιέργως ἀντιφατική, εἶπε, παρουσιάζεται ἀκριβῶς ἡ κατάστασις ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, κατὰ τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ Ἐκκλησίαι δεικνύουν προθυμίαν νὰ διαπραγματευθοῦν πραγματικῶς τὰ τῶν ἀντιθέσεών των διὰ τοῦ ἀμοιβαίου διαλόγου, διαπιστώνεται ὅτι τὰ φλέγοντα ζητήματα εὑρίσκονται ἀλλαχοῦ.

Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω περιέγραψεν ἀκολούθως τὰς ἐν Bristol συζητήσεις ὡς καταληξάσας εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅπως συνεχισθοῦν καὶ εἰς τὸ μέλλον αἱ διὰ μελετῶν ἐμβαθύνσεις εἰς τὰ τῆς ἐκκλησιολογίας, τῶν μυστηρίων, τοῦ ἱερατικοῦ λειτουργήματος, ἐν συναρτήσει πρὸς γενομένας ἰδιαιτέρας ὑποδείξεις διὰ τὴν μελέτην τοῦ βαπτίσματος, τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ τῆς ἱερωσύνης (τῆς χειροτονίας, Ordination), θεμάτων τὰ ὁποῖα διατηροῦν πάντοτε τὴν σημασίαν των διὰ τὰς συνεχιζομένας (ἐπὶ διαφόρων στενωτέρων ὁμολογιακῶν καὶ γενικωτέρων οἰκουμενικῶν ἐπιπέδων) ἑνωτικὰς διαπραγματεύσεις καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν πολλῶν Ἐκκλησιῶν ὅπως ἀνακαινίσουν τὴν ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων πρᾶξίν των. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐγνωστοποίησεν ὁ ὁμιλητὴς ὅτι ἐν Bristol ἀπεφασίσθη ἡ προέκτασις τοῦ διερευνητικοῦ ἐνδιαφέροντος

καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος, ὡς ἐπὶ κεντρικοῦ φλέγοντος σήμερον θέματος, «ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ». Τὴν οὕτω πρὸς τὸ ἀνθρωπολογικὸν θέμα γενομένην ἐν Bristol στροφὴν ἐδικαιολόγησεν ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ φυσικὴν συνέχειαν τοῦ κατὰ τὰ τρία τελευταῖα ἔτη ἰδιαιτέρως μελετηθέντος θέματος «ὁ Θεὸς ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ» καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ ὅτι ἡ πρὸς τὸν ἄνθρωπον στροφὴ ἀποτελεῖ ἐπείγουσαν ἀναγκαιότητα διὰ τὴν σύγχρονον ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῶν συνυφασμένων μετὰ τῶν χριστιανικῶν θεολογικῶν ἑρμηνευτικῶν καὶ ἐκκλησιολογικῶν ἐμβαθύνσεων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγχρόνων κατηγοριῶν τοῦ διανοεῖσθαι, καὶ μετὰ τῶν πρακτικῶν κοινωνικῶν καὶ λοιπῶν σχετικῶν θεμάτων, ὡς ταῦτα γίνονται σήμερον καὶ θεολογικῶς αἰσθητὰ καὶ ἄλλως καὶ διὰ τοῦ εἰδικῶς διὰ τὰ τοιαῦτα ζητήματα συγκληθέντος παγκοσμίου (οἰκουμενικοῦ) Συνεδρίου «*Ἐκκλησία καὶ κοινωνία*» [12].

---

[12] Πρόκειται περὶ τοῦ ἐν Γενεύῃ ἀπὸ 12 - 25 Ἰουλίου 1966 διεξαχθέντος, πραγματικῶς λίαν ἐνδιαφέροντος, Συνεδρίου τῆς γραμμῆς Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐκ τῆς ἀρχεγόνου σχετικῆς κινήσεως τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, τῆς γνωστῆς παλαιότερον ὡς *«κίνησις τῆς Στοκχόλμης»*, ἐκ τοῦ πρώτου ἐκεῖ συγκληθέντος, τῷ 1925, σχετικοῦ Παγκοσμίου (οἰκουμενικοῦ) χριστιανικοῦ Συνεδρίου. Περὶ τοῦ ἐν Γενεύῃ Συνεδρίου τοῦ Ἰουλίου 1966 ὑπάρχει ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς λίαν ἐμπεριστατωμένη καὶ κατὰ πάντα κατατοπιστικὴ Ἔκθεσις τοῦ εἰς αὐτὸ μετασχόντος Κοινωνιολόγου, Καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνίου, *Σωτηρ. Ἀγαπητίδη*. Ἔκθεσις ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου «Ἐκκλησία καὶ κοινωνία» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν (Γενεύη 12 - 25 Ἰουλίου 1966). Ἀνατυπ. ἐκ τοῦ Περιοδικοῦ «Ἐκκλησία». Ἀθῆναι 1967. Τὰ κατὰ τὸ Συνέδριον ἐκεῖνο ἐξεδόθησαν καὶ εἰς ἰδιαίτερον τόμον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν, Appel an die Kirchen der Welt. Dokumente der Weltkonferenz für Kirche und Geselschaft, herausgegeben vom Oecumenischen Rat der Kirchen. Deutsche Ausgabe besorgt von *Hanf. Krüger*. Kreuz - Verlag, Stuttgartt. Berlin 1967.

Ἐν Ἡρακλείῳ ἀνεγνώσθη σχετικὴ λίαν κατατοπιστικὴ καὶ διαφωτιστικὴ ἐν τῇ περιεκτικότητί της ἔκθεσις ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ *J. W. Lochman* (διανεμηθὲν ἔγγραφον ὑπ' ἀριθμ. 58). Οὗτος προέβαλε περιληπτικῶς τὰ κυριώτερα σημεῖα τοῦ συνεδρίου ἐκείνου καὶ προέβη εἰς στήριξιν τῆς θέσεως ὅτι καὶ τὰ καθαρῶς πρακτικὰ ζητήματα πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἐξ ἴσου μετὰ τῆς θεολογικῆς περισκέψεως συνδεόμενα, ὅπως καὶ τὰ τῆς εἰδικωτέρας θεολογικῆς φύσεως θέματα. Ἀκολούθως κατέδειξε τὴν ἐν τῇ «πολυφωνίᾳ» τοῦ Συνεδρίου ἐκείνου ἐκδηλωθεῖσαν συμφωνίαν ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ σημείου περὶ τῆς χριστιανικῆς εὐθύνης, ὅτι αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίζεται πλέον εἰς ἀτομικάς, προσωπικὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ὡς πρὸς τὸν «πλησίον», ἐκδηλώσεις σχέσεων ἀγάπης· πολὺ πέραν τούτου ἀπαιτεῖται ἡ οὐσιαστικὴ ἀντιμετώπισις τῶν

Ἐν συνεχείᾳ ἀπηρίθμησεν ὁ ὁμιλητὴς εἰδικώτερον τὰ κύρια σημεῖα τῶν ἐν Bristol συζητήσεων ἐπὶ τοῦ, ὡς δευτέρου σοβαροῦ σημείου ἐκεῖ θεωρηθέντος, θέματος περὶ Ἁγίας Γραφῆς καὶ Παραδόσεως, συνεχισθέντος οὕτω τοῦ διὰ τὸ ζήτημα τῆς Παραδόσεως μεγάλου ἐνδιαφέροντος, τοῦ ἐπιδειχθέντος κατὰ τὸ ἐν Montreal (1963) τέταρτον

ζητημάτων ἀγάπης διὰ τῆς ἐντάξεως αὐτῶν ἐν τῇ προβαλλομένῃ ὡς εἰς ὁλότητα διηρθρωμένῃ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, τῇ ζωτικῶς ἐκδηλουμένῃ διὰ οἰκονομικῶν, πολιτικῶν καὶ πολιτιστικῶν μορφολογικῶν πραγματικοτήτων (δομῶν, Stukturen). Ἐν ὄψει τούτων θεωρεῖται πλέον ὡς προσλαμβάνουσα ἰδιαιτέραν σημασίαν ἡ εὔστοχος προσπάθεια κατὰ τὸ συνέδριον ἐκεῖνο τῆς Γενεύης διὰ τὴν περαιτέρω διαμόρφωσιν μιᾶς οἰκουμενικῆς κοινωνικῆς Ἠθικῆς, ὑπερνικώσης τὸν «ἐκ παραδόσεως πειρασμὸν ἑνὸς πραγματικοῦ γενικοῦ Moralismus» καὶ θετούσης ρεαλιστικῶς τὰ προβλήματα καὶ τὰς δυνατότητας δημιουργίας συγχρόνου οἰκονομικῆς, πολιτικῆς καὶ διεθνοῦς τάξεως. Κατὰ τὴν ὡς ἀνωτέρω περιγραφὴν τῶν πρὸς ἀντιμετώπισιν καὶ διευθέτησιν «δομῶν» («Strukturen») ἐγνωστοποίησεν ὁ καθηγητὴς *Lochman* καὶ τὸ συναφῶς ἐν Γενεύῃ προβληθὲν «τρίτον χαρακτηριστικὸν τῆς θεολογικῆς συζητήσεως». Κατὰ τοῦτο, σοβαρὰ ἀντιμετώπισις τῶν ἀνωτέρω σημαίνει διὰ τὸν Χριστιανὸν ὅτι τὰ σχετικὰ θέματα δέον νὰ τίθενται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ ἐπιδεικνυομένης διὰ τὸν ἄνθρωπον φροντίδος, ὅπερ ὡς συνέπειαν ἔχει καὶ τὸ ὅτι αἱ «δομαὶ» (αἱ ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διευθετήσεις τῶν κατ' αὐτοὺς) δύνανται νὰ μεταβάλλωνται (νὰ ἀλλάσσουν), ὅταν αὗται δὲν ἐξυπηρετοῦν πλέον τὴν δικαιοσύνην, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀνθρώπων. Οὕτως ἐγένετο κατὰ τὸ συνέδριον ἐν Γενεύῃ εὐρὺς λόγος περὶ τῆς «θεολογίας τῆς ἐπαναστάσεως», ἡ ὁποία θέτει πρὸ νέων καθηκόντων τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν θεολογικὴν διανόησιν. Ἐν κατακλεῖδι ἔφερεν ὁ καθηγητὴς Lochman τὰ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Γενεύης διαπιστωθέντα καὶ ἐπιτευχθέντα εἰς συνάρτησιν καὶ πρὸς τὴν συναφῆ ἐγκύκλιον τοῦ νῦν Πάπα Παύλου Στ' « Populorum progressio» («Ἡ Πρόοδος τῶν λαῶν»), διὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ τὸ κοινὸν τοῦ χαρακτῆρος τῶν χριστιανικῶς ἀντιμετωπιζομένων σήμερον πρακτικῶν θεμάτων. Ὁ δὲ ἐν συνεχείᾳ εἰς «ἀξιολόγησιν τῶν πορισμάτων» τοῦ Συνεδρίου τῆς Γενεύης τοῦ Ἰουλίου 1966 προβὰς διευθυντὴς τοῦ Τμήματος *«Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία»* τοῦ Π.Σ.Ε. *Paul Abrecht* (διανεμηθὲν ἔγγραφον ὑπ' ἀριθμ. 60) συνώψισε λίαν κατατοπιστικῶς τὰς ἐκ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου δημιουργηθείσας ἐντυπώσεις καὶ διανοιγομένας προοπτικὰς διὰ τὴν συντονιστικὴν ἐκ τῶν διαφόρων πλευρῶν ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου, ἐν ὄψει καὶ τῆς Δ' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ μετ' αὐτήν, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀποβῇ ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του εὐκολώτερον καὶ ὡς πρὸς τὴν μετὰ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν ἐν προκειμένῳ συνεργασίαν. Τέλος ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Ἡρακλείῳ (πρωΐα 19ης Αὐγούστου) καὶ προγραμματισμὸς μελετῶν διὰ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ οἰκουμενικοῦ Συνεδρίου *«Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία»* ὡς εἰδικωτέρα προπαρασκευὴ διὰ τὸν σχε-
ὑπ' ἀριθμ. 54).
τικὸν τομέα τῆς Δ' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. (διανεμηθὲν ἔγγραφον

παγκόσμιον συνέδριον *«Πίστεως καὶ Τάξεως»*. Ἐν Bristol ἡ ἐργασία συνεχίσθη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπὶ τριῶν κατευθύνσεων. Μία ὁμὰς ἠσχολήθη ἐκεῖ περὶ τὴν Ἑρμηνευτικὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἑτέρα περὶ τὸ θέμα τῆς σημασίας τῶν Πατέρων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ τρίτη περὶ τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους τῶν πρώτων αἰώνων. Εἰς τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ὁμάδα ἀναφέρεται ὅτι ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος μέγας ἀριθμὸς ὀρθοδόξων Θεολόγων. Ὁ τὰ σχετικὰ γνωστοποιῶν Δρ. *Vischer* διαβεβαίου ἐν Ἡρακλείῳ ὅτι καὶ εἰς τὰς τρεῖς ὡς ἀνωτέρω κατευθύνσεις ἐσημειώθησαν ἐν Bristol πρόοδοι, τεθείσης τῆς βάσεως καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς «Ἑρμηνευτικῆς τῶν Πατέρων» καὶ ὑποδειχθείσης τῆς ἀνάγκης στροφῆς τῆς προσοχῆς εἰς τὰς Συνόδους τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Συναφῶς κατεβλήθη προσπάθεια ὅπως συσχετισθοῦν ὁ κατὰ τὸ συνοδικὸν σύστημα τρόπος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδηλώσεως τῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἡ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐκδηλουμένη οἰκουμενικὴ κίνησις. Εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἐγένοντο ὑποδείξεις ὅπως ἀφιερώσουν μεγαλυτέραν προσοχὴν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ συνοδικοῦ συστήματος κατὰ τὰς ἐκκλησιολογικὰς περισκέψεις των. Αἱ σχετικαὶ μελέται ἀπεφασίσθη ὅπως συνεχισθοῦν κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον διὰ διερευνήσεως τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν Δ΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Χαλκηδόνι. Ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτῃ ἐγνωστοποίησεν ὁ Δρ. *Vischer* καὶ τὰ συζητηθέντα ἐν Bristol ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθουμένην καὶ ἀκολουθητέαν μέθοδον κατὰ τὰς περαιτέρω ἐργασίας εἰς τὸν τομέα *«Πίστις καὶ Τάξις»*. Ἐξ ὅσων δὲ περιληπτικῶς ὁ Δρ. *Vischer* σχετικῶς ἀνέφερε, καταδεικνύεται καθ' ἡμᾶς, ὅτι γίνεται ὁλονὲν περισσότερον αἰσθητὴ ἡ ἀναγκαιότης περαιτέρω στροφῆς καὶ προόδου ἐκ τῆς μονομεροῦς ἐκδοχῆς τῆς ἁγιογραφικῆς βάσεως ὡς αὐτάρκους (ἐν τῇ κατὰ τὰς συγχρόνους ἑρμηνευτικὰς μεθόδους μάλιστα ἀναδείξει αὐτῆς) διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν περὶ ἑνότητος ἀναζητουμένων ἀρχῶν [13], πρὸς τὴν ἐν τῇ πλατυτέρᾳ παραδόσει (καὶ

---

[13] Αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ δὲν ἀνευρίσκονται ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, συμφώνως καὶ πρὸς τὰς ἐν Bristol διαπιστώσεις, τόσον αὐτονοήτως, ὅσον συνήθως παρὰ τῶν Προτεσταντῶν ἐπιστεύετο καὶ πιστεύεται, δεδομένου ὅτι ἡ σύγχρονος Ἑρμηνευτικὴ παρουσιάζει καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀποτυπωμένας «διαφορὰς» καὶ «ἀντιθέσεις», ἤτοι συγκεκριμένως ποικιλίαν «Χριστολογιῶν» καὶ «Ἐκκλησιολογιῶν» (χριστιολογικῶν καὶ ἐκκλησιολογικῶν ἐκδοχῶν ἢ «παραδόσεων»), τοῦτο δὲ διαταράσσει ἀσφαλῶς τὴν ἰδεώδη περὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ εἰς τὴν βιβλικὴν βάσιν των τὰ πάντα ἁπλοποιοῦντες οὕτω καλούμενοι «Εὐαγγελικοί», δηλαδὴ οἱ Προτεστάνται.

ἐν αὐτῇ εἰσέτι τῇ ποικιλίᾳ τῶν μορφῶν της) διὰ τῶν τελικῶς ἀναδεικνυομένων θεμελιωδῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, διὰ τῆς, κατὰ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πληρότητα αὐτῆς, ἀφ' ἑαυτῆς τελικῶς ἐπιβαλλομένης ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἀποτυπουμένην καὶ ἐκφαινομένην ἐναρμόνισιν τοῦ γνησίου πληρώματος πίστεως καὶ ζωῆς. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμοῦ ἀλλοῦ δύναται νὰ ἐπισυμβῇ εἰ μὴ μόνον ἐν τῇ Μιᾷ Ἐκκλησίᾳ, τῇ ἱστορικῶς πλέον, ἤτοι ἐν ἀδιασπάστῳ καὶ χρονικῶς ἐσωτερικῇ συνεχείᾳ βιώσεως τοῦ πληρώματος τῆς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐνεργουμένης ἀληθείας, ἐκφαινομένῃ, οὕτω δὲ καὶ τὰ νοήματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ δὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης κατὰ τὸ εἰς τὴν πανανθρωπίνην λύτρωσιν καὶ σωτηρίαν ἀποβλέπον πλήρωμα αὐτῶν ἀναδεικνυούσῃ [14].

Εἰς τὸ τρίτον σημεῖον τοῦ κυρίου μέρους τῆς Ἐκθέσεώς του περὶ τῶν ἐν Bristol γενομένων ἠσχολήθη περιληπτικῶς ὁ Δρ *Vischer* περὶ τὸ ζήτημα «θεία εὐχαριστία καὶ θεία λατρεία», γνωστοποιήσας ἀληθῶς ἐνδιαφερούσας ἐπιτευχθείσας συναφῶς ἐκεῖ προόδους.

Εἰς τὰ περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας ἐγένετο ἐπὶ παραδείγματι ἀποδεκτὸν ὅτι ἡ ἐπίκλησις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν εὐχαριστιακὴν ἱερουργίαν δέον νὰ εὕρῃ τὴν πρέπουσαν θέσιν της (ὡς βεβαίως,

---

[14] Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὸν τομέα τοῦτον τῶν ἐν Bristol συζητήσεων καὶ περισκέψεων ἔχει ἀσφαλῶς ἡ σχετικὴ ἐκεῖ εἰσήγησις τοῦ διαπρεποῦς Λουθηρανοῦ δογματικοῦ Θεολόγου, Καθηγητοῦ ἐν Heidelberg, Edm. *Schlink*, δημοσιευμένη ἐν συνεχείᾳ τῆς ἐν Ἡρακλείῳ Ἐκθέσεως τοῦ Δρος *Vlcher* ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει τῆς «Oekumenische Rundschau» (16, 4. Ὀκτωβρ. 1967, σ. 386 ἑξ.) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Bemerkungen zur Arbeitsmethode der Komission für Glaube und Kirchenverfassung». Χαρακτηριστικὴ καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως τὴν ὀρθόδοξον συμμετοχὴν εἰς τὰ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ τελευταία παράγραφος τῆς ἐν λόγῳ εἰσηγήσεως, σ. 391, ἔχουσα οὕτω· «Μερικοὶ θὰ θεωρήσουν τὴν ἐνταῦθα ἐκτεθεῖσαν μεθοδολογικὴν περίσκεψιν ἴσως ὡς περιττήν, διότι τὴν ἑνότητα ἀναμένουν οὗτοι (νὰ προέλθῃ) ἀπὸ μιᾶς κοινῆς στροφῆς τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ ὅσον καὶ ἂν εἶναι σοβαρᾶς σημασίας ἡ πρὸς τὸν κόσμον στροφή, ἐγὼ δὲν τολμῶ νὰ ἐλπίσω ἐξ αὐτῆς τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας... Ἀπ' ἐναντίας, θὰ ἐξυπηρετήσουν αἱ Ἐκκλησίαι τότε μόνον κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ γεννήσῃ πίστιν (ἐμπιστοσύνην) τὸν ἀνήσυχον κόσμον, ὅταν εἶναι αὗται ἐν πλήρει κοινωνίᾳ ἐστραμμέναι πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὴν ἡ Ἐπιτροπὴ *«Πίστις καὶ Τάξις»* τοῦ κυρίου θέματος αὐτῆς, τοῦ τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὁμολογίᾳ τῆς Πίστεως, ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν λειτουργημάτων, ὅσον καὶ ἂν εἶναι συχνάκις ἐπίπονον τὸ ἔργον ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων».

προσθέτομεν ἡμεῖς, τοιαύτην θέσιν ἔχει ἡ ἐπίκλησις ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἱερουργίᾳ τοῦ μυστηρίου)· ὅτι ὁ καθολικὸς (ὁ ὡς ὁλότητος) χαρακτὴρ τῆς Ἐκκλησίας δέον νὰ εὕρῃ τὴν ἔκφρασίν του ἐν τῇ τελέσει τῆς θείας εὐχαριστίας (ὡς καὶ τοῦτο ἐπισυμβαίνει ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ). Ὡς νεώτερον νῦν στοιχεῖον εἰς τὰς περὶ θείας εὐχαριστίας συζητήσεις καὶ ἐμβαθύνσεις προσετέθη καὶ ἡ ἀπαίτησις δι' εἰσαγωγὴν εἰς τὰς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἐκδηλώσεις τοῦ θεσμοῦ τῆς «Ἀγάπης» (λειτουργικωτέρας συνεστιάσεως) ὡς προσταδίου διὰ τὴν μετὰ τὴν τελικὴν ἑνότητα ἀπὸ κοινοῦ τέλεσιν καὶ μετάληψιν τῆς θείας εὐχαριστείας. Ἀλλὰ περὶ τοῦ σημείου τούτου ἐξεδηλώθησαν ἐν Bristol σοβαραὶ διαφωνίαι. Εναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι παρὰ τῶν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀναμορφωτῶν προερχομένων ὁμιλητῶν ἐτονίσθη ἐν Bristol ὅτι τοιαῦται «Ἀγάπαι» δύνανται νὰ παρανοηθοῦν ὡς ὑποκατάστατα τῆς κοινῆς Εὐχαριστίας καὶ ὅτι ἡ ἐπανεισγωγὴ τῆς πλαιοεκκλησιαστικῆς Ἀγάπης εἶναι τότε μόνον δυνατή, ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἤθελεν ἐπανεύρει τὴν ἑνότητά της.

Ἡ περὶ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν ἐπιτευχθεῖσα συμφωνία ἐθεωρήθη πάντως ἐν Bristol ὡς τόσον σημαντική, ὥστε ἡ σχετικὴ Γραμματεία παρεκλήθη, ὅπως τὰ ἀπὸ τοῦ πρώτου οἰκουμενικοῦ συνεδρίου «*Πίστεως καὶ Τάξεως*» (ἐν Λωζάνῃ τῷ 1927) ἐπιτευχθέντα συνοψισθοῦν κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ εὐκολονόητον καὶ δημοσιευθοῦν. Ἰδιαιτέρα τέλος προσοχὴ ἐδόθη ἐν Bristol καὶ εἰς τὸ γενικώτερον θέμα τῆς προσευχῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ πραγματευθῇ, ὡς νέον νῦν θέμα, τὸ πέμπτον τμῆμα τῆς Δ' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε.

Τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ κατέκλεισεν ὁ Δρ *L. Vischer* διὰ τῆς συνοπτικῆς περιγραφῆς τῶν σχετικῶς πρὸς τὴν ἐξάπλωσιν καὶ τὴν διοργάνωσιν τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου (τεχνικῶν μορφῶν καὶ συναφῶν δυνατοτήτων) ὑπὸ τῆς ἐν Bristol ἐπιτροπῆς ὀλίγας μόλις ἡμέρας πρὸ τῆς ἐν Ἡρακλείῳ συνελεύσεως συζητηθέντων καὶ διαπιστωθέντων. Ἐν κατακλεῖδι δὲ διεβεβαίωσεν ὅτι τὸ «πολλὰ ὑποσχόμενον χάος» ἐκεῖνο, περὶ τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ ἐν Montreal παγκόσμιον συνέδριον «*Πίστεως καὶ Τάξεως*» ἐγίνετο λόγος, ἤρχισεν ἔκτοτε κάπως νὰ φωτίζεται καὶ ὅτι τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐπιτροπῆς περιέχει ἀρκετὰ σχέδια, ἐπιτρέποντα μεγαλυτέραν αἰσιοδοξίαν διὰ τὸ μέλλον.

Τὸ πλῆθος τῶν πρὸς ὑποβολὴν καὶ συζήτησιν Ἐκθέσεων ἐπὶ τῶν ὑπερμέτρως ἀληθῶς εἰς τὰ παγκόσμια γεγονότα ἐκτεινομένων πλέον ἐνδιαφερόντων καὶ δραστηριοτήτων τοῦ Π.Σ.Ε., ὡς καὶ ἡ πληθὺς ὁ-

μοίως τῶν λοιπῶν τεχνικῆς φύσεως, διὰ γενικωτέρων καὶ εἰδικωτέρων συνεδριῶν κατὰ πᾶσαν συνέλευσιν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς αὐτοῦ, συνεπῶς δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐν Ἡρακλείῳ, καταδαμαζομένων, ζητημάτων, δὲν ἐπέτρεψαν ὅπως γίνῃ ἐκεῖ εἰδικωτέρα καὶ σοβαρωτέρα συζήτησις ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω Ἐκθέσεως περὶ τῶν εἰδικῶν θεολογικῶν θεμάτων ἐν τῇ οἰκουμενικῇ κινήσει. Ἐν ταύτῃ, μάλιστα ἐν τῷ κλάδῳ «*Πίστις καὶ Τάξις*», γίνεται καταφανὴς ἡ ἐκ παραδόσεως συνεχιζομένη ἀντιπαράθεσις μεταξὺ Ὀρθοδοξίας καὶ Προσανατολισμοῦ, παρὰ τὸν προφανῶς, ἐκ τῆς φύσεως τῶν γενικωτέρων συνθηκῶν, παραμένοντα προτεσταντικὸν (εἰς τὰ τῆς «*Πίστεως καὶ Τάξεως*» μᾶλλον ἀγγλικανικὸν) χαρακτῆρα ὑπεροχῆς ὡς πρὸς τὰς ἀκολουθουμένας μεθόδους ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐνίοτε καὶ ὡς πρὸς τὰς καλλιεργουμένας ἐπιδιώξεις.

Ἡ Ὀρθοδοξία, ἐν τῇ παρ' αὐτῆς ἀκαταλύτῳ διαφυλάξει καὶ ἐπιζητουμένῃ οἰκουμενικῇ προβολῇ καὶ κατὰ τὸ παρὸν τῆς χαρισματικῆς, πνευματικῆς, θεολογικῆς καὶ λατρευτικῆς πληρότητος, παραμένει πάντοτε τὸ κέντρον ἕλξεως τῶν δι' αὐτῆς, ὡς διὰ τῆς ἐπιβιούσης μαρτυρίας τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, εἰς ἐπίγνωσιν ἐρχομένων ἐπιγενεστέρων ἱστορικῶν ἀποτυπώσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει, τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ, καὶ κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἰδίων καθ' ἑαυτὰς προβλημάτων καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλας ἀντιπαράθεσιν, τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἰδίας αὐτῶν δυτικῆς διασπάσεως ἀναποφεύκτως ἐπιτακτικὴν καθισταμένην.

Διὰ τὴν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην σημασίαν καὶ εὐθύνην συνάμα τῆς ὀρθοδόξου συμμετοχῆς εἰς τὰ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως κατὰ τὸ παρελθόν, ἰδίως δὲ κατὰ τὸ διανοιγόμενον μέλλον, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἰδίᾳ κριτικῆς ἐθεωρήθη ὅτι διὰ τῆς ἐν Ἡρακλείῳ ἀκριβῶς συνελεύσεως τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. διαγράφεται ἤδη ὡς κρίσιμον [15], παραμένει ἀπαραίτητος ἡ ἐντατικὴ παρακολούθησις τῆς περὶ τὰ δογματικὰ κατὰ κύριον λόγον δεδομένα καὶ δέοντα ἐν τῇ οἰκουμενικῇ κινήσει γενικωτέρας ἐκδηλώσεως, τῆς καὶ διὰ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς νῦν εἰς αὐτὴν συνεκδηλώσεως, κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῆς ἀρχὰς καὶ μεθόδους, διαπλατυνθείσης.

---

[15] Ὅρα «Herder - Korrespondenz» 21, τεῦχ. 10, Ὀκτώβρ. 1967, σ. 470 (ἔνθα παρατίθεται καὶ σχετικὴ κριτικὴ ἐκ τῆς »Le Monde» 27.8.67).

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗΝ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ *

Ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμ. ΚΩΝΣΤ. ΧΑΡΙΣΙΑΔΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης

Παναγιώτατε Δέσποτα,
Σεβασμία τῶν Ἱεραρχῶν Χορεία,
Τέκνα τῆς Ἐκκλησίας ἀγαπητά,

Ἰδοὺ καὶ πάλιν ἡμεῖς, συνηγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτό, ἵνα ἀπευθύνοντες ὕμνους ἐγκωμίους, τιμήσωμεν τὴν σεπτὴν μνήμην τῶν Τριῶν Μεγίστων Φωστήρων τῆς Τρισηλίου Θεότητος. Ὑποδείγματα ἰδεώδους ποιμαντικῆς δράσεως, πρότυπα ἀρετῆς καὶ σοφίας, οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, ἀποτελοῦν τὸ ἀγλαόμορφον τρίπτυχον, τὸ ὁποῖον ἐνσαρκώνει ὅλην τὴν ποιμαντικὴν μέριμναν καὶ φροντίδα τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις. Ποιμένες καὶ ποιμενόμενοι, Διδάσκαλοι καὶ μαθηταί, εὐλαβῶς ὑποκλινόμεθα, κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμήν, ἐνώπιον τῶν ἱερῶν μορφῶν, ὡς Ποιμένων καὶ Διδασκάλων, ἀναλογιζόμενοι τὴν σημασίαν καὶ τὸ νόημα τῆς μεγάλης ταύτης ἐπετείου καὶ ὡς ἑορτῆς τῶν γραμμάτων, ἐφ᾽ ὅσον οἱ σήμερον τιμώμενοι Ἱεράρχαι, διὰ τοῦ πλούτου τῶν συγγραμμάτων των, τοῦ βάθους τῆς σοφίας των καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ποιμαντικῆς των δραστηριότητος καὶ εὐθύνης, κατέβαλον ἀόκνους προσπαθείας διὰ τὴν χριστιανοπρεπῆ διαπαιδαγώγησιν τῆς Νεολαίας. Ποιμένες καὶ Διδάσκαλοι εἴμεθα συνυπεύθυνοι ἔναντι τῶν λεπτῶν καὶ ἁπαλῶν ψυχῶν τῶν τέκνων μας, τῶν ὁποίων ἔχομεν ἀναλάβει τὸν θρησκευτικόν, τὸν πνευματικόν, τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν καταρτισμόν. Ἡ παιδεία καὶ ἡ μόρφωσις εὑρίσκονται ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ποιμαντικῆς δραστηριότητος τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων.

Σήμερον, ὁπότε ὑπογραμμίζεται ὅλως ἰδιαιτέρως ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς πηγὰς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὴν Ἁγίαν Γραφήν, τὴν λατρευτικὴν καὶ μυστηριακὴν ζωήν, μάλιστα δὲ εἰς τὴν περίοδον, καθ᾽ ἣν ἔζησαν καὶ ἐμεγαλούρ-

---

* Ἐλέχθη ἐν τῷ Π. Πατριαρχικῷ Ναῷ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Φαναρίου, τῇ 30ῇ Ἰανουαρίου 1968, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, χοροστατοῦντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μετὰ Συνοδικῶν Ἀρχιερέων.

γησαν οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχαι, θὰ ἀντιληφθῶμεν καλύτερον τὸ βαθύτερον νόημα μιᾶς τοιαύτης ἐπιστροφῆς, ἀφιεροῦντες τὸ σημερινὸν κήρυγμα εἰς τοὺς ποιμαντικοὺς προσανατολισμοὺς τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν συγχρόνων καιρῶν καὶ περιστάσεων.

***

Εἰς τὸ ἐρώτημα ποῦ ἀκριβῶς εὑρίσκεται σήμερον ἡ Ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ποῦ κατευθύνεται, ἐκ διαφόρων σημείων καταφθάνουν ἀπαντήσεις ἀντιφατικαί. Οἱ μὲν διατείνονται, ὅτι εὑρισκόμεθα πολὺ πλησίον τῆς νυκτός, ἄλλοι μᾶς διαβεβαιοῦν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία βιολογικῶς εἶναι πολὺ νέα καὶ τώρα μόλις ἀρχίζει τοὺς πειραματισμούς της ἐν τῇ ἰδιότητί της, ὡς Ἐκκλησίας παγκοσμίου. Ὁμιλοῦν ἀκόμη καὶ διὰ μίαν κατάστασιν στασιμότητος. Εἶναι πρόδηλον, ὅτι εὑρισκόμεθα ἐν κινήσει.

Ἀπὸ καιροῦ ἤδη ἡ κίνησις αὕτη παρουσιάζει μίαν προοδευτικῶς αὔξουσαν ἐπιτάχυνσιν. Εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ κρίνωμεν, ἐὰν ἡ ἐποχή μας ἐξ ἐπόψεως ποιμαντικῆς εἶναι χειροτέρα, ἢ δυσκολωτέρα μιᾶς ἄλλης. Θὰ ἔπρεπεν ἴσως, ἐὰν ἦτο τοῦτο δυνατόν, νὰ κρατηθῶμεν ἐκτὸς τῶν μεταβολῶν τῆς Ἱστορίας. Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς παρούσης στιγμῆς ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι εὑρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς μεταβατικῆς φάσεως, πρὸς μίαν σημαντικὴν μεταμόρφωσιν. Ἐνώπιον τοῦ ἐρωτήματος «ποῦ εὑρισκόμεθα σήμερον;» ὁμοιάζομεν πρὸς ἄνθρωπον, ὅστις θεωρῶν ζωγραφικὸν πίνακα ἀφῃρημένης τέχνης, ἀναζητεῖ τὴν σημασίαν του. Πολλοὶ καλλιτέχναι θεωροῦν τὸν πίνακα ὡς εἰσαγωγήν, ὡς πρόλογον τῆς καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος τοῦ ζωγράφου καὶ οὐχὶ ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔργον τέχνης. Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ δική μας σκέψις, ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν κατάστασιν. Δὲν πρέπει νὰ καταναλίσκῃ πᾶσαν δραστηριότητα εἰς τὴν ἐξεύρεσιν χάριν ἡμῶν μιᾶς ἀπαντήσεως τελικῆς, ἀλλὰ διὰ νὰ μᾶς θέσῃ εἰς κατάστασιν συνεχοῦς περισκέψεως. Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς συνεχοῦς περισκέψεως δὲν θὰ μᾶς παράσχῃ ὁριστικὸν προσανατολισμόν, δὲν θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους, οὔτε ἐπὶ ἑνὸς λόφου, ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίο υ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κατοπτεύσωμεν ἠρέμως τὰ σύνορα τοῦ ζωτικοῦ μας χώρου. Μᾶς διατηρεῖ ἁπλῶς εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ δρόμου. Μᾶς ἐπιβάλλει τὴν παρατήρησιν τῶν πέριξ ἡμῶν, τὴν λῆψιν μέτρων, τὴν αὐτοεξέτασιν.

Πολλοὶ μεταξὺ τῶν ὑπευθύνων, τῶν διοικούντων, τῶν ποιμένων, εὑρίσκονται ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐντυπώσεως, ὅτι ἔχουν χάσει

τὸν ἔλεγχον τοῦ πηδαλίου ἀπὸ πολλοῦ ἤδη καιροῦ. Εὑρισκόμεθα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐντυπώσεως, ὅτι κατατρυχόμεθα ὑπὸ νόσου χρονίας, προερχομένης ἀπὸ τὰ βάθη μιᾶς κοινωνίας, ἥτις ἀπώλεσε τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικόν της προσανατολισμόν, νόσου, ἥτις ἀδύνατον νὰ θεραπευθῇ διὰ μόνης τῆς ποιμαντικῆς τεχνικῆς.

Ἐκεῖνο, ὅπερ ἀπειλεῖ ἡμᾶς θανασίμως, εἶναι ἡ ὁλονὲν γενικευομένη διάλυσις τοῦ συστήματος τῶν ἀξιῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἑδράζεται ὁ ἡμέτερος πολιτισμός. Καὶ τὸ οὕτω δημιουργούμενον πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν κενὸν προετοιμάζει τὴν λατρείαν τῶν οὕτω καλουμένων «κοινωνικῶν θρησκειῶν», ἡ πλέον σατανικὴ τῶν ὁποίων προετοιμάζεται νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. Εἶναι πλέον πρόδηλον, ὅτι ὁ κομμουνισμὸς προϋποθέτει πολὺ περισσότερον ἓν κενὸν πνεῦμα παρὰ ἕνα κενὸν στόμαχον. Ἡ κρίσις τοῦ πολιτισμοῦ μας, αὐτή, παρουσιάζεται ἐπιφορτισμένη εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κενοῦ τούτου ἐντὸς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν. Ἐξετοξεύσαμεν πυραύλους καὶ τεχνητοὺς δορυφόρους εἰς τὸ διάστημα, ἐφωτογραφίσαμεν τὴν σκοτεινὴν ὄψιν τῆς σελήνης,ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν πλέον τὸν ἄνθρωπον. Ἐντεῦθεν αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας ἀτελείωτοι προτάσεις συνταγῶν καὶ μεθόδων. Ἐντεῦθεν ἡ ἔλλειψις πάσης ἠρεμίας. Πόσοι ἄνθρωποι ἀδιαφοροῦν εἰς πᾶσαν ἠθικὴν προσπάθειαν, ἀπαραίτητον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα, καὶ παραδίδονται ἀσυναισθήτως εἰς τὴν μακάβριον λατρείαν καὶ τὴν ἐπίδειξιν τῆς ἀνηθικότητος, ἡ ὁποία καλύπτει τοὺς συγχρόνους των; Φόνοι καὶ αὐτοκτονίαι, ὑπὸ διαφόρους μορφάς, σαρκολατρεία, ἐντὸς τῶν πλαισίων ἑνὸς ἀνισορρόπου σεξουαλισμοῦ, ἐγκληματικὴ βιαιότης τῆς νεολαίας, ἐγκλήματα, διαπραττόμενα λόγῳ ἀνίας, ἀπειράριθμοι νευρώσεις καὶ ἀσθένειαι τῆς προσωπικότητος, ὅλα αὐτὰ ἀγγέλλουν καὶ καταγγέλλουν ἕνα βαθμιαῖον μετασχηματισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, ὥστε ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας νὰ προέλθῃ ἀκροατήριον μὲ πολὺ ὀλίγην διάθεσιν νὰ ὑποδεχθῇ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὰς ποιμαντικάς μας προσπαθείας. Ἀπὸ ἑκατονταετίας ἤδη ἡ ἀποσύνθεσις αὕτη ἀγγέλλεται, διὰ τῆς ὁλονὲν γενικευομένης υἱοθετήσεως τοῦ τρόπου τῆς ἀτομικιστικῆς ζωῆς, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει ὅλας τὰς περιόδους τῆς παρακμῆς. Τὸ ἄτομον δύναται ἀκόμη νὰ διάγῃ συχνὰ μίαν ζωὴν ὀρθήν, ἀλλὰ δὲν ἔχει πλέον τὸ αἴσθημα, ὅτι εἶναι συνεργάτης ἐν παντί. Ἡ ψύχωσις τοῦ φόβου τῶν πρώτων μεταπολεμικῶν ἐτῶν παρῆλθε, διὰ νὰ ἀντικατασταθῇ ἀπὸ τὸν πανικὸν ἐνώπιον τοῦ κινδύνου ἑνὸς ἀτομικοῦ πολέμου καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ἀδυναμίας πρὸ τῶν ἀπειλῶν τῆς ἀνατολῆς.

Μία παραλύουσα ἀπαισιοδοξία ἐγκαθίσταται καὶ ἐντὸς τῶν πλέον εὐρυχώρων στρωμάτων. Μεταξὺ τῶν νέων ἐκδηλοῦται ὑπὸ τὴν μορφὴν μιᾶς περιφρονιτικῆς ἀντιθέσεως πρὸς πᾶσαν Ἐξουσίαν. Μεταξὺ τῶν ἐνηλίκων ὑπὸ τὴν μορφὴν καταποντικῆς ἀνησυχίας, εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐργασίας, χωρὶς κἂν τὴν σκιὰν μιᾶς χαρᾶς. Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἐν τῇ προσπαθείᾳ τῆς μηχανοποιήσεως τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας καὶ ψυχῆς.

Εἰς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ὄντως ἡ ἀνθρωπότης ἀπώλεσε τὴν ὑπόστασίν της, ἢ μᾶλλον πρόκειται περὶ μιᾶς φαινομενικῆς μεταβολῆς, δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ ἀπαντήσωμεν μετὰ βεβαιότητος. Ἡ ποιμαντική μας, ὡς ποιμαντική, μεταβατικὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος, καλεῖται ἰδιαιτέρως νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας ἀπειλεῖται περισσότερον, ἐκεῖ ὅπου αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ἀρωγῶν δυνάμεων.

Ζῶμεν εἰς μίαν ἐποχήν, αἱ δυνατότητες τῆς ὁποίας εἶναι ἀπεριόριστοι καὶ οἱ σκοποὶ ἀπροσδιόριστοι, λέγει σύγχρονος σοφός. Τὰ τεχνικά μας μέσα, διὰ νὰ ὑποτάξωμεν τὸν κόσμον καὶ νὰ κατακτήσωμεν τὸ διάστημα, εἶναι τέλεια. Εἴμεθα ὡσαύτως τελείως ἐξωπλισμένοι διὰ νὰ ὑπερνικήσωμεν τὴν ὑλικὴν δυστυχίαν, χάρις εἰς τὸ ὁλονὲν ἐξαπλούμενον εἰς παγκόσμιον σύστημα, τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων. Διὰ ποῖον ὅμως σκοπὸν χρησιμοποιοῦμεν τὰ παρεχόμενα εἰς ἡμᾶς μέσα; Τὰ θαύματα τῆς τεχνικῆς γοητεύουν ἐκ πρώτης ὄψεως μόνον. Τὴν ἐπακολουθοῦσαν στιγμὴν ἡ ἀνία θὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εὗρεν, οὔτε τὴν εὐτυχίαν του, οὔτε τὸν προορισμόν του. Διατί; Καταβεβλημένος, ἔκπληκτος πρὸ τῆς ἀφαντάστου ἐπεκτάσεως τῶν ἐφευρέσεων, ὁ ἄνθρωπος τοῦ τεχνικοῦ αἰῶνος ἔγινεν ὁ ἴδιος ἀντικείμενον τῶν ἀντικειμένων του. Δὲν πλησιάζει πλέον τὸ ὑπερβατικὸν διὰ τῆς μεταφυσικῆς περιπετείας, ἢ τῆς θρησκευτικῆς λατρείας. Ἡ ἐπιθυμία του, νὰ κατακτήσῃ τὸ σύμπαν, ἀντικατέστησε παρ᾽ αὐτῷ τὴν πίστιν εἰς τὰς ἀνωτέρας δυνάμεις, αἵτινες βασιλεύουν ἐπέκεινα τοῦ χάους τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν.

Ἂν καὶ δὲν ἔχομεν ἀκόμη ἐπιχειρήσει μίαν εἰδικὴν ποιμαντικήν, προσηρμοσμένην εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ τεχνικοῦ ἀνθρώπου, ἐν τούτοις ὀφείλομεν νὰ ἀνακαλύψωμεν πῶς θὰ βοηθήσωμεν τὸν ἄνθρωπον νὰ τερματίσῃ ἐγκαίρως τὴν παράφρονα αὐτὴν ἀνέλιξιν. Διότι αἱ λύσεις, τὰς ὁποίας θὰ προτείνωμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, θὰ προετοιμάσουν, ὄχι μόνον τὴν σωτηρίαν κάθε ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς τὴν τάξιν.

Ἔχομεν ἀνάγκην ἀνθρώπων, μιᾶς τρίτης δυνάμεως, οἱ ὁποῖοι, ἀπελευθεροῦντες τὰς λανθανούσας ἐνεργείας ἐντὸς τῶν Κοινοτήτων, θὰ ἔτεμνον μίαν ὁδὸν πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἤθελον πορευθῆ εἰς συνάντησιν τῶν συγχρόνων τῶν Ἀνατολικῶν ἢ Δυτικῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι πλέον Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, εἰς συνάντησιν τῶν ἄλλων Χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν καὶ τῶν ἄλλων θρησκειῶν, μέσα εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ὅπου δὲν ὑπάρχουν πλέον ἀποστάσεις. Διὰ τῆς δυνάμεως ταύτης θὰ ἐδημιουργεῖτο τὸ ἀντίβαρον ἔναντι τῆς δυναμικῆς ἰσχύος, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει μὲ τερατώδη σκληρότητα ἡ μᾶζα τῶν ἀνθρώπων τῶν μηχανῶν, τῶν ἐμπορευμάτων, τῶν ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων, τῶν λόγων καὶ τῶν θορύβων.

Ἡ ἀνέκφραστος δυστυχία, ἥτις πλήττει λαοὺς καὶ ἄτομα, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι κανεὶς δὲν θέλει νὰ ἴδῃ ἐν τῷ παρελθόντι μίαν καρποφόρον πορείαν.

Ὁ ἄνθρωπος τῆς σήμερον, ἀποκεκομμένος τῆς ἱστορίας, ἔφραξεν ἐνώπιόν του μίαν δίοδον βασικήν, ὁδηγοῦσαν πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀπολυτρώσεως, τὴν ὁποίαν φέρει εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός. Ἕνεκα τούτου κινδυνεύει νὰ μὴ ἀντιλαμβάνεται τίποτε πλέον ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν χειρονομίαν τοῦ Θεοῦ, ἐντὸς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Παρ᾽ ὅλα αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος παραμένει ἕνα ὄν, πεπροικισμένον μὲ μνήμην. Ἡ ἱστορία παραμένει τμῆμα τῆς ἀνθρωπότητος, ἀχώριστος πάσης Χριστιανικῆς σκέψεως. Ἡ ἐνθύμησις τοῦ παρελθόντος διανοίγει εἰς τὸν καθένα τὴν δίοδον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς προσωπικῆς του σωτηρίας, εἰς τὴν καθοδήγησιν τῆς Θείας Προνοίας, ἐμπνέει ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον θὰ προέλθῃ ὅπως καὶ τὸ παρελθὸν ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ ταπεινωτικὸν συναίσθημα, ὅτι δὲν εἶναι εἷς κόκκος ἄμμου μέσα εἰς τὸ σύμπαν εἶναι αἱ ἀλληλουχίαι, αἱ ἐπαλ ληλίαι τῆς ἱστορίας τῆς Ἀπολυτρώσεως, τῶν ὁποίων τὴν ἔννοιαν προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ σήμερον τὸ Χριστιανικὸν κήρυγμα, ἡ Κατήχησις, ἡ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅπως καὶ κατὰ τὰς μεγάλας ἐποχὰς τῶν Πατέρων. Οὕτω θὰ ἀντιληφθῇ, ὅτι τὰ πάντα ἔχουν θείαν τὴν προέλευσιν καὶ θὰ ἀποβῇ ἱκανὸς νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὸ μέλλον, καὶ ἐὰν ἀκόμη τοῦτο ἀναγγέλλεται ἀνησυχητικόν.

Ἡ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δ´ αἰῶνος, παρουσίαζε μίαν ἀνάλογον κατάστασιν. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε κατορθώσει νὰ ἀναζωογονήσῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεις πνευματικάς, πρότερον καταπεπνιγμένας. Τὰ ἔτη τῶν διωγμῶν εἶχον ἀποτινάξει τὴν πέτραν τοῦ ὑλισμοῦ καὶ εἰσαγάγει μίαν ἐποχήν, καθ᾽

ἦν αἱ ψυχαὶ εὑρίσκοντο ἀνοικταὶ πρὸ τῆς θείας πραγματικότητος. Ἐὰν ἐπιθυμῶμεν νὰ ἐπιτύχωμεν κἄτι τὸ ἀνάλογον, θὰ πρέπει ἡ δραστηριότης μας νὰ ἀκολουθήσῃ τελείως διάφορον συμπεριφοράν.

Οὔτε μία Ποιμαντική, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία θὰ ἠρκεῖτο εἰς τὸ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν θέσιν της, οὔτε μία Ποιμαντικὴ τῶν θυελλωδῶν πρωτοβουλιῶν καὶ τῶν σταυροφοριῶν, θὰ συνετέλει εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν μεγάλων σκοπῶν της. Ἀντιθέτως μία Ποιμαντικὴ δραστηριότης, στηριζομένη εἰς τὴν ταπεινήν, ἀθόρυβον καὶ ἀλτρουϊστικὴν δρᾶσιν τῶν ὁμάδων, μία Ποιμαντικὴ τῶν προσωπικῶν συναντήσεων, τῶν συνομιλιῶν ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον, θὰ ὡδήγει εἰς τὰς πλέον ἱκανοποιητικὰς λύσεις.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν δύναται σήμερον νὰ πανηγυρίζῃ τὸ μήνυμά της κατὰ τρόπον ἐσωτερικὸν καὶ πρὸς αὐτοϊκανοποίησίν της. Ἢ θὰ πορευθῇ νὰ ζητήσῃ τοὺς ἀνθρώπους κατὰ μῆκος τῶν ὁδῶν, εἰς τὰ μέρη ὅπου εὑρίσκονται, μέσα εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐργασίας των, μέσα εἰς τὰ συνδικάτα, εἰς τοὺς κύκλους τῆς ἐπαναστατημένης νεολαίας, ἢ τὸ κήρυγμά της θὰ φθαρῇ, τὸ ἅλας της θὰ μωρανθῇ καὶ δὲν θὰ δύναται πλέον νὰ παράγῃ ἀντιτοξίνας ἱκανὰς νὰ ἀναχαιτίζουν τὴν πρόοδον τῆς δηλητηριάσεως. Πρέπει ἀκόμη νὰ ὑποχρεωθοῦν οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἐγκαινιάσουν διάλογον πρὸς τοὺς ἀθέους, πρὸς αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἔπαυσαν νὰ εἶναι Χριστιανοί, πρὸς τοὺς ἀντιχριστιανοὺς τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ Ποιμαντική μας ἀπεδείχθη μέχρι σήμερον τόσον ὀλίγον καρποφόρος, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ἐλλείψεως αὐθεντικοῦ διαλόγου, κυρίως μεταξὺ ἀνθρώπων διαφόρων ἠθῶν καὶ νοοτροπιῶν. Αὐτὴ θὰ εἶναι ἁπλούστατα ἡ Ποιμαντική μας: Μία Ποιμαντικὴ τοῦ Διαλόγου. Διάλογος, μὲ αὐτὸν τὸν ἐχθρόν. Διάλογος, χωρὶς τὴν πολεμικὴν σφοδρότητα καὶ τὸ κατακτητικὸν μένος, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς ἀναγκάσουν νὰ ἐπιστρέψωμεν ἀποκαρδιωμένοι.

***

Ἀδελφοί μου! Μακρὰν πάσης λανθασμένης αἰσιοδοξίας, ἢ ἀπαισιοδοξίας, καὶ ἐν τῇ ὀρθῇ ἐκτιμήσει τῶν ποιμαντικῶν προσανατολισμῶν τῆς Ἐκκλησίας, πιστεύομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ δοκιμάσῃ, μίαν ἡμέραν, δίψαν δι' ὀλίγην πραγματικὴν εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ, τὴν ψυχήν, τὴν προσωπικότητά του, δίψαν ἀνθρωπίνην θερμότητα. Εἰς τὴν ἐποχήν μας δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ μιᾶς ἐπιτυχοῦς Ποιμαντικῆς, στηριζομένης ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν, τῶν ὑπολογισμῶν τῆς

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ὑπὸ Ἀρχιμ. ΠΑΝΤΕΛ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΥ
Ὑφηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐγράφη διὰ νὰ καθορισθοῦν ἀμυδρῶς τὰ σύγχρονα πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων τὸ ποιμαντικὸν καὶ κατηχητικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας λαμβάνει χώραν. Ἀποτελεῖ σκιαγραφίαν τῶν πλαισίων αὐτῶν καὶ ἀκροθιγῶς προτείνονται ποιμαντικαί τινες ἢ κατηχητικαὶ μέθοδοι. Δὲν ἀποτελεῖ συστηματικὴν μελέτην περὶ τῶν μεθόδων. Τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ἀντικείμενον ἐπὶ μέρους λεπτομερῶν μελετῶν. Δὲν συζητοῦνται τὰ θέματα ποὺ πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς τὸ κατηχητικὸν σχολεῖον ἢ ποὺ πρέπει νὰ θίγωνται κατὰ τὸ ποιμαντικὸν ἔργον.

Περὶ τῶν πρώτων ἔχουν ἤδη γραφῆ πολλὰ βιβλία, περὶ τῶν δευτέρων πάλιν ἤδη ἔχουν γραφῆ πολλά, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπὶ μέρους καταστάσεις, ὡς καὶ αἱ προσωπικαὶ περιπτώσεις τῶν ποιμενομένων παρέχουν τὰ θέματα. Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις μεταξὺ θεμάτων, μεθόδων καὶ ἐποχῶν.

Ἡ ἀνάδειξις τῆς προπαγάνδας εἰς ἐπιστήμην ἀποδεικνύει πῶς ψεύδη καὶ ἀνοησίαι εἶναι δυνατὸν νὰ μεταδοθοῦν ἐπιτυχῶς καὶ ἡ ἱστορία τῆς παιδείας ἀποδεικνύει, ἐπίσης, πῶς σπουδαῖα θέματα καὶ μεγάλαι ἀλήθειαι εἶναι δυνατὸν νὰ διδαχθοῦν ἀνεπιτυχῶς.

καταγραφῆς τῶν θρησκευόντων. Μόνον μία διακριτικὴ Ποιμαντικὴ δύναται νὰ ἐπιτύχῃ. Θὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ νὰ μεταδώσῃ ἐν πάσῃ ἁπλότητι μίαν αὐθεντικὴν μαρτυρίαν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν σήμερον ἑορταζομένων Ἁγίων Ἀνδρῶν. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν φοβεῖται, οὔτε τὴν ἐργασίαν, οὔτε τὰς θυσίας, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος γνωρίζει νὰ ἀφοσιοῦται, δὲν ἔχει τίποτε νὰ φοβηθῇ ἀπὸ ὁμαδικὰς καταρρεύσεις, τὰς ὁποίας χαλεποὶ καιροὶ δύνανται νὰ ἐγκυμονοῦν. Πεπληρωμένος μιᾶς αὐθεντικῆς Χριστιανικῆς ἐμπιστοσύνης θὰ διέλθῃ ἀβλαβὴς διὰ μέσου τῶν ἐπερχομένων ἡμερῶν καὶ τελικῶς θὰ θριαμβεύσῃ.

Γένοιτο!

Ὁ σκοπός, λοιπόν, τῆς συγγραφῆς τοῦ παρόντος ἄρθρου δὲν εἶναι νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ καλῶν θεμάτων καὶ κακῶν, ἀλλὰ νὰ βοηθηθοῦν πως οἱ ἐντεταλμένοι εἰς τὸ ποιμαντικὸν καὶ κατηχητικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας νὰ σκεφθοῦν τὰ σύγχρονα πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων, λαμβάνει χώραν τὸ ἔργον των. Διὰ τῆς σκιαγραφίας δὲ συγχρόνων τινων μεθόδων, ἀπαραιτήτων εἰς τὴν ἐποχήν μας, νὰ βοηθηθοῦν οὗτοι ὅπως σκεφθοῦν καὶ πάλιν συστηματικῶς, καὶ ἀντικειμενικῶς τὰς ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ποὺ πρέπει νὰ ἐφαρμοσθοῦν, ἄνευ καθυστερήσεως, διὰ τὴν ἐπιτυχῆ μετάδοσιν τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας εἰς τὴν ἀναζητοῦσαν αὐτὸ ἐναγωνίως σύγχρονον ἀνθρωπότητα.

Μάρτιος 1968

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ κατὰ τὴν ἐποχήν μας ἀπαίτησις τῶν ἀνθρώπων διὰ κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ὡριμότητα ἀποτελεῖ ἔκφρασιν ἑνὸς ἱστορικοῦ φαινομένου ἀναλόγου πρὸς τὸ ἐμφανισθὲν κατὰ τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα, ὅτε οἱ βάρβαροι εἰσέβαλον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἰς τὴν Δύσιν, ἡ δημιουργία νέων ἐθνῶν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν, ἐλευθερωθέντων ἐκ τῆς ἀποικιακῆς διακυβερνήσεως, ἡ προσπάθεια βιομηχανικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν ἐθνῶν, ἀποτελοῦν πράγματι σπουδαίαν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν ἀνάλογον εἰς σημασίαν καὶ συνεπείας πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα.

Οἱ λαοὶ ἀπέκτησαν συνείδησιν τῶν μεταξὺ αὐτῶν θεσμῶν καὶ τῆς συλλογικῆς αὐτῶν δυνάμεως. Προώδευσαν ἐκ τῆς κατὰ παράδοσιν ὑπάρξεως αὐτῶν, τῆς ἐχούσης μοναδικὸν σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῆς ὁμάδος καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τοὺς προγόνους, εἰς τὴν ἔντονον ἐπιθυμίαν νὰ οἰκοδομήσουν ἕνα νέον κόσμον. Αἱ τεράστιαι δυνάμεις ποὺ ἐδημιουργήθησαν ἐκ τῶν προσφάτων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν κινήσεων εἰς τὸν κόσμον καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν ριζικαὶ ἀλλαγαὶ ποὺ ἐπεβλήθησαν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων ἀποτελοῦν ἐντυπωσιακὰ γεγονότα ἀνάλογα πρὸς τὴν νικηφόρον δύναμιν τῶν βαρβάρων κατακτητῶν τοῦ 5ου αἰῶνος [1].

---

[1] Canon André Brien, Catechetics as a task for our age, ἐν Teaching all nations, a Symposium on Modern Catechetics, ἔκδ. Johannes Hofinger, ἀγγλ. μετάφρ. Λονδῖνον 1961, σελ. 3.

Ἡ πνευματικὴ κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν ὁ κόσμος εὑρίσκεται σήμερον εἶναι ἀποτέλεσμα, βασικῶς, δύο παραγόντων. Πρῶτον, τῆς ἐκκοσμικεύσεως καὶ ὑλιστικοποιήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ δεύτερον τῆς ἀντιδράσεως τοῦ ὑπολοίπου κόσμου εἰς τὴν ἐκκοσμίκευσιν αὐτήν. Ὁ εὐρωπαϊκὸς καὶ γενικώτερον ὁ Δυτικὸς πολιτισμὸς ἐπὶ δύο αἰῶνας καὶ πλέον χάνει, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, τὴν ἐπαφήν του μὲ τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχε βασισθῆ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀφιερώνει ὅλας τὰς δυνάμεις του πλέον διὰ νὰ κατακτήση καὶ νὰ ὀργανώση τὸν κόσμον μὲ τεχνικὰ καὶ οἰκονομικὰ μέσα. Τὰ τελευταῖα δὲ πεντήκοντα ἔτη ἐξερράγη μία ἐπανάστασις ποὺ ἐξαπλοῦται, ποὺ ἔχει φθάσει πλέον εἰς τὸ κορύφωμά της καὶ ποὺ ἀπειλεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν ὕπαρξιν τῆς Δυτικῆς κοινωνίας.

Αἱ ἐκ τῆς καταστάσεως αὐτῆς συνέπειαι ἀρχίζουν νὰ γίνωνται ἐμφανεῖς καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν περὶ Θεοῦ, κόσμου καὶ ζωῆς ἀπόψεων τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, εἰς τὰς ἐνισχυομένας καθ' ἡμέραν ἀμφιβολίας περὶ τῶν μέχρι τοῦδε, κατὰ παράδοσιν, πιστευομένων ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ ἐπανάστασις αὐτὴ δὲν στρέφεται κατὰ τῆς ὑλιστικοποιήσεως ἢ ἐκκοσμικεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν ἐμφανίζεται ὡς πάλη μεταξὺ Δυτικοῦ ὑλισμοῦ καὶ Ἀνατολικῆς πνευματικότητος. Ἡ Ἀνατολὴ ἐπανεστάτησε καὶ αὐτή, ἀγριώτερον μάλιστα, ἐναντίον τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως, ὁδεύουσα ταχύτερον καὶ θορυβωδέστερον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς πλήρους ὑλιστικοποιήσεως τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπιτίθεται κατὰ τῆς Δύσεως ὡς πρωταγωνιστούσης εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐκμετάλλευσιν, ἀλλὰ δὲν δύναται καὶ αὐτὴ νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τὸν ἰδικόν της ὑλισμόν, καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν διαμαρτυριῶν της βασίζεται ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ οἰκονομικοῦ ὑλισμοῦ, ποὺ ἐδανείσθη ἐκ τῆς Δύσεως[2].

Ποία εἶναι ἡ στάσις καὶ ἡ φροντὶς τῆς Ἐκκλησίας ἐνώπιον τῆς καταστάσεως αὐτῆς;

Ἀνατολὴ καὶ Δύσις ἐκπροσωποῦν δύο ἀντιμαχομένας μορφὰς ὑλισμοῦ καὶ ὁ Χριστιανισμὸς θὰ ἠδύνατο, ἴσως, νὰ υἱοθετήση στάσιν ἀδιαφορίας ἔναντι τῆς πάλης τῶν δύο, ἀνάλογον εἰς τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν υἱοθετηθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων προφητῶν ἔναντι τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ καὶ τῆς ἀλληλοκαταστροφῆς τῶν παγκοσμίων αὐτοκρατοριῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ναβουχοδονόσορος.

---

[2] C. Dawson, the Crisis of western education, Λονδῖνον 1961, σελ. 169.

Τὰ πράγματα, ὅμως, δὲν εἶναι τόσον ἁπλᾶ. Ὁ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς τελευταίους δέκα πέντε αἰῶνας ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἔχει συνυφανθῆ μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ὥστε ἡ ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ υἱοθετήσῃ περὶ τῆς Εὐρώπης καὶ γενικώτερον περὶ τοῦ Δυτικοῦ κόσμου στάσιν ὁμοίαν πρὸς ἐκείνην τῶν Ἰουδαίων ἔναντι τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου. Ἀκόμη καὶ σήμερον παρὰ τὴν ἐκκοσμίκευσιν τῶν συγχρόνων κρατῶν καὶ τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ ἡ κοινωνία μας ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ Χριστιανικὴ εἰς τὴν βάσιν της.

Παρὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ αἰσιοδοξῶμεν. Κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη, αἱ νέαι δυνάμεις τοῦ συγχρόνου κόσμου ὑπῆρξαν σαφῶς ἀντιχριστιανικαὶ καὶ τὰ ὁλοκληρωτικὰ καθεστῶτα εἰς τὴν ναζιστικὴν Γερμανίαν ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὴν κομμουνιστικὴν Ρωσσίαν ἀφ' ἑτέρου, ἀνέλαβον θρησκευτικὸν διωγμὸν νέου τύπου, περισσότερον πανούργου τῶν παλαιοτέρων καὶ εἰς ἔκτασιν μεγαλυτέρου ἐκείνων ποὺ μέχρι τοῦδε ἡ Ἐκκλησία εἶχεν ἀντιμετωπίσει. Ἡ κομμουνιστικὴ ἀπειλὴ ἐστράφη ἐναντίον τοῦ Δυτικοῦ πολιτισμοῦ εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις του ὡς καὶ ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο, ὅμως, δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Δυτικὸς πολιτισμὸς ἐγένετο αὐτὸς συνειδητῶς ὑπερασπιστὴς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῶν Χριστιανικῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Τὸ ἐπίπεδον τῆς θρησκευτικότητος τῆς πλειοψηφίας τῶν κατ' ὄνομα Χριστιανῶν ταχέως κατέρχεται. Ἡ σύγχρονος Δυτικὴ κοινωνία καὶ μέχρι τινὸς καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία βαθμιαίως καθίσταται ἀδιάφορος πρὸς τὴν θρησκείαν. Ὁ Χριστιανισμὸς καθίσταται θρησκεία τῆς μειονότητος, ἀλλ' ὡς τοιαύτη αὐξάνει εὐτυχῶς, εἰς ζωτικότητα καὶ ἐσωτερικὴν δύναμιν [3], ἐὰν ὡς ὠργανωμένη θρησκεία, ὡς Ἐκκλησία, δὲν σπαράσσεται ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς προβλημάτων.

Παρὰ τὴν σύγχυσιν, ὅμως, καὶ τὴν ἀγωνίαν ποὺ δημιουργοῦνται εἰς τὴν Χριστιανικὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν αἰφνιδίων καὶ καταλυτικῶν, ἐν πολλοῖς, ἀλλαγῶν ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε παραιτεῖται τῆς ἀποστολῆς της, ὡς συνέβη καὶ τὸν 5ον αἰῶνα [4]. Καὶ τότε, ἐποχὴν βαρβαρικῶν εἰσβολῶν εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν κόσμον, ποὺ ἐπέφεραν τεραστίας μεταβολὰς καὶ σύγχυσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν συνείδησιν, ἡ Ἐκκλησία συνέχισε μὲ ἀμείωτον πίστιν τὸ ἔργον τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ ἀνατέλλοντος νέου κόσμου. Οἱ καρποὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ παρουσιάσθησαν

---

[3] Dawson, ἔνθ' ἀν., σελ. 170 - 171.

[4] Ἴδε, Αὐγουστίνου, Civitas Deli.

ἀργότερον διὰ τῶν σπουδαίων θρησκευτικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἐπιτευγμάτων.

Σήμερον, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον ἀντιμετωπίζει παρομοίαν κατάστασιν, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, πρὸς ἐκείνην τοῦ 5ου αἰῶνος. Παρὰ τὴν σύγχυσιν ποὺ προκαλοῦν εἰς τὴν Χριστιανικὴν συνείδησιν αἱ τεράστιαι καὶ ἀπότομοι ἀλλαγαί, πιστεύομεν ὅτι ὁ Κύριος θὰ εἶναι μεθ' ἡμῶν μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων. Ἑπομένως καὶ οἱ ἐντεταλμένοι εἰς τὴν διάδοσιν τῆς πίστεως πρέπει ν' ἀφιερωθοῦν, ἄνευ φόβου καὶ ἀπογοητεύσεων, εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς διδασκαλίας τῆς πίστεως καὶ τῆς ποιμαντικῆς φροντίδος τῶν ἀνθρώπων, τῶν προβλημάτων ποὺ παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ αἰὼν οὗτος, τῶν μεγάλων, τρομερῶν, ἀλλὰ καὶ συναρπαστικῶν προβλημάτων [5].

1. Ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως τῶν μεθόδων τοῦ ποιμαντικοῦ καὶ κατηχητικοῦ ἔργου, βάσει τῶν πορισμάτων τῆς συγχρόνου ψυχολογίας.

Τὸ θέμα τῆς Χριστιανικῆς παιδείας, καὶ τῆς ποιμαντικῆς φροντίδος, εἶναι καθωρισμένον ἀκόμη ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς συνηθείας ὥστε φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει τι πρὸς ἀλλαγήν [6].

Ἐν τούτοις, ὅμως, ἡ ἐπικρατοῦσα κατάστασις, εἰς τὸ κατηχητικὸν ἔργον καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν παιδείαν γενικῶς, ἐπιβάλλει νὰ πιστεύωμεν περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Πολλοὶ παιδαγωγοὶ καὶ ποιμένες παραδέχονται ἤδη, ὅτι τὸ πρόβλημα ὑπάρχει καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀναθεωρήσουν τὸν τρόπον διδασκαλίας τῆς πίστεως εἰς τοὺς συγχρόνους ἀνθρώπους καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν νεολαίαν. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ προβλήματος. Τὰ πενιχρὰ δὲ ἀποτελέσματα ποὺ παρουσιάζει, τὸν τελευταῖον καιρόν, τὸ κατηχητικὸν σχολεῖον ἀποδεικνύουν, ἄνευ ἀμφιβολίας, ὅτι τὸ πρόβλημα ὄχι μόνον ὑπάρχει, ἀλλ' εἶναι καὶ ὀξὺ καὶ δύσκολον. Εἶναι λυπηρὸν νὰ συναντᾷ κανεὶς Ὀρθοδόξους πιστούς, πρόσωπα καλλιεργημένα, τῶν ὁποίων ἡ θρησκευτικὴ σκέψις παρέμεινε νηπιακή, ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις ὑποτυπώδης, πιστοὺς ποὺ δὲν ἀποτελοῦν ζῶσαν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ταχέως μεταβαλλομένην κοινωνίαν μας. Ἀσφαλῶς τὸ περιεχόμενον τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας καὶ πίστεως δὲν ἔχει ἀνάγκην διορθώσεως καὶ δὲν πρέπει νὰ

[5] Brien, ἔνθ' ἀν. σελ. 3.

[6] Βιβλιογραφίαν περὶ τῆς Θρησκευτικῆς Παιδείας, ἴδε ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ronald Goldman, religious thinking from childhood to adolesence Λονδῖνον 1966 (3η ἔκδοσις), σελ. 266 - 271.

νομίζωμεν ὅτι δυνάμεθα ν' ἀναμορφώσωμεν αὐτό. 'Αποτελεῖ ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, τὴν κοινωνίαν ἡμῶν μετὰ τῆς ἀπείρου 'Αγάπης, ἐξ ἧς ἐδημιουργήθημεν, καὶ ἡ ὁποία καθοδηγεῖ καὶ σώζει ἡμᾶς. Δὲν δυνάμεθα νὰ μεταβάλωμεν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Εἶναι, ὅμως, χρήσιμον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ σκεπτώμεθα περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὅν θὰ ἐκτιθέμεθα εἰς αὐτό, ὥστε τοῦτο νὰ καθίσταται χρήσιμον εἰς ἡμᾶς [7].

Αἱ μέθοδοι τῆς θρησκευτικῆς παιδείας καὶ τῆς ποιμαντικῆς φροντίδος, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, πρέπει νὰ προσαρμοσθοῦν ἀναλόγως, ὥστε ἡ ἀνθρωπότης νὰ ὁδηγηθῇ εἰς τὸν Θεόν. Ἡ φύσις τῆς 'Εκκλησίας ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι αὕτη ζῶν ὀργανισμὸς καὶ οὐχὶ ἀπολιθωμένος. Εἰς τὴν ζωὴν τῆς 'Εκκλησίας πρέπει νὰ μετέχουν πλήρως πάντα τὰ μέλη αὐτῆς εἰς ἑνότητα καὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας.

Δυστυχῶς, ὅμως, εἰς τὸ κατηχητικὸν ἔργον τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ εἰς τὸ ἔργον, γενικῶς, τῆς θρησκευτικῆς καθοδηγήσεως, παρὰ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις καὶ τὴν καλὴν προσπάθειαν, ἐχρησιμοποιήθησαν μέθοδοι, οὐχὶ πάντοτε αἱ κατάλληλοι, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ νομίζουν οἱ μαθηταὶ τῶν κατηχητικῶν σχολείων καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία γενικώτερον, ὅτι λεπτομέρειαί τινες τῆς θρησκείας ἀποτελοῦν μέρος οὐσιῶδες καὶ ἀμετάβλητον τῆς πίστεως, ἢ καὶ ἀκόμη, ὅτι ἡ μελαγχολία, ἡ ἀπαισιοδοξία, ἡ μεμψιμοιρία καὶ ἡ ἄρνησις τῆς ζωῆς ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἀναπόσπαστα τῆς εὐσεβείας.

Ὁ 'Ιουδαϊκὸς λαὸς διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν Προφητῶν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς 'Αποκαλύψεως ἐδέχθη μίαν ὑπαρξιακὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ διαθήκην. 'Εντὸς τῶν πλαισίων τῆς διαθήκης αὐτῆς ἐδημιουργήθησαν διάφοροι τελετουργικοὶ τύποι καὶ συνήθειαι συμπεριφορᾶς προερχόμεναι ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν τύπων αὐτῶν. Βαθμιαίως, ὅμως, αἱ συνήθειαι αὐταὶ καὶ οἱ τελετουργικοὶ τύποι ἐρίζωσαν βαθέως εἰς τὴν ψυχολογίαν τῶν 'Ιουδαίων ἀποκτήσαντες αὐτοδυναμίαν, γενόμενοι αὐτοσκοποὶ καὶ ἀντικαταστήσαντες τὰς ἐννοίας ποὺ ἔπρεπε νὰ δηλώνουν. 'Αποτελεῖ, ἴσως, ἀδυναμίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ν' ἀδυνατῇ νὰ διατηρήσῃ τὴν σχέσιν αὐτῆς καθαρὰν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἱκανοποίησις ἡ προερχομένη ἐκ τῆς ἀνεπιγνώστου τηρήσεως αὐτοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ τελετουργικοῦ τύπου ἢ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ συχνάκις Φαρισαϊκῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ἐντολῆς ἀποτελεῖ, πολλάκις, ἐμπόδιον εἰς τὴν

---

[7] Marc Oraison, love or constraint, ἀγγλ. μετάφρ., Λονδῖνον 1960, σελ. 7-8.

ἀληθῆ ἀναζήτησιν τοῦ Θεοῦ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς ποτέ, πλήρως, δύναται ν' ἀνακαλύψῃ. Ἡ τυπολατρεία καὶ ἡ νομικὴ ἀκριβολογία, ἀσυναισθήτως, λαμβάνουν τὴν θέσιν τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία καθίσταται τότε δικαιολογία δι' ἕνα ὡρισμένον τρόπον συμπεριφορᾶς.

Ὅταν, ὅμως, ὁ Θεὸς ὁμιλήσῃ καὶ πάλιν διὰ τῶν Προφητῶν του ἢ τοῦ Λόγου Του [8], οἱ ἄνθρωποι ποὺ ὑπῆρξαν πιστοὶ εἰς τοὺς τύπους καὶ ποὺ εἶχαν ἀπολέσει τὸ πνεῦμα τὸ προσδίδον εἰς τοὺς τύπους περιεχόμενον καὶ σημασίαν δὲν θὰ εἶναι ἕτοιμοι ν' ἀκολουθήσουν Αὐτόν. Αὐτὸ συνέβη εἰς τοὺς Φαρισαίους καὶ οὕτως ἐξηγεῖται ἡ βιαία αὐτῶν ἀντίθεσις καὶ ὁ ἀγών των κατὰ τοῦ «αἱρετικοῦ» καὶ «ἁμαρτωλοῦ», ὡς πρὸς τὰς δοξασίας των, Χριστοῦ.

Ἡ ἀνάπτυξις αὐτὴ τῆς τυπολατρείας ἢ τυπο-ηθικολογικῆς μηχανοποιήσεως δὲν ἀποτελεῖ μοναδικὸν φαινόμενον μιᾶς ἐποχῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν θρησκειῶν. Ἀντιθέτως, ἀποτελεῖ συνεχὲς χαρακτηριστικὸν αὐτῶν. Παρὰ δὲ τὴν ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μεγίστην ἐπιρροὴν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς πίστεως, ἐν τῇ αὐθεντικῇ αὐτοῦ μορφῆς, ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ πάντοτε τὴν τάσιν ἐπιστροφῆς εἰς τὴν νοοτροπίαν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου, τοῦ πιστεύοντος εἰς τὴν μαγείαν [9]. Τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἐποχάς, ποὺ θεωροῦνται ἐποχαὶ προόδου, ὡς ἡ παροῦσα, εἰς ἅς δὲν ἐλλείπουν αἱ δραματίστριαι, οἱ Φαρισαῖοι, οἱ θεραπευταὶ παντὸς εἴδους κακοῦ καὶ οἱ ψευδοπροφῆται. Αὐτὴ δὲ ἡ ὡς αὐτοσκοπὸς προσκόλλησις εἰς τὸν τύπον τῆς λατρείας ἢ εἰς τὴν τήρησιν τοῦ γράμματος τοῦ νόμου ἀποτελεῖ τὸν χειρότερον ἐχθρὸν τῆς ὑγιοῦς θρησκευτικότητος, ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐποχήν μας, ἐποχὴν ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, κοσμογονικῶν ἀλλαγῶν.

Σήμερον, πάντως, οἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦν διακαῶς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζωήν. Ἀναγνωρίζεται δὲ γενικῶς, ὅτι πολλαὶ ποιμαντικαὶ μέθοδοι ἢ καὶ ἄλλως κακῶς ὀνομαζόμεναι «ἐκπαιδευτικαὶ» πρέπει ν' ἀναθεωρηθοῦν καὶ ἰδίᾳ αἱ ἐφαρμοζόμεναι ὑπὸ τοῦ κατηχητικοῦ σχολείου, ποὺ ἀποβλέπουν εἰς τὴν προπαρασκευὴν καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν νεαρῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων πρὸς συνάντησίν των μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐνώπιον τοῦ δράματος ἑνὸς κόσμου ἀναζητοῦντος τὸν Θεόν, ἐν μέσῳ σκότους καὶ σκιᾶς θανάτου, οἱ Χριστιανοὶ δὲν δύνανται ν' ἀνέχωνται περισσότερον τὴν ἐφαρμογὴν ἀντιπαιδαγωγικῶν ἠθικολογικῶν μόνον ἢ τυπολατρικῶν ἢ ὡραιολογικῶν ἐκπαιδευτικῶν σχημάτων. Εἰς τὴν ανα-

[8] Πρὸς Ἑβραίους Λ΄ κεφ. καὶ ἑξῆς.

[9] Oraison, ἔνθ' ἀν., σελ. 10.

θεώρησιν τῶν μεθόδων τῆς κατηχητικῆς διδασκαλίας, ὡς καὶ τῆς ποιμαντικῆς γενικώτερον, τὰ πορίσματα τῆς ψυχολογίας πρέπει νὰ βοηθήσουν πολύ [10]. Ἡ ψυχολογία ἀσφαλῶς, δὲν δύναται νὰ λύσῃ ὅλα τὰ προβλήματα, ἀλλ' οἱ ποιμένες καὶ κατηχηταὶ πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των τ' ἀποτελέσματα ἐρεύνης καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς. Δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι διαμάχαι, ἀντιθέσεις καὶ ἀπώλεια τῆς πίστεως ἔρχονται πολλάκις ὡς τραγικὰ ἀποτελέσματα ἀπηρχαιωμένων καὶ ἀπανθρώπων μεθόδων ποιμαντικῆς καὶ κατηχητικῆς διδασκαλίας, διότι ὁ ἐξ αὐτῶν σκανδαλιζόμενος ἄνθρωπος ἀρνεῖται νὰ δεχθῇ ἀντὶ τῆς ζώσης θρησκείας μίαν φαρισαϊκὴν τυπολατρείαν. Ἐὰν ἡ κατηχητική, ὡς καὶ πᾶσα θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ διαφωτίσῃ καὶ νὰ λυτρώσῃ αὐτόν, τότε, ἀσφαλῶς, πρέπει ν' ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὅπως αὐτὸς εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ ὄχι νὰ δημιουργῇ ἕνα ἀφύσικον τύπον ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον καὶ νὰ διδάσκῃ παράλογα πράγματα. Δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀντίθεσις μεταξὺ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Συνεπῶς, πρέπει νὰ καταβληθῇ ὑπὸ τῶν εἰδικῶν πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια, ὥστε αἱ δύο αὐταὶ μορφαὶ γνώσεως νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως καὶ ἀκόμη εἰς τὴν διαποίμανσιν τῶν ψυχῶν, συμπληροῦσαι καὶ μὴ ἀνταγωνιζόμεναι ἀλλήλας [11].

Ἡ σύγχρονος ψυχολογία ἐτόνισε δύο πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον λησμονηθῆ μέχρι τώρα.

Ἐτόνισεν πρῶτον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρὸ παντὸς πρόσωπον καὶ οὐχὶ ἀφῃρημένη ἔννοια καὶ ὅτι ἀποτελεῖ σύνθεσιν δυναμισμῶν. Αἱ βιολογικαί του ἀντιδράσεις, τὰ ἔνστικτά του, ἡ διανοητικὴ καὶ πνευματική του ζωὴ ἀναπτύσσονται προοδευτικῶς καὶ αὐτὴ ἡ δυναμικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου, οὐδέποτε, εἰς τὴν πραγματικότητα, συμπληροῦται. Σκοπὸς δὲ τῆς ὅλης αὐτῆς ἀναπτύξεως εἶναι κάθε ἄνθρωπος, κάθε πρόσωπον, νὰ ὁλοκληρώσῃ προοδευτικῶς τὰς ὀργανικὰς καὶ συναισθηματικὰς παρορμήσεις, νὰ καταστῇ ἐλεύθερον καὶ συνειδητὸν πνεῦμα, ν' ἀποκτήσῃ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ καθιστοῦν αὐτὸν ἀνθρώπινον. Τὸ τεράστιον ἔρ-

---

[10] Περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν πορισμάτων τῆς ψυχολογίας εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς θρησκείας καὶ τοὺς πρὸς τὴν τοιαύτην χρησιμοποίησιν τυχὸν ἐνδοιασμούς, ἴδε, Ronald Goldman, religious thinking from childhood to adolescence, Λονδῖνον 1966, σελ. 8 - 9.

[11] Oraison, ἔνθ' ἀν., σελ. 11 - 12.

γον τῆς προοδευτικῆς ὁλοκληρώσεως τοῦ ἀνθρώπου οὐδέποτε συμπληροῦται. Εἰς τὸ πλαίσιον αὐτὸ ποὺ εἶναι συγχρόνως ἀνάπτυξις, κλῆσις, δρᾶμα, τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύσσεται. Εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν, τὸ πλαίσιον τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὴν προϋπόθεσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, οὐχὶ μόνον ὡς βιοῦται τοῦτο ὑποκειμενικῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς ἐπίσης ἐκδηλοῦται καὶ ὑπάρχει τοῦτο ἐν τῷ προσανατολισμῷ του πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου Του, ἐν τῇ ἀνυψώσει αὐτοῦ, διὰ τῆς μυστηριακῆς βοηθείας τῆς χάριτος, πρὸς τὸ ὑπερβατικὸν ἐπίπεδον τῆς χριστιανικῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Δεύτερον, ἡ σύγχρονος ψυχολογία ἐτόνισεν, ὅτι, εἰς τὸ ἔργον τῆς προοδευτικῆς ὁλοκληρώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ συναισθηματικὴ αὐτοῦ ζωὴ εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας. Εἶναι παροῦσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του, πρὸ πάσης γνώσεως. Ἡ διὰ τῆς συναισθηματικῆς ζωῆς διαμόρφωσις καὶ καλλιέργεια τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων στοιχείων τῆς προσωπικότητος, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀσυνειδήτου, εἶναι τεραστίας σημασίας, ὥστε ἐκπαιδευτικὸν σύστημα ποὺ δὲν λαμβάνει αὐτὴν ὑπ' ὄψιν ἀναποφεύκτως ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ του. Ὁρμαί, συναισθήματα, βιολογικαὶ ἀντιδράσεις ποὺ συνθέτουν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποὺ συνιστοῦν αὐτήν, ἰδίᾳ καὶ κατὰ μέγα μέρος κατὰ τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν ἡλικίαν, θὰ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὸ μιᾶς συνειδητῆς καὶ δυναμικῆς προσωπικότητος, δηλ. θὰ τεθοῦν εἰς τοιαύτην χρῆσιν, ὥστε νὰ ἐξιδανικευθοῦν καὶ ν' ἀποκτήσουν πνευματικὴν ἀξίαν [12].

Συνεπῶς, οἱ φορεῖς τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου καὶ ἰδίᾳ τῆς κατηχητικῆς καὶ γενικῶς τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των τὰ γεγονότα αὐτά. Πρέπει νὰ γνωρίζουν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἕνα προσωπικὸν δυναμισμόν, ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖται ἐκ τοῦ ἐνστίκτου εἰς τὸ πνεῦμα, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς χάριτος, δηλ. τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ πεπτωκὸς δημιούργημά Του. Ἐπὶ πλέον ἡ κατήχησις, ὡς καὶ ἡ ποιμαντικὴ φροντίς, πρέπει νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα προσωπικόν, νὰ εἶναι περιεκτικὴ καὶ κατανοητή, ἀπευθυνομένη εἰς τὸν καθόλου ἄνθρωπον, νὰ ἑρμηνεύῃ τὰ ἔργα καὶ τὰς ἀπασχολήσεις τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς Θ. Ἀποκαλύψεως [12].

Συνεχίζεται.

---

[12] Oraison, ἔνθ' ἀν., σελ. 14.

"ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ„

Ὑπὸ Αἰδεσιμολογ. Πρεσβ. Κ. Ι. ΧΑΛΚΙΑ Δ. Θ.
Ἱερατ. Προϊστ. τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας
Τριάδος, Μοντρεάλ Καναδᾶ

Ἀρχαιοτάτη, ἐπιφανεστάτη καὶ καθολικωτάτη ἔτι τῶν Χριστιανικῶν ἑορτῶν, εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα. Παράγεται δὲ ἡ λέξις Πάσχα ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς λέξεως «πεσάχ» λατινιστὶ δὲ TRANSITUM καὶ σημαίνει διάβασις, διότι ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐτελεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐξόδου των ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς διασώσεως τῶν πρωτοτόκων τέκνων ἀπὸ τοῦ ἐξολοθρεύσαντος τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων «ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους» ὑπὸ τοῦ ἐξολοθρευτοῦ ἀγγέλου.

Οὕτω, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Γραφῆς, οἱ Ἰουδαῖοι ἑώρταζον τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, τὴν καὶ ἄλλως ἑορτὴν τῶν ἀζύμων καλουμένην, κατὰ τὴν 14ην τοῦ μηνὸς Νισὰν - συμπίπτοντος μεταξὺ Μαρτίου καὶ Ἀπριλίου - κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς ὁποίας ἐθυσιάζετο ὑπὸ ἑκάστης οἰκογενείας ἀρτιμελὴς ἐνιαύσιος ἀμνὸς καὶ ἐψήνετο χωρὶς νὰ συντριβῶσι τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ, κατεσθίετο δὲ ὑπὸ πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας χωρὶς νὰ ἐναπολειφθῇ τι. Μετὰ τοῦ ἀμνοῦ, ἱστάμενοι ὄρθιοι ὑποδεδημένοι τὰ σανδάλιά των καὶ τὰς ὁδοιπορικὰς ἀνὰ χεῖρας ῥάβδους, ὡς ὅτε ἐξήρχοντο ἐξ Αἰγύπτου, ἐκτὸς τοῦ ζωμοῦ «χαροσέθ» ἐκ σύκων, ἀμυγδάλων, φοινίκων καὶ ἄλλων, ἔτρωγον καὶ πικρίδας καὶ ἄρτον ἄζυμον. Ἄζυμα ἔτρωγον οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας εἰς ἀνάμνησιν τῶν στερήσεων καὶ κακώσεων των ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῆς βίας μεθ' ἧς ἐκεῖθεν ἔφυγον. Κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν ἀζύμων, προσεφέρετο δράγμα κριθῆς, ὡς ἀπαρχὴ τοῦ θερισμοῦ.

Τὸ χριστιανικὸν Πάσχα ἐτελεῖτο ἀπ' ἀρχῆς εἰς ἀνάμνησιν τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ὀνομαζόμενον Πάσχα Σταυρώσιμον - PASCHA DOMINICAE PASSIONIΣ καὶ Πάσχα Ἀναστάσιμον - PASCHA DOMINICAE RESURRECTIONIS - καὶ ἦτο ἡ μεγίστη καὶ ἐπισημωτάτη, ὡς εἴπωμεν μόλις ἀνωτέρω, ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν.

Περὶ τοῦ πότε ὅμως ἔπρεπε νὰ ἑορτάζηται ἡ κορωνὶς αὕτη τῶν Χριστιανικῶν ἑορτῶν, δὲν ὑπῆρξεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συμφωνία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐξηγέρθησαν πολλαὶ συζητήσεις, φιλονικίαι καὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανικῶν Κοινοτήτων, εἰς ἃς συγκατελέγοντο καὶ αἱ μετ' ἐκείνων εἰς στενὴν συνάφειαν εὑ-

ριακόμεναι Χριστιανικαὶ Κοινότητες τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ τῶν καθαρῶς ἐξ Ἐθνικῶν.Οἱ ἐξ Ἰουδαίων μάλιστα Χριστιανοί, οἵτινες καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐτήρουν ἔτι τὰς νομικὰς ἑορτάς, πρῶτοι εἰσήγαγον τὰς ἐτησίους τῶν Ἰουδαίων ἑορτὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δόντες ἐν αὐταῖς, ὡς εἰκός, ἔννοιαν Χριστιανικήν.

Τοιουτοτρόπως, λοιπόν, ἄλλοι μὲν ἐφρόνουν ὅτι τὸ Πάσχα ἔπρεπε νὰ ἑορτάζηται μετὰ τῶν Ἰουδαίων, κατὰ τὴν 14ην τοῦ μηνὸς Νισσὰν εἰς οἱανδήποτε ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος καὶ ἂν συνέπιπτεν αὕτη, ἕτεροι δὲ κατὰ τὴν μετ' αὐτὴν Κυριακὴν καὶ ἄλλοι τέλος ἐνόμιζον ὅτι ἡ θεμελιώδης ἔννοια τοῦ Χριστιανικοῦ Πάσχα συνίσταται εἰς τὴν Σταύρωσιν, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἔνθα καὶ κατέλυον τὴν νηστείαν ἥτις ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν μαρτυρίαν Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας.

«...Τῆς Ἀσίας ἁπάσης αἱ παροικίαι ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας σελήνης τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ᾤοντο δεῖν ἐπὶ τῆς, τοῦ Σωτῆρος Πάσχα ἑορτῆς προφυλάττειν, ἐν ᾗ θύειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίοις προηγόρευτο ὡς δέον ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ὁποία δ' ἂν ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος περιτυγχάνοι, τὰς τῶν ἀσιτιῶν ἐπιλύσεις ποιεῖσθαι... (ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ Σ! 23)

Τοὐναντίον δὲ αἱ κατὰ τὴν Ἑσπερίαν Χριστιανικαὶ Κοινότητες, ἃς συνεκρότουν κυρίως ἐξ ἐθνῶν Χριστιανοί, ὅτε κατὰ τὴν β' ἑκατονταετηρίδα προσέλαβον τὰς ἐτησίους ἑορτάς, μετεχειρίζοντο ἕτερον ὑπολογισμὸν εἰς προσδιορισμὸν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἀνάλογον πρὸς τὸ τέως παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦν σύστημα τῶν ἑβδομαδιαίων ἑορτῶν καὶ οὕτω τὸ μὲν - π ά θ ο ς τοῦ Σωτῆρος - ἑώρταζον πάντοτε ἐν ἡμέρᾳ Παρασκευῇ, τὴν δὲ Ἀνάστασιν - ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ. Τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο, ὡς γνωστόν, μεγάλως ἀπησχόλησε τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ Βιθυνίας Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325), ἀ π ο φ α ν θ ε ῖ σ α ν ὅ τ ι τ ὸ Π ά σ χ α ἔ π ρ ε π ε ν ὰ ἑ ο ρ τ ά ζ η τ α ι π ά ν τ ο τ ε Κ υ ρ ι α κ ὴ ν μ ε τ ὰ τ ὴ ν ἐ α ρ ι ν ὴ ν ἰ σ η μ ε ρ ί α ν κ α ὶ μ ε τ ὰ τ ὴ ν μ ε τ' α ὐ τ ὴ ν π ρ ώ τ η ν π α ν σ έ λ η ν ο ν. Ἀλλὰ μόλις κατὰ Στ' αἰῶνα ἐφηρμόσθη πανταχοῦ ἡ διάταξις αὕτη ὁ μ ο ι ο μ ό ρ φ ω ς, ἐπικρατησάσης τῆς γνώμης περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία συμπίπτει κατὰ τὴν 21ην Μαρτίου. Ἑπομένως τὸ Πάσχα ἑωρτάζετο πάντοτε μετὰ τὴν 21ην Μαρτίου, ἐὰν δὲ συνέπιπτεν ἡ πανσέληνος κατ' αὐτὴν - τὴν 21ην Μαρτίου - ἡμέρᾳ Σαββάτῳ, τὸ Πάσχα ἠδύνατο νὰ ἑορτασθῇ τὴν ἐπαύριον Κυριακήν.

Τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν ἤδη χρόνων προηγεῖτο νηστεία τις τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς,δηλ. προετοιμασία καὶ προπαρασκευὴ τῶν πιστῶν ἁπάντων εἰς τὸ ἑορτᾶσαι ἀξίως τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Περὶ τῆς διεξαγωγῆς ὅμως τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου τῆς νηστείας αὐτῆς ὑπῆρχον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀρχῆθεν ἀμφισβητήσεις, χωρὶς ὅμως ἐξ αἰτίας αὐτῶν νὰ διασπᾶται ἡ ἑνότης αὐτῆς. Οὕτω ἄλλοι μὲν ἐνήστευαν δύο ἡμέρας ἄλλοι πλείονας καὶ ἕτεροι τεσσαράκοντα κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ αὖθις τοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας.

«...Οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους, οἱ μὲν γάρ' πλείονες ἐπὶ τεσσαράκοντα ὥρας τε ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινάς...» (ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ, ἐπιστολὴ πρὸς Βίκτωρα Πάπαν Ρώμης, παρ' ΕΥΣΕΒΙΩ, ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤ. ΙΣΤΟΡΙΑ, κεφ. Ε' 24).

Ἀργότερον ὅμως ἡ νηστεία αὕτη παρετάθη ἐπὶ πλείονας ἑβδομάδας, ἀλλ' ὁ χρόνος αὐτῆς διετέλει πάντοτε ἀπροσδιόριστος, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης.

«...Τὰς μὲν πρὸ τοῦ Πάσχα νηστείας, ἄλλως παρ' ἄλλοις φυλαττομένας ἐστὶν εὑρεῖν. Οἱ μὲν γὰρ ἐν Ρώμη τρεῖς πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάδας πλὴν Σαββάτου καὶ Κυριακῆς, συνημμένας νηστεύουσι, οἱ δὲ ἐν Ἰλλυρικοῖς καὶ ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι καὶ οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, (ὁ Σωζόμενος κατωτέρω) - σὺν τοῖς Παλαιστινοῖς, - πρὸ ἑβδομάδων ἓξ τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα νηστείαν νηστεύουσι, τεσσαρακοστὴν αὐτὴν ὀνομάζοντες, ἄλλοι δὲ παρὰ τούτους πρὸ ἑπτὰ τῆς ἑορτῆς ἑβδομάδων τῆς νηστείας ἀρχόμενοι καὶ τρεῖς μόνας πενθημέρους ἐκ διαλειμμάτων νηστεύοντες, οὐδὲν ἧττον καὶ αὐτοὶ τεσσαρακοστὴν τὸν χρόνον τοῦτον καλοῦσι...» ΣΩΚΡΑΤΗΣ Ἐκκλησιαστ. Ἱστορία κεφ. Ε' 22).

Ἔληγε δὲ ἡ Μεγάλη Τεσσαρακοστὴ εἰς τὴν ΜΕΓΑΛΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ (Η EBDOMAS MAGNA SEPTIMANA MAJOR), ὡς αὕτη ἐκαλεῖτο ἤδη ἀπὸ τοῦ γ' αἰῶνος ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἑορτὴ τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων «DOMINICA IN PALMIS» ἐγενικεύθη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος, τελουμένη μετ' ἐξαιρετικῆς λαμπρότητος ἐν Κ)ΠΟΛΕΙ, τῇ συμμετοχῇ τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐκαλεῖτο δὲ Μεγάλη Ἑβδομὰς ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα, ἕνεκα τῶν Μεγάλων κατ' αὐτὴν ἀναμνήσεων Τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου:

«Μεγάλην δὲ καλοῦμεν τὴν ἑβδομάδα οὐκ ἐπειδὴ πλέον ἔχει τὸ μῆκος τῶν ὡρῶν - καὶ γὰρ εἰσὶν ἕτεραι ἔχουσαι - οὐ δὲ ἐπειδὴ

πλείους ἡμέρας ἔχει καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς καὶ ταύτῃ καὶ ταῖς ἄλλαις πάσαις. Τίνος οὖν ἕνεκεν μεγάλην καλοῦμεν ἐπειδὴ μεγάλα τινα καὶ ἀπόρρητα τυγχάνει τὰ ὑπάρξαντα ἡμῖν ἐν αὐτῇ ἀγαθὰ ἐν ταύτῃ ὁ χρόνιος ἐλύθη πόλεμος, θάνατος ἐσβέσθη, κατάρα ἀνηρέθη, τοῦ διαβόλου ἡ τυραννὶς κατελύθη, τὰ σκεύη αὐτοῦ διηρπάγη, Θεοῦ καταλλαγὴ πρὸς ἀνθρώπους γέγονεν, οὐρανὸς βάσιμος γέγονεν...» (ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, Ὁμιλία Λ΄ εἰς τὴν Γένεσιν).

Κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα, δὶς καθ' ἑκάστην τῆς Μ. Ἑβδομάδος συνείρχοντο εἰς τὸν Ναὸν οἱ Χριστιανοὶ εἰς ἑωθινὰς καὶ ἑσπερινὰς συνάξεις, ἐξετέλουν δὲ συντονώτερον τὰ ἔργα τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας, ἀπέχοντες τῶν βιοποριστικῶν ἔργων, δι' ὃ καὶ «ἄ π ρ α κ τ ο ς ἑ β δ ο μ ὰ ς» ἐκαλεῖτο. (HEVDOMAS INOFFICI OSA AUT MAGNA). Κατ' αὐτὴν τὰ Δικαστήρια καὶ πᾶσαι αἱ δημόσιαι ὑπηρεσίαι ἐσχόλαζον, ἀπέλυον δὲ οἱ Αὐτοκράτορες διὰ μικρὰ ἐγκλήματα τοὺς κρατουμένους. Μεταξὺ τῶν ἡμερῶν τῆς Μ. Ἑβδομάδος διεκρίνετο ἡ Π έ μ π τ η ἡμέρα τῆς συστάσεως τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας: (FERIA CUINTA PASSHALAE), καθ' ἣν ὤφειλον οἱ πιστοὶ νὰ μεταλαμβάνωσι τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων καθὼς μᾶς πληροφορεῖ καὶ αὖθις ὁ ἱ. Χρυσόστομος...

«Ὁρῶ πολλοὺς τῶν πιστῶν ἐπειγομένους πρὸς τὴν τῶν φρικτῶν μυστηρίων κοινωνίαν... Πάντες τοίνυν προσέλθωμεν μετὰ προσηκούσης σωφροσύνης καὶ νήψεως καὶ μηδεὶς ἔστω Ἰούδας ἔτι, μηδεὶς ἔστω πονηρός, μηδεὶς ἔχων ἰόν, μὴ ἄλλα δὲ τῆς διανοίας. Πάρεστιν ὁ Ἰ. Χριστὸς καὶ νῦν, ἐκεῖνος ὁ τὴν Τράπεζαν διακοσμήσας ἐκείνην, οὗτος καὶ ταύτην διακοσμεῖν νῦν. (ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Ὁμιλία εἰς τὴν Προδοσίαν καὶ τὸ Πάσχα).

Ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀφρικῆς ἐγίνετο μετὰ τὸ γεῦμα, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ συστάσεως: UT SACRAMENTA ALTARIS NON NISI A JEJUNIS HOMINILUS CELBRENTUR, EXCEPTO UNO DIE ANNIVERSARIO, QUO COENA DOMINI CELEBRATUR, (Βλπ. CONCIL HIPPON C. 22), ὁ δὲ Ἱερὸς Αὐγουστῖνος ἀναφέρει ἐπίσης τὰ ἑξῆς ἐπιγραμματικά: «NONULLOS PROBABILIS GUAEDAM RATIO DELECTAVIT, UT UNO CERTO DIE PER ANNUM, QUO IPSAM COENAM DOMINUS DEDEIT, TANGUAM AD INSIGNIOREM COMMEMORATI ONEM POST CIBOS OFFERI ACCIPI LICEAT CORPUS ET SANGUINEM DOMINI» (AUGUSTINOS, EPIST 54 AD JANUAR κεφ. 9) καὶ ἐν συνεχείᾳ οἱ φωτιζόμενοι ἐκαλοῦντο νὰ

ἀπαγγείλωσιν ἐνώπιον τοῦ Ἐπισκόπου ἢ τῶν Πρεσβυτέρων τὸ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων παροδοθὲν αὐτοῖς σύμβολον τῆς πίστεως. «Ὅτι δὲ τοὺς φωτιζομένους τὴν πίστιν ἐκμανθάνειν καὶ τῇ πέμπτῃ τῆς Ἑβδομάδος ἀπαγγέλλειν τῷ Ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυτέροις» (Τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου καν. 36), οἱ δὲ ὑπὸ ποινὴν διατελοῦντες συνεχωροῦντο κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἥτις ἕνεκεν τούτου καὶ DIES INDULGENTIAE ὠνομάζετο.

Κατ' αὐτὴν ἐτελεῖτο καὶ ὁ ΝΙΠΤΗΡ. Ἐν Κ)Πόλει ὁ Αὐτοκράτωρ ἐν τῷ Παλατίῳ καὶ πρὸ τῆς Θείας Λειτουργίας ἔνιπτε τοὺς πόδας δώδεκα πτωχῶν. Ἡ τελετὴ δὲ αὕτη ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον τελουμένη μετὰ μεγάλης πομπῆς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων καὶ ἐν τῇ ἐν Πάτμῳ τῆς Δωδεκανήσου Πατριαρχικῇ Αὐτοκρατορικῇ καὶ Βασιλικῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Μέχρι δὲ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐτελεῖτο ἐν Ἀθήναις ἡ τελετὴ τοῦ Νιπτῆρος. Ἡ δὲ Παρασκευὴ τῆς Μ. Ἑβδομάδος ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῆς Σταυρώσεως τοῦ Κυρίου ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐκκλησίας, παρ' ἐκείνοις τῶν χριστιανῶν παρ' οἷς ἐτελεῖτο τὸ Πάσχα κατὰ Κυριακήν, ἕως οὗ γενικῶς ἐπεκράτησεν ὡς τοιαύτη. Ἄλλως τε παρ' ἑκάστης ἑβδομάδος ἡ Παρασκευὴ ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος καθιερωθεῖσα ὡς τοιαύτη καὶ δι' Αὐτοκρατορικῶν Διαταγμάτων τοῦ Μεγάλου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ. Κατὰ τὴν Παρασκευὴν τῆς Μ. Ἑβδομάδος ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ψάλλεται, ὡς γνωστόν, ἡ ἀκολουθία τῶν Μεγάλων Ὡ ρ ῶ ν, τοῦ καλουμένου Ἐπιταφίου Θ ρ ή ν ο υ καὶ τῆς Ἐξόδου τοῦ Ἐπιταφίου.

Τὸ μέγα Σάββατον εἶχεν ἐξαιρετικὴν σημασίαν ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὡς ἡ μ έ ρ α α ὐ σ τ η ρ ᾶ ς ν η σ τ ε ί α ς ἀλλὰ καὶ διότι κατ' αὐτὸ ἐγίνετο τὸ βάπτισμα τῶν Κατηχουμένων, ὅπως καὶ κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Θεοφανείων καὶ τῆς Πεντηκοστῆς. Οὕτως ἐν Κ)Πόλει τελουμένης τῆς Θ. Λειτουργίας τοῦ Μ. Σαββάτου ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, καὶ τῶν περὶ Αὐτὸν Ἀρχιερέων καὶ ὀφφικιάλων παρισταμένου ἐν τῷ Ναῷ καὶ τοῦ Βασιλέως, ὅτε ἐψάλλετο τὸ - ΑΝΑΣΤΑ Ο ΘΕΟΣ ΚΡΙΝΩΝ ΤΗΝ ΓΗΝ - «ἐπεπετάσσετο ἄνθεσι καὶ φύλλοις δάφνης τὸ ἔδαφος», ἐφ' οὗ ἵστατο ὁ Βασιλεὺς πρῶτον, - διανυκτερεύων καθ' ὅλην τὴν Θ. Λειτουργίαν - καὶ ἔπειτα σύμπας ὁ Λαὸς (Πρβ. Κουροπαλατίου: περὶ ὀφφικίων κεφ. ΙΓ). Τῆς δὲ νυκτὸς τοῦ Μεγ. Σαββάτου ἐπελθούσης αἱ οἰκίαι καὶ αἱ ὁδοὶ τῶν πόλεων ἐφωταγωγοῦντο καθὼς μαρτυρεῖ Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας:

«Τὴν δὲ Ἱερὰν διανυκτέρευσιν μετάβαλλεν εἰς ἡμερινὰ φῶτα, κηροῦ κίονας ὑψηλοτάτους καθ' ὅλης ἐξαπτόντων τῆς πόλεως τῶν

ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων. Λαμπάδες δ' ἦσαν πυρὸς πάντα φωτίζουσαι τόπον, ὡς λαμπρᾶς ἡμέρας τηλαυγεστέραν τὴν μυστικὴν διανυκτέρευσιν ἀποτελεῖσθαι. (ΕΥΣΕΒΙΟΣ ἐν βίῳ Μεγ. Κωνσταντίνου Κεφ. Δ' 22).

Οἱ δὲ Χριστιανοὶ συναθροιζόμενοι εἰς τοὺς Ἱεροὺς Ναούς, ἐν κατανύξει ψυχῆς δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐγρηγόρουν μέχρις ἀλεκτροφωνίας ἐν ἀπλέτῳ φωταψίᾳ ἀκροώμενοι τῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναγνωσμάτων σχέσιν ἐχόντων μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἡμέρας. Ἰδοὺ ἐν προκειμένῳ πῶς περιγράφονται τὰ τῆς Παννυχίδος ταύτης ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς:

«Τῷ δὲ Σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτροφωνίας παρατείνοντες ἀπονηστίζεσθε ἐπιφωσκούσης μιᾶς Σαββάτων, ἥτις ἐστὶν ἡ Κυριακή, τὸ ἑσπέρας ἕως ἀλεκτροφωνίας ἀγρυπνοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συναθροιζόμενοι γρηγορεῖτε προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ διανυκτερεύσει ὑμῶν ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφήτας, τοὺς ψαλμούς, μέχρις ἀλεκτρυόνων κραυγῆς, καὶ βαπτίσαντες ὑμῶν τοὺς κατηχουμένους, καὶ ἀναγνόντες τὸ Εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ καὶ προσλαλήσαντες τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν, παύσασθε τοῦ πένθους ὑμῶν». (ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΓΑΙ Βιβλ. Ε 19).

Τέλος ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα ἐθεωρεῖτο Ἀναστάσιμος ἑορτή, ἡ Πασχάλιος ἑορτὴ FESTUM DOMINICAE RESURRECTIONIS ἡ μεγίστη τῶν ἑορτῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὑπερβαίνουσα τὰς λοιπάς, κατὰ τὴν ὡραίαν καὶ ἐπιτυχῆ συνάμα ἔκφρασιν, τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὡς ὁ ἥλιος τοὺς ἀστέρας διότι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς συστάσεως τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἑορτὴ τῆς Αναστάσεως ἐθεωρεῖτο ἡ Βασίλισσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα, ὡς ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν καὶ Πανήγυρις τῶν Πανηγύρεων.

Πάσχα Κυρίου Πάσχα καὶ πάλιν ἐρῶ Πάσχα, τιμὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος αὕτη ἑορτῶν ἡμῖν ἑορτὴ καὶ πανηγύρεων πανήγυρις, τοσοῦτο ὑπεραίρουσα πάσας οὐ τὰς ἀνθρωπικὰς καὶ χαμαὶ ἐρχομένας, ἀλλ' ἤδη καὶ τὰς αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπ' αὐτῷ τελουμένας, ὅσον ἀστέρας ἥλιος, διότι ἐκ ταύτης ὁ μὲν θάνατος ἐνεκρώθη, ἡ δὲ αἰώνιος ζωὴ ἐπέλαμψε, αἱ δὲ λοιπαὶ ἑορταὶ λαμβάνουσι τὴν ἀξίαν ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα.

Κατὰ τὴν ἡμέραν δὲ αὐτὴν οἱ Χριστιανοὶ εὐαγγελίζοντο ἀναμεταξύ των τὴν χαρμόσυνον Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ κατεφίλουν ἀλλήλοις μετ' ἀρρήτου πνευματικῆς χαρᾶς ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει των

ἐκ τῆς τυραννίας τοῦ ᾅδου καὶ τοῦ θανάτου. Κατ' αὐτὴν ἐτησίως ἐλευθεροῦντο οἱ δοῦλοι, ἐκ τῶν φυλακῶν δὲ ἀπελύοντο οἱ διὰ δημόσιον χρέος ἢ δι' ἄλλα πλημμελήματα φυλακισμένοι - πλὴν τῶν ἐχόντων θανάσιμα ἐγκλήματα - εἶτα δὲ ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια οἱ Αὐτοκράτορες νὰ διανέμωσι πλούσια δῶρα εἰς τοὺς Χριστιανούς, λίαν δὲ ἐνωρὶς ἐπεκράτησεν καὶ ἡ συνήθεια τῆς διανομῆς ἐρυθρῶν ᾠῶν μεταξὺ τῶν πιστῶν, περαιτέρω δ' ὤφειλον οἱ Χριστιανοὶ καθ' ὅλην τὴν διακαινήσιμον ἑβδομάδα νὰ ἀπαλλάτωσι τοὺς δούλους ἐκ τῆς ἐργασίας των.

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα παρετείνετο ἐπὶ ὁλόκληρον ἑβδομάδα «Διακαινήσιμον» λεγομένην εἴτε διότι κατὰ ταύτην οἱ Χριστιανοὶ καθαρθέντες ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἐγένοντο «καινοὶ ἄνθρωποι», εἴτε διότι, ἀπὸ ταύτης τῆς ἑβδομάδος ἤρχετο ὁ περὶ τὸ Πάσχα συγκεντρούμενος κύκλος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κινητῶν ἑορτῶν, ἀπ' αὐτῆς δὲ ἔτι ἄρχεται ἡ περίοδος τῶν Ἀποστολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν Ἀναγνωσμάτων καθ' ὅλον τὸν χρόνον. Ἡ ἀρχὴ δὲ διὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους ἀπὸ τῆς διακαινησίμου, προῆλθεν ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, καθ' ὃ οἱ Ἑβραῖοι τὸν μῆνα νισσὰν - Ἀπρίλιον - ἐτίθεντο κατὰ προσταγὴν τοῦ Θεοῦ ὡς πρώτου τοῦ ἔτους αὐτῶν μῆνα, διότι κατ' αὐτὸν ἠλευθερώθησαν ἐκ τῆς δουλείας τοῦ Φαραὼ (ΕΞΟΔΟΣ 12, 12).

Τέλος ἡ διακαινήσιμος ἑβδομὰς ἐθεωρεῖτο καὶ μία συνεχὴς ἑορτή, ἣν διήρχοντο οἱ Χριστιανοὶ ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις (Βλ. τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου Κανὼν 66) καθ' ἑκάστην δὲ συνερχόμενοι εἰς συνάξεις καὶ μεταλαμβάνοντες τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Οἱ δὲ βαπτισθέντες κατὰ τὸ Μ. Σάββατον ἔφερον καθ' ὅλην τὴν Διακαινήσιμον ἑβδομάδα τὴν λευκὴν στολὴν τῶν νεοφωτίστων.

Κλείοντες ἐνταῦθα ἐν συνόψει τὸ παρὸν ἄρθρον μας τονίζομεν ἰδιαιτέρως ὅτι μετ' ἰδιαιτέρας χαρᾶς καὶ λαμπρότητος ἐτελοῦντο αἱ τελεταὶ τῆς Μ. Ἑβδομάδος καὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα ἐν Ἱερουσαλὴμ διεξαγόμεναι ἐν ἑκάστῳ τόπῳ συνδεθέντι πρὸς τὰ γεγονότα τῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ πρῶτον ἐμορφώθησαν αὗται καὶ ἐκεῖθεν μετεδόθησαν εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας. Πάντως ἐκ τοῦ καταφώτου κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα ὑπερλάμπρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐνεπνεύσθη βραδύτερον ὁ κορυφαῖος τῶν ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας μας τὸν Κανόνα τῆς Ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἐν ᾧ ἀναφωνεῖ:

Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς
Οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια!

Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΥΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ROMANO GUARDINI *

ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ INITIATION A LA PRIÈRE

Ὑπὸ Ἀρχιμ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Κ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΟΥ π. Θ. & Ν.

II. ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΙ ΑΝΑΖΗΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἡ περισυλλογὴ καὶ ἡ αὐτοσυγκέντρωσις εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ μίαν τιμίαν καὶ εἰλικρινῆ προσευχήν [6]. Ἀποτελεῖ χωρὶς ὑπερβολήν, ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν δι' αὐτήν. Αὐτὸς δὲ εἶναι καὶ ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ σ. δίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς αὐτήν. Ἂς μὴ ἀπατώμεθα. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐδοκίμασε νὰ προσευχηθῇ, ἐκεῖνος ἔχει καὶ πεῖραν τοῦ πόσον ἀξίζει ἡ βασικὴ καὶ θεμελιώδης αὕτη προϋπόθεσις διὰ τὴν προσευχήν.

Τί ὅμως σημαίνει ἡ λέξις αὐτοσυγκέντρωσις; Ποία ἡ ἔννοιά της καὶ αἱ ἰδιαίτεραι ἐκφάνσεις της; Κατὰ τὸν σ. ἡ λέξις ἔχει τέσσαρας ἐννοίας. Ἤτοι σημαίνει:

1) Καταπράϋνσιν. Εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν πόσον εὐκόλως ὁ ἄνθρωπος, ἰδίᾳ τῶν καιρῶν μας, περισπᾶται καὶ ἕλκεται πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν. Παρασυρόμενος ἀπὸ τὰς ἀτάκτους κινήσεις τῶν ψυχικῶν του λειτουργιῶν, ζῇ πολὺ ὀλίγον μίαν βουλητικὴν ζωήν. Σπανίως ἐπιτυγχάνει νὰ τιθασσεύσῃ τὸν ἑαυτόν του. Τὸν περισσότερον χρόνον ζῇ ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς ἀνησυχίας. Κατατρύχεται ἀπὸ

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 47 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

6 Τὴν μόνωσιν «μητέρα τῆς προσευχῆς» ἀποκαλεῖ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. (P. G. M. 96, 561 A). Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ συγγραφεὺς τῆς Κλίμακος, συνιστᾷ εἰς τὸν μέλλοντα νὰ προσευχηθῇ καὶ νὰ συνομιλήσῃ μὲ τὸν Θεόν, νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν αὐτοσυγκέντρωσιν, λέγων: «κλεῖε μὲν κέλλης θύραν σώματι, θύραν δὲ γλώττης φθέγματι, καὶ ἔνδον πύλην πνεύματι» (Λόγ. κζ' περὶ ἡσυχίας). Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ τοσαύτην σπουδαιότητα κέκτηται, διὰ τὴν προσευχὴν ἡ αὐτοπαρατήρησις καὶ περισυλλογή, διὰ τοῦτο ὁ αὐτὸς νηπτικὸς Πατήρ, ὁμιλῶν περὶ προσευχῆς ἀλλαχοῦ, παρατηρεῖ ὅτι «τὴν σεαυτοῦ κατάστασιν ἡ προσευχὴ ἐμφανίζει. Ἔσοπτρον γὰρ οἱ θεολόγοι ταύτην τοῦ μοναχοῦ ἐκδεδώκασι» (Λόγ. κη').

μίαν νευρικότητα, ἀπὸ συνεχῆ μέριμναν, ἀπὸ πάθη διάφορα, ἀπὸ πολὺν ἢ ὀλίγον περισπασμόν. Αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν του ὡς κάποιον στόχον ὁ ὁποῖος βάλλεται πανταχόθεν. Ἐπειδὴ δὲ συνεχῶς καὶ κάτι τὸ νέον ἐπιθυμεῖ, εὑρίσκεται ὡς ἐκ τούτου εἰς διαρκῆ «κίνησιν» εἴτε πρὸς κατάκτησιν τοῦ ποθουμένου, εἴτε πρὸς ἄμυναν κατά τινος. Καὶ μολαταῦτα ἡ κατάστασις αὐτὴ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς κομπασμόν. Ἀρέσκεται νὰ λέγεται ἄνθρωπος δραστήριος, ἐνεργητικός, μαχητικός. Νομίζει κανεὶς πὼς ἡ κατάστασις αὐτὴ τοῦ φαίνεται φυσιολογική. Πόσον προσγειωμένα ὅμως θὰ ἐσκέπτετο ἐὰν ἀπεφάσιζε νὰ κατανοήσῃ ὅτι εἶναι ἓν ὂν τεταραγμένον, συνεχῶς κινούμενον καὶ σειόμενον, ἀνίκανον νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ βαθύτατα δώματα τοῦ εἶναι του. Ἡ ἐνεργητικότης καὶ μαχητικότης του, πρὸς ὀλίγον τοῦ εἶναι ὠφέλιμοι. Ἀπεναντίας ὑπὸ τὸ πρόσχημα τούτων, εἶναι ἠναγκασμένος ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος νὰ βλέπῃ τὸν ἑαυτόν του νὰ απογυμνοῦται ἀπὸ γαλήνην καὶ ἠρεμίαν. Ὁ καθημερινὸς περισπασμὸς τὸν ἐμποδίζει νὰ γίνῃ ἄνθρωπος τοῦ βάθους, πνευματικὴ ὀντότης. Ἔτσι συχνὰ καταλήγει νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος τῶν περιστάσεων, ποὺ ἔχασε πλέον τὴν αἴσθησιν τοῦ οὐσιώδους.

Ἀλλ' ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας πολὺ ὀλίγαι ὑπάρχουν πιθανότητες ἐπιτυχίας εἰς τὴν προσευχήν. Διὰ νὰ τὸ κατορθώσῃ αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος θὰ πρέπῃ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν τυχοδιωκτισμὸν καὶ νὰ ἀφιερωθῇ εἰς ὅ,τι τὴν στιγμὴν αὐτὴν τὸν ἐνδιαφέρει: εἰς τὴν προσευχήν. Νὰ ἀπαγκιστρώσῃ τὴν θέλησίν του ἀπὸ ὅλα τὰ πέριξ του. Ἂς εἴπῃ μὲ δύο λόγια εἰς τὸν ἑαυτόν του: «τώρα πρέπει νὰ προσευχηθῶ. Κατὰ τὰ 10 αὐτὰ λεπτὰ δὲν πρέπει νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τίποτε ἄλλο. Εἶμαι ἐξ ὁλοκλήρου ἐλεύθερος ἀπὸ πᾶσαν σκέψιν». Καὶ βεβαίως εἶναι περιττὸν νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἀπαιτεῖται καὶ ἐδῶ εἰλικρίνεια καὶ εὐθύτης. Ἡ ἀπόφασίς μας πρέπει νὰ εἶναι σταθερά. Μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον αὐτὸν εἶναι δυνατὴ ἡ ψυχική μας προπαρασκευὴ διὰ τὴν προσευχήν [7].

---

[7] Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος θεωρεῖ ὡς ἀληθῆ προσευχὴν «πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβαίνουσαν» ἐκείνην ἡ ὁποία γίνεται «μετὰ συντετριμμένης διανοίας» (P.G.M. 48, 744). Δηλ. μὲ τὸν νοῦν προσηλωμένον εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς προσευχῆς καὶ μόνον. Ἀκόμη δὲ παρατηρεῖ ὅτι δὲν θεωρεῖ προσευχὴν καλὴν «τὴν ἁπλῶς ἐπὶ τοῦ στόματος κειμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ βάθους τῆς διανοίας ἀνιοῦσαν» ἐκείνην τῆς ὁποίας τὰ αἰτήματα «οὐδεμιᾷ λογισμοῦ προσβολῇ παρατρέπονται» (P.G.M. 48, 746). Ὁ δὲ CARELL εἰς τὸ μνημ. ἔργον του περὶ προσευχῆς, ἀναφερόμενος εἰς τὴν προϋπόθεσιν αὐτήν, χαρακτηριστικῶς λέγει: «ὁ Θεὸς

2) Νίκην κατὰ τῆς αὐταπάτης μας. Ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὂν πανοῦργον καὶ δόλιον, δὲν συμπεριφέρεται τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ. Ἡ πανουργία καὶ ἡ δολιότης του ἐκδηλοῦνται καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Πολλὲς φορὲς εὐθὺς ὡς ἀρχίσωμεν τὴν προσευχήν, μᾶς ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν τὰ πλέον ἀπίθανα πράγματα, αἱ πλέον ἀπίθανοι σκέψεις, αἱ πλέον ἔντονοι ἀνησυχίαι. Εὐθὺς ἀμέσως, συγχρόνως μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς προσευχῆς, ὑποβάλλεται εἰς τὴν σκέψιν μας ἡ ἰδέα, ὅτι πρέπει κάτι ἄλλο, πλέον ἐπεῖγον, νὰ διεκπεραιώσωμεν κατὰ τὴν ὥραν αὐτήν: μίαν ἐργασίαν, μίαν συζήτησιν, ἕνα, ἔστω, περίπατον, τὴν ἀνάγνωσιν μιᾶς ἐφημερίδος, ἑνὸς βιβλίου κλπ. Ὅλα αὐτὰ μᾶς φαίνονται τὴν στιγμὴν αὐτὴν πιὸ σπουδαῖα καὶ πιὸ ἀναγκαῖα ἀπὸ τὸν ὅπως νομίζομεν «χαμένο καιρὸ» τῆς προσευχῆς. Ἀλλὰ μόλις ὑπὸ τὰ προσχήματα αὐτὰ ματαιώσωμεν τὴν προσευχήν, τότε ὁ «μετρημένος» καιρός της σπαταλᾶται εἰς τὰς πλέον περιττὰς ἀσχολίας. Τὸ νὰ αὐτοσυγκεντρωθῇ κανεὶς σημαίνει ἀκριβῶς νὰ νικήσῃ αὐτὴν τὴν αὐταπάτην ἡ ὁποία συχνὰ κατακυριεύει τὸ ἐσωτερικόν μας, νὰ ἀφήσῃ κατὰ μέρος τὰ ἁμαρτωλὰ προσχήματα, νὰ συμπεριφερθῇ τιμίως καὶ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον τῆς ψυχῆς του.

δὲν μιλάει στὸν ἄνθρωπο, παρὰ μόνον ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀποκαταστήσῃ μέσα του τὴν ἠρεμία» (Ἡ προσευχὴ σ. 19). Διὰ τοῦτο «καί τινες προσεύχονται κατὰ τὴν νύκτα ἢ ὄρθρου βαθέος, ὡς ἔπραττε καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν, ἢ σκοτίζουσι τὸν χῶρον τῆς προσευχῆς, ἢ κλείουσι τοὺς ὀφθαλμούς των κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς. Προσπαθοῦν δηλ. διὰ παντὸς μέσου νὰ ἀποκόψουν πλήρως τὰς αἰσθήσεις των ἀπὸ τὰ γήϊνα... ὥστε νὰ ἠμποροῦν νὰ συνδεθοῦν ἀδιασπάστως μὲ τὸν Θεόν». (Λ. Φιλιππίδου, Ἡ προσευχὴ σ. 15). Ἄλλωστε ὅπως πᾶν μέγα καὶ σοβαρὸν ἔργον, οὕτω πως καὶ ἡ προσευχή,, ἀπαιτεῖ ὡς πρῶτον βῆμα τὴν περισυλλογήν, τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν σιωπὴν τοῦ πνεύματος. Διάλογος εἶναι ἡ προσευχή. Ἀλλὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἡ σιωπὴ εἶναι τὸ μακρὸν προστάδιον. Ἡ σιωπὴ δημιουργεῖ τὸν λόγον ὡς καρπὸν ὥριμον, ὅπως ἀκριβῶς ἡ σιωπὴ τῆς φύσεως προετοιμάζει τὸν πλούσιον λόγον τῆς ἀνοίξεως, τὴν ἀνθοφορίαν καὶ ἀργότερον τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῶν καρπῶν. Πᾶσα δημιουργία προϋποθέτει μακρὸ στάδιον σιωπῆς. Κατὰ τὴν σιωπὴν τὸ πνεῦμα ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ ἀνακαλύπτει τὴν ρίζαν του. (Πρβλ. καὶ Ἰ. Θεοδωρακοπούλου ἐν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» ἀρ. 12/1965 σ. 331). Καὶ ὁ Μ. Βασίλειος δίδει τόσην σημασίαν εἰς τὸν παράγοντα τοῦτον, ὥστε φθάνει εἰς τὸ σημεῖον νὰ ὑπερασπίζεται τόσον πολὺ τὴν περισυλλογὴν πρὸ τῆς προσευχῆς, θεωρῶν ὅτι «οὕτω γινόμεθα ναὸς Θεοῦ, ὅταν μὴ φροντίσι γηΐναις τὸ συνεχὲς τῆς μνήμης διακόπτηται» (P.G.M. 32, 229).

3) Νὰ γίνω «παρών». Ἡ ἐσωτερικὴ ἀνησυχία του, ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον πάντοτε «ἀλλοῦ» καὶ ὄχι ἐκεῖ ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ εὑρίσκεται. Ὄχι «ἐδῶ» ὅπου ἐπιτάσσει τὸ καθῆκον του. Καὶ ὅμως τώρα ὀφείλει νὰ εἶναι «ἐδῶ» καὶ ὄχι «ἀλλοῦ». Ἡ ὥρα τῆς προσευχῆς εἶναι μία ἁγία κλῆσις. Καὶ ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἀποφεύγει αὐτὸ τὸ ἅγιον «ἐδῶ». Ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν κλῆσιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποδεικνύεται ἀνυπάκουος καὶ ἀπείθαρχος. Πῶς ὅμως θὰ κατορθώσῃ νὰ γίνῃ «παρών»; Ὀλίγη σκέψις χρειάζεται ἐδῶ. Τί σημαίνει ἡ λέξις αὐτοσυγκέντρωσις; Ἐτυμολογικῶς σημαίνει νὰ μαζευθῇ κανεὶς εἰς τὸν ἑαυτόν του. Ἓν βλέμμα ὅμως εἰς τὸν ἑαυτόν μας ἀποδεικνύει πόσον ὀλίγον εἴμεθα αὐτοσυγκεντρωμένοι. Λείπει ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μας, ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν μας, ὁ μόνιμος ἐκεῖνος ἄξων, πέριξ τοῦ ὁποίου θὰ ἔπρεπε νὰ περιστρέφεται κάθε μας ἐνέργεια, ὁ ὁποῖος θὰ μᾶς ἀπήλλασσεν ἀπὸ τὴν ρηχότητα καὶ τὴν ἐπιπολαιότητά μας καὶ θὰ μᾶς ἀνεκάλει εἰς τὴν τάξιν. Ποὺ θὰ ἀνθίστατο ἀκόμη εἰς τὴν ἀδημονίαν μας καὶ θὰ ἠμπόδιζε τὸν περισπασμόν μας [8].

Ἀλλ' εἶναι γνωστὴ ἡ ἔλλειψις αὐτή. Οἱ πνευματικοὶ πατέρες ὁμιλοῦν περὶ τοῦ περισπασμοῦ αὐτοῦ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει οὔτε κέντρον βάρους, οὔτε ἑνότητα, οὔτε συνοχήν. Ἡ διαδοχὴ τῶν σκέψεων, τῶν ἐντυπώσεων, τῶν παραστάσεων μέσα μας, κάμνει τὴν προσευχήν νὰ ὑποφέρῃ. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ περισυλλογὴ εἰς τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ὠφέλιμος. Ἀπαιτεῖ νὰ ἀφήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτόν του νὰ «ἀναλάβῃ» ἀπὸ τὴν διάσπασιν τοῦ νοῦ του, νὰ συγκεντρώσῃ ἐδῶ τὴν προσοχήν του, νὰ περιμαζεύσῃ τὰς σκέψεις του, νὰ γίνῃ «παρών». Ἡ αὐτοσυγκέντρωσις εἶναι ἡ κατάστασις ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ λέγῃ πρὸς τὸν Θεόν, μαζὶ μὲ τὸν Ἀβραάμ: «ἐδῶ εἰμί».

4) Ἐπαγρύπνησιν. Ἡ προσκόλλησίς μας εἰς πράγματα ἐπίγεια μᾶς δίδει πάντοτε τὸ εὔσημον τῆς δραστηριότητος κατὰ κόσμον. Συχνὰ ὁ ἄνθρωπος, ἐξ αἰτίας αὐτῆς του τῆς συνεχοῦς ἀπα-

---

[8] Πόσον χαρακτηριστικὰ καὶ ἐπιγραμματικὰ διαζωγραφεῖ τὴν ἐσωτερικήν μας αὐτὴν κατάστασιν ὁ Μέγας Χρυσόστομος. Τὴν θεωρεῖ δημιούργημα τοῦ πονηροῦ διαβόλου, ὅστις γνωρίζων τὰς ἐκ τῆς προσευχῆς ἀπορρεούσας ψυχικὰς ὠφελείας, παντὶ σθένει ἀγωνίζεται, προβάλλων ἐμπόδια, διὰ νὰ ματαιώσῃ τὴν ὡραίαν καὶ θεοφιλῆ ταύτην ἐνασχόλησίν μας. «Ὁ γὰρ διάβολος πονηρὸς ὢν καὶ εἰδὼς ὅτι ἐν καιρῷ προσευχῆς μεγάλα ἀνύομεν, τότε ἐπέρχεται. Πολλάκις κείμεθα ὕπτιοι ἐν κλίνῃ καὶ οὐδὲν λογιζόμεθα, ἤλθομεν εὔξασθαι, καὶ μυρίοι λογισμοί, ἵνα ἐκβάλῃ ἡμᾶς κενούς». (P.G.M. 52, 458).

σχολήσεως μὲ κάτι, γίνεται περισσότερον ἀφηρημένος, ὅταν κυρίως λείψῃ ἐπ' ὀλίγον κάποια ἀπασχόλησις, κάποια αἴσθησις. Τότε τὸν ἄνθρωπον τὸν κυριεύει ἡ ἀνοία, ἡ ἀτονία, ἡ κατήφεια, τὸ κενόν, ἡ ἀνησυχία. Ἀντιθέτως ὁ ἥσυχος, ὁ ἤρεμος, ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, ὁ ἔχων τὴν ἱκανότητα τῆς περισυλλογῆς, τῆς σιωπῆς, τῆς ἐμβαθύνσεως, αὐτὸς εὑρίσκεται ἐσωτερικῶς εἰς κατάστασιν ἐπαγρυπνήσεως, κερδίζει τὴν νίκην κατὰ τῶν σκοτεινῶν του σκέψεων, ἔχει ζωντάνια, ἔχει καθαρὸν τὸν ἐσωτερικόν του ὀφθαλμόν. Ἀφυπνίζει τὴν προσοχήν του. Ἔτσι εὑρίσκεται ἕτοιμος διὰ τὴν κατ' ἐξοχὴν συνάντησιν.

Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ μεγάλη ἀξία τῆς αὐτοσυγκεντρώσεως. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ὀλίγοι τὴν ἀποκτοῦν, διότι ὀλίγοι ἀναλαμβάνουν τὸν σχετικὸν ἀγῶνα. Συνήθως μετὰ τὰ πρῶτα βήματα τὸ ἐνδιαφέρον χαλαροῦται, διότι δὲν αἰρόμεθα ὑπεράνω τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν μας ἐπιδράσεων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ πρέπῃ νὰ ἀρχίσωμεν ἐκ νέου τὴν προσπάθειαν. Βεβαίως, ἴσως νὰ παρετήρει τις ὅτι, ἡ προσπάθεια αὐτὴ ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐκείνου ὁ ὁποῖος θὰ προσεπάθει νὰ ἐξέλθῃ τοῦ τέλματος στηριζόμενος εἰς μόνον τὸν ἑαυτόν του. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαῖον: ὅτι ἡ οὐσία τοῦ προσώπου ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι ὑφίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἄνευ ἑαυτοῦ. Ἡ αὔξησίς του κάμνει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ παύῃ νὰ τοῦ ἀνήκῃ. Μέσα εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον ὑπάρχει ἕνα μυστηριῶδες σημεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου δύναται ὁ καθεὶς νὰ στηριχθῇ. Τοῦτο δὲν εἶναι μόνον μία ἰδέα, ἀλλὰ καὶ μία δύναμις. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἄνθρωπος συνειδητῶς κατανοήσῃ τὴν οὐσιώδη καὶ αἰωνίαν ἀξίαν αὐτῆς τῆς ἐνασχολήσεως θὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ θὰ γίνῃ «παρών».

Ἀπὸ τὴν αὐτοσυγκέντρωσιν λοιπόν, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ προσευχή. Δύσκολον, βεβαίως, ἐγχείρημα, εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ πολὺ ὑστεροῦμεν. Ὅταν ἀρχίσωμεν νὰ ἡσυχάζωμεν, τότε ἀρχίζει ἡ ἀνησυχία. Ὅταν ἀρχίσωμεν τὴν προσευχήν, τότε μᾶς ἔρχονται κατὰ νοῦν ὅλαι μας αἱ ἀσχολίαι. Ὅταν θελήσωμεν νὰ γίνωμεν «παρόντες» τότε ἀκριβῶς διαπιστώνομεν τὸν μέγαν μας περισπασμόν.

5) Ἡ σχέσις «Ἐγὼ - Σύ». Ὑπὸ τοιούτους ὅρους πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν. Καὶ πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν. Κάθε θυσία ἀξίζει εἰς τὸ θέμα τοῦτο, καὶ δὲν εἶναι ματαία. Καὶ ἂν ἀκόμη ὅλος ὁ χρόνος τῆς προσευχῆς κατηναλίσκετο εἰς τὸ ἔργον αὐτό, πάλιν δὲν θὰ ἐσπαταλᾶτο. Διότι καὶ ἡ αὐτοσυγκέντρωσις, κατὰ τὸν σ. εἶναι καὶ αὐτὴ ἕνα εἶδος προσευχῆς.

Διὰ νὰ κινηθῇ ὅμως ἡ προσευχή, ἀπαιτεῖ εἰδικὸν χῶρον. Καὶ τὸν χῶρον αὐτόν, τὸν ψυχικόν, δημιουργεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ὅπου συνάπτεται ἡ ἐσωτερικὴ σχέσις Θεοῦ - ἀνθρώπου. Ὁ χῶρος αὐτὸς δημιουργεῖται καὶ ἐξαφανίζεται, μαζὶ μὲ τὴν σκέψιν, τὸν σεβασμὸν ἢ τὴν ἀγάπην ποὺ δύο ὄντα δεικνύουν τὸ ἓν διὰ τὸ ἄλλον. Ὅταν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτῃ τὴν παρουσίαν Του, τότε ἀφυπνίζεται καὶ τὸ πραγματικὸν «ἐγὼ» μας. Τὸ «ἐγὼ» ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ ἔλθῃ διὰ τῆς προσευχῆς εἰς στενὴν σχέσιν μὲ τὸν Θεόν. Εἰς τὴν σχέσιν «ἐγὼ - σύ». Διότι ὅπως ἀκριβῶς ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον προϋποθέτει δύο κέντρα ζωῆς, καὶ πνεύματος, τὸ ἐγὼ καὶ τὸ σύ, ἔτσι καὶ ἡ προσευχὴ προϋποθέτει τὸν στενὸν τοῦτον σύνδεσμον ποὺ ἐκφράζεται παραστατικῶς μὲ τὴν σχέσιν «Ἐγὼ - Σύ» [9].

Τὸν χῶρον τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς δημιουργεῖ, τὸν ἀνακαλύπτει καὶ τὸν ἀπολαμβάνει ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς περισυλλογῆς. Μὲ τὴν σχέσιν τοῦ «Ἐγὼ - Σὺ» ἀναπτύσσεται τὸ θρησκευτικόν μας συναίσθημα. Διότι πολλοὶ ἄνθρωποι ἀγνοοῦν τί ὑπάρχει ἐντός των, μέχρις ὅτου καλοῦνται. Ὁ ἄνθρωπος ἐμπιστευόμενος εἰς τὸ ἔνστικτόν του αὐτό, ἑνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς προσευχῆς. Τότε ἀναγεννᾶται ἐσωτερικῶς, διαπλάσσει τὴν καρδίαν του, ζῇ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Ὅταν ἀποκατασταθῇ ἡ στενὴ αὐτὴ σχέσις, τότε καὶ ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι παρόντες. Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν πληρέστερον αὐτὴν τὴν παρουσίαν, ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι καίτοι καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ διὰ τὸν Θεόν, εἰς τὴν ἀνωτέρω πρότασιν χρησιμοποιοῦμεν τὸ αὐτὸ ρῆμα «εἶναι» ἐν τούτοις κατ' ἄλλον τρόπον «εἶναι» παρὼν ὁ Θεὸς καὶ κατ' ἄλλον ὁ ἄνθρωπος. Ὅταν π.χ. μᾶς ἐρωτήσουν τί εἶναι μέσα σ' αὐτὸ τὸ δωμάτιον, θὰ ἀπαντήσωμεν: εἶναι ἕνα ἄνθος, εἶναι ὁ σκύλος, εἶναι ὁ φίλος μου κλπ. Τὸ ἴδιο ρῆμα «εἶναι» χρησιμοποιοῦμεν καὶ διὰ τὰ τρία ἀντικείμενα. Καὶ ὅμως ἂν κρίνωμεν φι-

---

[9] Τὴν σχέσιν ταύτην ζωηρότατα ἀποδίδει ἡ Γραφὴ ἐν Ἐξ, 33, 11 ὅπου ὁ Μωυσῆς λαλεῖ πρὸς τὸν Θεὸν ὡς «ἐνώπιος ἐνωπίῳ». Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς τονίζουν ταύτην. Ὁ πολὺς CARELL τὴν θεωρεῖ πολὺ βασικήν. Τὸ «ἐγὼ-Σὺ» ἀντιπροσωπεύει δι' αὐτὸν «μίαν μυσταγωγικὴν κατάστασιν ὅπου ἡ συνείδησις γίνεται ἕνα μὲ τὸν Θεὸν» (μνημ. ἔργ. σ. 13). «Ὡς ζωντανὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ ἐγώ μας ὡς προσωπικοῦ ὄντος, πρὸς τὸ προσωπικὸν ὑπερκόσμιον Σύ» βλέπει τὴν προσευχὴν καὶ ὁ Καθ. Λ. Φιλιππίδης ἐν τῷ περὶ Προσευχῆς πονήματί του. (Λ. Φιλιππίδου, Ἡ Προσευχὴ ἐξ ἐπόψεως θρησκειοψυχολογικῆς. Ἀθῆναι 1955).

λοσοφικῶς, κατ' ἄλλον τρόπον «εἶναι» τὸ ἄνθος, κατ' ἄλλον ὁ σκύλος καὶ κατ' ἄλλον ὁ ἄνθρωπος. Πῶς τὸ ἀντιλαμβανόμεθα αὐτό; Ἁπλούστατα ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων, δίδει ἰδιαίτερον τόνον εἰς τὴν ὅλην ἀτμόσφαιραν, ὅπως πάλιν ἡ ἰδία διαφοροποίησις συμβαίνει καὶ μεταξὺ ἀνθρώπων. Βλέπεις π.χ. μπαίνει κάπου ἕνας, καὶ οὐδεὶς τὸν ὑπολογίζει. Μπαίνει καὶ ἕνας δεύτερος καὶ ἡ παρουσία του μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τὸν ὑπολογίσωμεν. Μπαίνει ἕνας τρίτος καὶ διὰ μόνης τῆς παρουσίας του γίνεται τὸ κέντρον τῆς συγκεντρώσεως. Τοῦτο διευκολύνει εἰς τὸ νὰ κατανοήσωμεν ἐκεῖνο ποὺ θέλομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι δηλ. ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν κατὰ τρόπον διαφορετικὸν ἀπὸ κάθε ἄλλο πρᾶγμα καὶ ἀπὸ κάθε πρόσωπον. Τὸ εἶναι μου καὶ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, εὑρίσκονται εἰς σχέσιν διαφορετικὴν ἀπὸ ἐκείνην ποὺ συμβαίνει νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ δύο δημιουργημάτων. Ἁπλούστατα τὸ εἶναι μου ὑπάρχει «δι' Αὐτοῦ καὶ ἐνώπιόν Του».

Πολὺ συχνὰ ὅμως ὁ Θεὸς δὲν ἀποκαλύπτεται. Μένει ὀπίσω ἀπὸ σύννεφα, ἀφανής. Τότε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ πτερὰ τῆς πίστεως θὰ ὑπάγῃ πρὸς συνάντησίν Του. Ἀφετηρίαν πρὸς τοῦτο ἀποτελεῖ ἡ ἀνωτέρω σχέσις «Ἐγὼ - Σύ». Καὶ ὁ μὲν Θεὸς εἶναι ὁ «Κύριος» ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχων. Εἶναι ὁ Διδάσκαλος κατὰ φύσιν καὶ κατ' οὐσίαν. Ἐνῷ ἐγὼ δὲν εἶμαι αὐτεξούσιος. Ἐὰν ὑπάρχω, ὑπάρχω ἐξ Αὐτοῦ. Ἰδοὺ διατὶ εἴπομεν ὅτι «ὁ Κύριος καὶ ἐγὼ» κακῶς συνδεόμεθα μὲ τὸν σύνδεσμον «καί». Δὲν εἴμεθα τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Θὰ ἐπρόκειτο περὶ βεβηλώσεως ἐάν τις ἰσχυρίζετο τὸ ἀντίθετον. Ἁπλῶς ἐγὼ ὑπάρχω δι' Αὐτοῦ.

Τὴν θεμελιώδη αὐτὴν ἀλήθειαν ἐπιτρέπει νὰ δοκιμάζωμεν ἡ περισυλλογή. Πρόκειται διὰ μίαν μεγαλειώδη πεῖραν καὶ μίαν ἀσύγκριτον χαράν.

6. Ἡ ἀναζήτησις τοῦ Θεοῦ. Διὰ τῆς περισυλλογῆς φθάνομεν εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τῆς προσευχῆς Τοῦ ὁμιλοῦμεν [10]. Ἀναλαμβάνομεν μετ' Αὐτοῦ ἕνα διάλογον. Ἔτσι ἡ προσευχὴ προϋποθέτει δύο σημεῖα ἀναφορᾶς: τὸν ἄνθρωπον ὡς ὁμιλητὴν καὶ τὸν Θεὸν ὡς ἀκροατήν.

---

[10] «Πᾶς προσευχόμενος τῷ Θεῷ διαλέγεται» σημειώνει ἐπιγραμματικῶς ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος (P.G.M. 50, 779). Ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς μέγας Πατὴρ ἐπανερχόμενος, ὑπογραμμίζει αὐτὸν τὸν μεγαλοπρεπῆ καὶ Πανεπίσημον διάλογον. «Θεῷ γὰρ ὡς ἀληθῶς λαλοῦμεν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, δι' ἧς καὶ τοῖς ἀγγέλοις συναπτόμεθα» (P.G.M. 50, 775).

'Αλλ' ἄραγε γνωρίζομεν ὅσον πρέπει τὸν ἀκροατήν μας Θεόν; Λέγομεν ὅτι Τὸν ἀναζητοῦμεν ἐπειδὴ 'Εκεῖνος μᾶς τὸ ἐπιτρέπει. Ἔχομεν ὅμως κατανοήσει ποῖος εἶναι 'Εκεῖνος; Εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ὑπάρχει βεβαίως μία πολὺ εὔκολος ἀπάντησις. 'Εκεῖνος εἶναι ὁ ἄφραστος, τὸ Μυστήριον τῆς ὑπάρξεως, ἡ ἀρχικὴ πηγὴ τοῦ σύμπαντος, ἡ πνοὴ καὶ ὁ παλμὸς τοῦ κόσμου, τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ «Ὤν». Εἶναι τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἀφ' Ἑαυτοῦ ἀπολύτως. 'Αλλ' ὀφείλομεν νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὸ θέμα τοῦτο. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὸν Θεὸν διὰ τῶν σαρκικῶν ὀφθαλμῶν. 'Αγνοοῦμεν τὴν «ὄψιν Του». Τὸ πρόσωπόν Του μᾶς εἶναι ἄγνωστον. Αἱ ἐκφράσεις αὐταί, ποὺ εἶναι ἐκ τῆς Ἁγ. Γραφῆς εἰλημμέναι, ἔχουν βεβαίως μεταφορικὴν σημασίαν καὶ ἔννοιαν. Διότι ἀσφαλῶς ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ὄψιν ἀφοῦ δὲν διαθέτει σῶμα. 'Αλλ' ὡς γνωστόν, τὸ πρόσωπον εἶναι συχνὰ ἔκφρασις τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου. Καὶ ὁ Θεὸς ἔχει κάτι τι ποὺ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ ὄψις ἀποτελεῖ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου καὶ τῆς ἐλευθερίας του. Τὸν καθιστᾷ δεκτικὸν προσανατολισμοῦ ἔναντι τῶν συνανθρώπων του. Καὶ ἡ Ἁγία Γραφή, χρησιμοποιοῦσα ἐκφράσεις ὡς «ὁ Θεὸς ἀποστρέφεται τὸν ἁμαρτωλόν «(Λευιτ. 17.10) ἢ ὡς «ὁ εὐσεβὴς προχωρεῖ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ» (Ψαλμ. 99,2) θέλει νὰ τονίσῃ τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ. Τὸ 'Εγὼ - Σὺ ἄλλωστε αὐτὸν τὸν προσωπικὸν Θεὸν ὑπονοεῖ [11].

Ἔτσι ἔπειτα ἀπὸ τὸ πρῶτο βῆμα τῆς περισυλλογῆς τὸ ὁποῖον μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν προσευχήν, καὶ ἀπὸ τὸ δεύτερον τὸ ὁποῖον συνιστᾷ ἡ συνείδησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τὸ τρίτον εἶναι ἡ ἀναζήτησις τοῦ Θεοῦ. 'Οφείλει ὁ προσευχόμενος νὰ ἀναζητήσῃ τὸν Θεόν. 'Οφείλει νὰ συνειδητοποιήσῃ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἕνας «κάποιος» ἀλλ' ὅτι εἶναι ὁ ζῶν «'Εκεῖνος» πρὸς τὸν Ὁποῖον ἀπευθύνεται διὰ τοῦ «Σύ» .Εἶναι 'Εκεῖνος ποὺ μὲ γνωρίζει ὡς «πρόσωπον», ἂν καὶ κατενώπιόν Του εἶμαι γῆ καὶ σποδός. Ὁ ἴδιος ἠθέλησε νὰ μὲ καλέσῃ καὶ νὰ μὲ τιμήσῃ. 'Ιδοὺ διατὶ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἀναζη-

[11] Προσευχὴ δίχως τὴν συνειδητοποίησιν τῆς ἐννοίας τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι νοητή. 'Αλλ' οὔτε ὑπάρχει Θεὸς ἀπρόσωπος. Κατὰ τὸν CARELL μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἔφερε τὸν Θεὸν κοντὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον. «Ὁ Θεὸς τοῦ Πλάτωνος ἦτο ἄφθαστος ἐξ αἰτίας τοῦ μεγαλείου του. Ὁ Θεὸς τοῦ 'Επικτήτου συνταιτιζόταν μὲ τὴν φύσι. Ὁ 'Ιεχωβᾶς ἦταν ἕνας 'Ανατολίτης ἀφέντης ποὺ ἐνέπνεε τὸν φόβο καὶ ὄχι τὴν ἀγάπη... Μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἔδωσεν εἰς τὸν Θεὸν ἕνα πρόσωπον καὶ τὸν κατέστησε πατέρα μας, ἀδελφό μας, σωτῆρα μας.

τήση τὸν Θεὸν ἢ καλύτερον τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ. Βεβαίως τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι διόλου εὔκολον. Μόνον ἡ πίστις μοῦ λέγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παρών. Καὶ ἐγὼ σπανίως ἔχω προσωπικὴν καθαρὰν ἐμπειρίαν. Ἔτσι πρέπει νὰ καταβάλω μεγάλην προσπάθειαν διὰ νὰ Τὸν ἀνακαλύψω, νὰ Τὸν συναντήσω καὶ νὰ ἀρχίσω μαζί Του τὸν διάλογον. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ προσευχὴ ἐκφυλίζεται εἰς μονόλογον εἶναι μία κραυγὴ εἰς τὸ κενόν. Χάνει τὸν σκοπόν της. Δὲν ὑπηρετεῖ τοὺς στόχους της. Ἀποτυγχάνει.

(Συνεχίζεται)

(ἐν «Προσευχῇ» σ. 15). Τὸ Μυστήριον τῆς ὄψεως τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει καὶ κρύπτεται εἰς τὸν 26ον Ψαλμόν. «Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου, Κύριον ζητήσω. Ἐξεζήτησέ Σε τὸ πρόσωπόν μου. Τὸ πρόσωπόν Σου Κύριε ζητήσω». Βασικὴν ἄλλωστε διδασκαλίαν τοῦ περὶ Θεοῦ δόγματος τῆς πίστεως ἡμῶν ἀποτελεῖ τὸ προσωπικὸν Αὐτοῦ στοιχεῖον. Αἱ εἰς τὸν Θεὸν ἀποδιδόμεναι ἰδιότητες αἱ σχετιζόμεναι μάλιστα πρὸς τὸν τρόπον τῆς θείας ἐνεργείας, δὲν νοοῦνται ἄνευ τοῦ προσωπικοῦ τούτου στοιχείου. Διότι οὔτε ἡ Παγγνωσία, οὔτε ἡ Πανσοφία, οὐδὲ τὸ Αὐτεξούσιον καὶ αἱ λοιπαὶ θεῖαι ἰδιότητες εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν, ἄνευ Θεοῦ προσωπικοῦ, ἀποτελοῦντος ἀπολύτως προσωπικὸν Ὄν. Ὡς τοιοῦτον ἀπεκδεχόμεθα τὸν Θεόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πανθεϊσμὸν τὸν συγχέοντα Θεὸν καὶ κόσμον. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ τοῦ Θεοῦ φύσεως, ἀπορρέει καὶ ἡ πρὸς τὸν ἄνθρωπον σχέσις αὐτοῦ καὶ οἰκειότης. Ἐπὶ τῆς προσωπικῆς τούτου ὑποστάσεως ἐρείδεται ὁ χαρακτὴρ τῆς υἱοθεσίας καὶ τῆς ἐν πνεύματι κοινωνίας τῶν πιστῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Οἱ πατέρες δὲν παραλείπουν νὰ τονίσουν τὸ προσωπικὸν στοιχεῖον ἐν τῷ Θεῷ, ἐφ' οὗ ἐπιστηρίζεται καὶ ἡ προσευχή. Ὁ πολὺς Κωνσταν. Καλλίνικος ἐν τῷ περὶ προσευχῆς πονήματί του, ἀποφαίνεται: «Προϋποθέτει λοιπὸν ἡ προσευχὴ πρώτιστα καὶ μάλιστα ἕνα «ἀκούοντα» στηριζομένη ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ζῶντος καὶ Προσωπικοῦ Θεοῦ, ὡς ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας βάσεώς της (ἐν «Ἡ Προσευχή». Ἀθῆναι 1929 σ. 9). Εἶναι δὲ αὐτονόητον ὅτι μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην ἡ προσευχὴ προσλαμβάνει σύνολον τὴν ἔννοιαν καὶ σημασίαν της. Ἄλλως πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἀποτελῇ συνομιλίαν οἰκειότητος καὶ διάλογον μεταξὺ δύο διαφορετικῶν, πλὴν ἐγγὺς ἀλλήλων ἱσταμένων, ὄντων. Ἀπέναντι τοῦ εἶναι μας, εὑρίσκεται τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπέναντί μου Ἐκεῖνος. Τὸ «Ἐγὼ» τὸ ἰδικόν μου καὶ τὸ «Σὺ» τοῦ Θεοῦ, ἀντανακλοῦν τὴν προσωπικότητα ἑνὸς ἑκάστου. Παρὰ δὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Θεότης ἀποτελεῖ ἔννοιαν πολυσήμαντον, ἐν τούτοις εἶναι κυρίως δι' ἡμᾶς τὸ Ὑπερουράνιον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δημιουργῆσαν τὸν κόσμον δὲν ἔπαυσε ἔκτοτε νὰ μεριμνᾷ δι' ὅλα τὰ πλάσματά του, ἐξαιρέτως δὲ καὶ προπαντὸς διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὁ Θεὸς διαθέτει πρόσωπον ἀλλ' ὑπὸ προσωπεῖον. Ἐν τῇ Καινῇ παρουσιάζεται πλέον «ὡς ὅμοιος ἡμῖν, παρεκτὸς ἁμαρτίας». Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν κρημνίζει τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ καὶ ἐγκαινιάζει τὴν νέαν συνθήκην. Ἀπέναντί μας ἵσταται ἡ Ἀγάπη. Μὲ ὅλας της τὰς συνεπείας. Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἐὰν εἴπωμεν ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦτο ἐγένετο ἀντιληπτὸν ἐν Χριστῷ, ἀποτελεῖ τὴν προσφιλεστέραν ἐκδήλωσιν τῆς θεότητος.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΚΡΙΣΙΑ

Ὑπὸ ΚΩΝΣΤ. Ε. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ

Μὲ ἐντυπωσιακὴν συχνότητα παρουσιάζονται εἰς τὴν ζωὴν θρησκευτικῶν ἀνθρώπων (κληρικῶν, θεολόγων, διαφόρων εὐσεβῶν τύπων κ.λ.π.) γνωρίσματα τῆς φαρισαϊκῆς συμπεριφορᾶς. Ἐνίοτε μάλιστα ὁ θρησκευτικὸς τύπος ἀνθρώπου θεωρεῖται ὡς ὁ τυπικὸς ὑποκριτής.

Ἡ διαπίστωσις αὕτη περὶ μιᾶς «συνυπάρξεως» τῆς θρησκευτικότητος καὶ τῆς ὑποκρισίας στηρίζεται εἰς ὡρισμένας ἐμπειρικὰς παρατηρήσεις αἱ ὁποῖαι δυσκόλως δύνανται νὰ διαμφισβητηθοῦν ἢ νὰ ἀποδοθοῦν ἁπλῶς καὶ μόνον εἰς οἱασδήποτε ἀντιθρησκευτικὰς προκαταλήψεις τῶν παρατηρούντων. Ἐκ τῆς ἐπόψεως τῆς χριστιανικῆς Ἠθικῆς σημασίαν δὲν ἔχει ἡ διαμφισβήτησις ὡρισμένων δυσαρέστων δεδομένων, τὰ ὁποῖα προσφέρει ἡ ὑπ' ὄψιν πραγματικότης, ἀλλ' ἡ κατανόησις καὶ ἑρμηνεία αὐτῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς θεραπείας τοῦ κακοῦ. Εἰδικώτερον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ὑποκρισίαν, ἡ ὁποία παρουσιάζεται — ὅταν καὶ ὅπου ὄντως παρουσιάζεται — εἰς τοὺς θρησκεύοντας ἀνθρώπους, δυνάμεθα ἐν προκειμένῳ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ διαπίστωσις τῆς αἰτίας ἐκείνης, ἡ ὁποία προκαλεῖ τὸ πάθος τοῦτο, δεικνύει ἐν ταυτῷ καὶ τὴν ὁδὸν διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ὑπέρβασίν του.

Ἡ ἀνάλυσις τοῦ φαινομένου τούτου, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ θρησκευτικότης καὶ ἡ ὑποκρισία συνυπάρχουν, ἐμφανίζει τὰ ἑξῆς στοιχεῖα:

Ὁ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος καὶ μάλιστα ὁ χριστιανός, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε καὶ ἀμέσως ἐν προκειμένῳ μᾶς ἀφορᾷ, ἔχει ἔντονον ἠθικὸν ἰδεῶδες. Ὁ λόγος εἶναι προφανής. Ἡ θρησκευτικότης τοῦ θρησκεύοντος ἀνθρώπου εἶναι ἀκριβῶς ἡ λατρεύουσα ἀναφορὰ αὐτοῦ εἰς ἓν ἰδεῶδες. Τὸ λατρευόμενον ἰδεῶδες εἶναι βεβαίως θρησκευτικόν, ἀλλ' ὡς θρησκευτικὸν εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ ἠθικόν. Διὰ τὸν θρησκευτικὸν ἄνθρωπον ἡ θρησκευτικότης του εἶναι ἡ ἠθικότης του καὶ φαίνεται, ὅτι εἶναι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀπαράδεκτος οἱαδήποτε διάκρισις μεταξὺ θρησκευτικότητος καὶ ἠθικότητος. Εἰς τὴν ζωὴν τοῦ θρησκεύοντος τὸ δέον συμπίπτει μὲ τὸ πιστευόμενον· τὸ πιστευτέον εἶναι τὸ πρακτέον· ἡ πίστις ὡς θεωρία καθορίζει τὸ ἦθος ὡς πρᾶξιν. Τὸ θρησκευτικὸν ἰδεῶδες εἶναι τὸ θεωρητικὸν ὑπόδειγμα,

συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον ὁ θρησκεύων ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ διαμορφώσῃ τὴν ἠθικὴν ζωήν του.

Ἡ θρησκευτικὴ ζωή, ὡς λατρεύουσα ἀναφορὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεόν, εἶναι ζωὴ μὲ κατ' ἐξοχὴν ὑψηλὸν ἰδεῶδες. Λέγοντες ὑψηλὸν ἰδεῶδες ἐννοοῦμεν τὴν ἀξιολογικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς καὶ τῆς λατρευομένης πραγματικότητος. Ὁ Θεὸς τοῦ θρησκεύοντος ἀνθρώπου ὑπερέχει ἀσυγκρίτως τοῦ κόσμου, εἶναι ID QUO MAJUS COGITARI NEQUIT [1]. Οἱ ἅγιοι, τοὺς ὁποίους ὁ θρησκευόμενος τιμητικῶς προσκυνεῖ (ἢ κάποτε, κατὰ δογματικῶς ὕποπτον τρόπον, λατρεύει!), ὁπωσδήποτε δὲ προσπαθεῖ νὰ μιμῆται, εἶναι ἠθικῶς λάμπουσαι φυσιογνωμίαι, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουν εἰς τὴν ζωήν των μίαν ἐξαιρετικὴν ὑπεροχὴν ἔναντι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνάλυσις τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς δεικνύει οὕτως, ὄχι μόνον ὅτι ὁ θρησκεύων ἔχει ὑψηλὸν ἰδεῶδες, ἀλλ' ὅτι εἶναι καὶ ἔντονος ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἰδεῶδες του τοῦτο. Ἡ σχέσις αὕτη εἶναι λατρευτική, δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ λατρεία ἀποτελεῖ μίαν εὐγενῆ ὅσον καὶ ἔντονον μορφὴν ἀγάπης, τὴν στενωτέραν δυνατὴν σχέσιν τοῦ ἀγαπῶντος πρὸς τὸ ἀγαπώμενον ὑπερβατικὸν ἰδεῶδες του. Ὁ θρησκευόμενος εἶναι «συνεπαρμένος» ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας του καὶ ἡ λατρεία, τὴν ὁποίαν οὗτος προσφέρει, εἶναι ἀκριβῶς ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος συναρπαγή. Ἡ λατρεία, ὅπως καὶ πᾶσα ἑτέρα μορφὴ ἀγάπης, περιέχει καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς καταφάσεως, τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς μιμήσεως τοῦ λατρευομένου ἢ ἀγαπωμένου ἀντικειμένου της. Πᾶς ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ ζωηρῶς νὰ εἶναι ὡς τὸ ἰδεῶδες του. Κατ' ἐξοχὴν ὁ ἀποβλέπων εἰς τὴν ἠθικοποίησίν του ἐπὶ τῇ βάσει ὑψηλοῦ ἠθικοῦ ἰδεώδους ἄνθρωπος ἔχει ἔντονον ἐντός του τὴν ὁρμὴν νὰ εἶναι, οἷος ὀφείλει νὰ εἶναι, καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν, ἕνεκα τῆς ὁποίας τὸ εἰς τὴν ἠθικοποίησίν του ἀποβλέπον ὑποκείμενον μιμεῖται, συνειδητῶς ἢ καὶ λανθανόντως, τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες του. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ θρησκεύοντος ἀνθρώπου τὸ ἰδεῶδες τοῦτο συμπίπτει, ὡς ἤδη ἐλέχθη, μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας.

Τὸ ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον ὡς κατευθυντήριος παράγων ρυθμίζει τὴν ζωὴν τοῦ θρησκεύοντος ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ, διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἕνα ὅρον τοῦ S. Freud, τὸ «ὑπερεγώ» του (Uberich, superego). Φαίνεται ὅτι ἡ γένεσις τῆς ἰδιαζούσης ὑποκρισίας, ἡ ὁποία ἀπαντᾶται συνυπάρχουσα μὲ τὴν θρησκευτικότητα, ὀφείλεται

[1] Ἄνσελμος, Proslogium II MPL 158,227 κ.ἑξ.

εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ θρησκεύοντος ὑποκειμένου ἀποφασιστικὴν λειτουργίαν τοῦ μηχανισμοῦ ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ὁ ψυχολόγος τοῦ «βάθους» ὀνομάζει «ὑπερεγώ» [2]. Ὁ θρησκεύων ἄνθρωπος, ἐπιθυμῶν διακαῶς τὴν ἠθικὴν τελειοποίησίν του, συμπεριφέρεται ἀσυνειδήτως, ὥς τὸ «ὑπερεγώ» του ἀπαιτεῖ. Ἡ ἔντονος ὁρμὴ διὰ τὴν τελείωσίν του τοῦ ἐπιβάλλει, διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ «ὑπερεγώ», νὰ συμπεριφέρεται, ὡς ἐὰν ἦτο ἤδη τέλειος. Αἱ αὐστηρόταται ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις, μὲ τὰς ὁποίας ἀπευθύνεται οὗτος εἰς τὸν ἑαυτόν του, τοῦ ἐπιβάλλουν νὰ παρουσιάζῃ ἄψογον ἐπιφάνειαν.

Ἐνταῦθα εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ διακρίνωμεν δύο εἴδη ὑποκρισίας. Πρόκειται ἀφ᾽ ἑνὸς περὶ τῆς συνειδητῆς καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου περὶ τῆς ἀσυνειδήτου ἢ λανθανούσης ὑποκρισίας.. Διὰ τοῦ ὅρου συνειδητὴ ὑποκρισία ὀνομάζομεν τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν δημιουργίαν ἀψόγου ἐπιφανείας, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσις τοῦ ὑποκρινομένου ὑποκειμένου ἀπαιτεῖ ἀπαραιτήτως ζωὴν ἐνάρετον. Ὁ οὕτως ὑποκρινόμενος καταβάλλει συνειδητῶς προσπαθείας νὰ δημιουργῇ ἀρίστην ἠθικῶς ἐντύπωσιν, ἔχων ὁ ἴδιος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σαφῆ συνείδησιν τοῦ ὅτι ὁ «πραγματικὸς ἑαυτός του» εἶναι διάφορος τοῦ ὑπὸ τῆς κοινωνίας νομιζομένου. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ὑποκρισία εἶναι ἐπάγγελμα καὶ μάλιστα, εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἐποχάς, ἐκπληκτικῶς προσοδοφόρον. Ὁ ὑποκρινόμενος δὲν πιστεύει εἰς τὸν κοινωνικὸν ρόλον του, ἀλλ᾽ ἀποβλέπει, μὲ νοοτροπίαν ἐμπόρου, εἰς τὰ ἐκ τοῦ ρόλου τούτου κέρδη. Ἡ συμπεριφορά του, προφανῶς, δὲν διέπεται ἀπὸ ἰδεολογίαν, ἀλλ᾽ ἀπὸ συμφεροντολογίαν. Ἀγαπᾷ διὰ τῶν νλόγων καὶ ἀδιαφορεῖ, ἐὰν δὲν μισῇ, διὰ τῶν ἔργων. Ὑπόσχεται καὶ δὲν τηρεῖ. Ὁμολογεῖ ἀφοσίωσιν καὶ εὐγνωμοσύνην, προκειμένου νὰ ἁρπάξῃ.

Ἡ ἀντίφασις μεταξὺ ἐπιφανείας καὶ βάθους εἶναι συνειδητὴ καὶ θεωρεῖται ἰδιοτελῶς ὡς ἀναγκαῖον κακὸν πρὸς χάριν ἰδίων ὠφελημάτων, τὰ ὁποῖα ὁ ὑποκρινόμενος δὲν δύναται καὶ δὲν θέλει νὰ καταφρονήσῃ. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς συνειδητῆς ὑποκρισίας δὲν ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ θρησκευτικόν, ἀλλὰ μὲ ἐμπορικὸν τρόπον ζωῆς. Ἀκόμα καὶ ὅταν ὁ τοιοῦτος ὑποκριτὴς προσφέρῃ τὰς ἰδιοτελεῖς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὗτος εἶναι κατὰ βάθος ὁ Homo Oeconomicus καὶ ὄχι ὁ Homo Religiosus.

Τὴν ριζικὴν καταδίκην τῆς ὑποκρισίας ταύτης εὑρίσκομεν εἰς τὸ

---

[2] Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην δὲν ἐξετάζεται εἰδικώτερον ἡ ἐνδιαφέρουσα σχέσις μεταξὺ «ὑπερεγώ» καὶ ἠθικῆς συνειδήσεως.

23ον κεφ. τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου. Ὁ Κύριος καταφέρεται κατὰ τῶν ἐπαγγελματιῶν - ἡγετῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ὑποκρισίας των ἐκμεταλλεύονται ἰδιοτελῶς τὴν θρησκευτικότητα τῶν ἄλλων καὶ ἐν προκειμένῳ τοῦ λαοῦ. Οἱ τοιοῦτοι «δεσμεύουσι... φορτία βαρέα καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, αὐτοὶ δὲ τῷ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέλουσιν κινῆσαι αὐτά· πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσιν πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις· πλατύνουσιν γὰρ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν καὶ μεγαλύνουσιν τὰ κράσπεδα, φιλοῦσιν δὲ τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας...» κλπ. (Ματθ. 23, 4 ἑξ.). Οὗτοι εἶναι πάντοτε ἕτοιμοι νὰ ἀπαγγείλουν — κατὰ κανόνα μὲ στόμφον! — ἐντυπωσιακὰ ῥητορικὰ κατασκευάσματα, καλοῦντες δι' αὐτῶν τὸ ἀκροατήριόν των νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ εἰς τρομακτικὰ ὕψη ἠθικῆς τελειότητος, ἡ ὁποία ὅμως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν ἰδιωτικήν των ζωήν...

Ἀλλὰ διὰ τὸ θέμα μας ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ἡ ἀσυνείδητος ἢ λανθάνουσα ὑποκρισία, ἡ ὁποία καὶ ἀναφαίνεται εἰς τὴν ζωὴν εἰλικρινῶς θρησκευόντων ἀνθρώπων. Ἐὰν τὸ πρῶτον εἶδος ὑποκρισίας εἶναι γνώρισμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τοῦ Homo Oeconomicus, τὸ δεύτερον εἶδος ὑποκρισίας εἶναι τὸ πάθος τοῦ Homo Religiosus. Καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο εἶδος τῆς - περισσότερον συγκεκαλυμμένης καὶ πολυπλόκου - ὑποκρισίας ἔχει, οὕτως εἰπεῖν, θρησκευτικὴν ῥίζαν, ῥίζαν φυομένην ἐντὸς τοῦ ἐδάφους μιᾶς ὁπωσδήποτε ὄχι αὐθεντικῆς καὶ γνησίας θρησκευτικότητος.

Ὁ θρησκευόμενος ὑποκριτὴς ἀγνοεῖ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅτι ὑποκρίνεται. Ἀνακρίνων ἑαυτὸν ὡς πρὸς τὰς προθέσεις του διαπιστώνει οὗτος, ὅτι ἐπιθυμεῖ διακαῶς ν' ἀρέσῃ εἰς τὸν Κύριόν του. Τὰ κίνητρά του τοῦ ἐμφανίζονται ἀνιδιοτελῆ. Ἀγωνιζόμενος διὰ τὴν σωτηρίαν του εἶναι διατεθειμένος νὰ προβῇ εἰς πᾶσαν θυσίαν, τὴν ὁποίαν ἡ θρησκευτική του συνείδησις θὰ τοῦ ὑπεδείκνυεν ὡς ἀναγκαίαν. Τὴν ἠθικήν του τελειότητα τὴν ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς, ὅσον καὶ ἐντόνως. Μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις καταπολεμεῖ τὴν ἁμαρτίαν, τὴν ὁποίαν συναντᾷ ἐντός του. Ἀσκεῖ αὐτοκριτικήν. Τὸ θρησκευτικὸν ἅμα καὶ ἠθικὸν ἰδεῶδες του τὸ χρησιμοποιεῖ ὡς κανόνα διὰ τὴν ἠθικήν του τελείωσιν.

Ἡ προσπάθεια ὅμως αὕτη διὰ τὴν ἠθικὴν τελείωσιν δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν λειτουργίαν τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ἀπωθήσεων. Τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ὁ θρησκεύων καταπολεμεῖ, δὲν ἐξαφανίζεται πάντοτε. Ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ «ὑπερεγὼ» τὸ κακὸν τοῦτο εὐκόλως ἀπωθεῖται εἰς τὰ βάθη τοῦ ἀσυνειδήτου, ὁπόθεν ἐνεργεῖ κατὰ τρόπον ἐκφεύγοντα τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως. Ἡ ἠθικῶς ἄψογος ἐπιφάνεια καλύπτει

ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡφαίστειον παθῶν. Ὑπάρχει πόλωσις μεταξὺ συνειδήσεως καὶ ἀσυνειδήτου, μεταξὺ κοινωνικῆς ἐμφανίσεως καὶ ἐπιμελῶς ὅσον καὶ ἐπιπόνως ἀποκρυπτομένου βάθους. Ἡ ἠθικότης δὲν εἶναι γνησία. Ἡ νομικῶς ἄψογος συμπεριφορὰ δὲν εἶναι λύτρωσις. Ὁ θρησκεύων συμπεριφέρεται ἐξωτερικῶς, ὡς θὰ ἤθελε νὰ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὸ βάθος δὲν εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται. ("Οτι οὗτος δὲν εἶναι ὅ,τι θὰ ἤθελε νὰ εἶναι, τοῦτο εἶναι ἐν πολλοῖς ἀναπόφευκτον· ὅτι ὅμως ἐμφανίζεται διάφορος ἐκείνου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι, τοῦτο συνιστᾷ τὸ ἁμάρτημα τῆς ὑποκρισίας). Τὸ «ἅγιον» χαμόγελον, μὲ τὸ ὁποῖον ὡρισμένοι θρησκεύοντες θέλουν νὰ πείσουν τοὺς μεθ' ὧν συναναστρέφονται ὅτι μετέχουν τῆς οὐρανίου εὐδαιμονίας, καλύπτει πολλάκις μῖσος ἀπύθμενον. Ἡ «ἁγία» πραότης ἅμα καὶ γλυκύτης, ἡ ὁποία διὰ τὸ ἀσύνηθες αὐτῆς φέρει πολλάκις εἰς ἀμηχανίαν τὸν ξένον συνομιλητήν, ἀποτελεῖ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μόνον μίαν μετ' ἐξαιρετικῆς φροντίδος φιλοτεχνηθεῖσαν ἐπιφάνειαν. Τὰ διάφορα στρώματα τοῦ ὑποκρινομένου ἐγὼ παρουσιάζονται ὡς ἀντιφατικῶς ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα. Ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἀγωνίζεται νὰ διατηρήσῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχόν της τὴν περιοχὴν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλ' οἱ δαίμονες ὑλακτοῦν εἰς τὸν σκοτεινὸν χῶρον τοῦ ἀσυνειδήτου.

Καὶ ἔρχονται κρίσιμοι, ἀποκαλυπτικαί, στιγμαὶ διὰ νὰ καταρρεύσουν αἱ «ἠθικῶς» λάμπουσαι ἐπιφάνειαι καὶ νὰ ἀναδυθοῦν τὰ κοχλάζοντα, τὰ ἀπωθημένα πάθη. Εἶναι φοβεραὶ αἱ στιγμαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἐκτονοῦται τὸ βεβαρυμένον ἀσυνείδητον τῶν θρησκευτικῶν ἀνθρώπων. "Οταν πίπτῃ τὸ προσωπεῖον, τότε ἀποκαλύπτεται εἰς τὰς τραγικάς του διαστάσεις τὸ συγκλονιστικὸν δρᾶμα τῶν ἀπωθήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον χώραν ἐξαιτίας τοῦ «θρησκευτικοῦ» ὑπερεγώ. Ἄνθρωποι καταναλώσαντες τὴν ζωήν των εἰς τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης ἀποκαλύπτουν εἰς τὰς στιγμὰς ἐκείνας, τὰς μεγάλας στιγμὰς τῆς ζωῆς των, τεράστια ἀποθέματα μίσους. (Πρόκειται διὰ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο Odium Theologicum(!), τὸ ὁποῖον ἀγνοοῦν οἱ ἄνθρωποι τοῦ κόσμου τούτου). Ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι διακηρύττουν μὲ βεβαιότητα ὅτι ἐθυσίασαν ἑαυτοὺς καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντά των πρὸς δόξαν Θεοῦ, παρουσιάζονται κάποτε ἀνίκανοι νὰ προσφέρουν εἰς τοὺς συνανθρώπους των ἐλάχιστά τινα καὶ ἀσήμαντα, τὰ ὁποῖα μάλιστα τοὺς τὰ ὀφείλουν. Ὁ μὲ βεβαρυμένον ἀσυνείδητον ἀνερχόμενος τὰς βαθμίδας τῆς ἡγεσίας καθίσταται τύραννος. Τὸ «ὑπερεγώ», τὸ ὁποῖον ἠθικῶς «ἔξωθέν» πως καθωδήγησε τὴν ζωήν των, ἠμπόδισε τὴν ἐκ βαθέων ἀναγέννησιν. Ὁ ἀνήθικος Perfektionismus ἀποκαλύπτεται ὡς βιασμὸς

ψυχῆς τε καὶ σώματος καὶ προκαλεῖ ἀνυπολογίστους καταστροφάς. Τὰ Tabu καταρρέουν καὶ ἀποκαλύπτουν τὴν ἀπουσίαν τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης, ἡ ὁποία καὶ συνιστᾷ τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα πάσης ἠθικῆς πράξεως.

Μὲ τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν ἠθικοποίησιν δὲν ἐπετεύχθη οὕτως ἡ ἰσορροπία, ἡ ἁρμονία τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ γνησία ἐλευθερία. Ὁ «νόμος» ἐπέβαλε μίαν τάξιν, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ἡ τάξις τοῦ Εὐαγγελίου, δὲν ἦτο ἡ σωτηρία, ἡ λύτρωσις, ἡ θέωσις, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἁγιότης, ἡ αὐθεντικότης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ προσωπικότης αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὁ ὑποκρινόμενος ἄνθρωπος, καίτοι θρησκεύει (ὡς δύναται τοῦτο νὰ διαπιστωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει θρησκειοφαινομενολογικῶν κριτηρίων), λησμονεῖ, ὅτι ἡ γνησία θρησκευτικότης δὲν εἶναι μία ὑπόθεσις τῆς κοινωνικῆς ἐπιφανείας [3], ἀλλὰ τοῦ βάθους τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν εἶναι προσιτὸν εἰς τὴν κατ' ἐπιφάνειαν κρίνουσαν κοινωνικὴν μᾶζαν. Εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν Του ὁ Κύριος ὄχι μόνον ἐπεσήμανε τὴν προτεραιότητα τοῦ βάθους τούτου ἔναντι τῆς ἐπιφανείας, ἀλλὰ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου μάλιστα νὰ συστήσῃ καὶ τὴν χρησιμότητα μιᾶς κοσμικῆς, θύραθεν, ἐπιφανείας διὰ τὴν κάλυψιν τοῦ ὑπάρχοντος ἁγίου βάθους («ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι ὅπως μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων»!). Ἡ καταπολέμησις τῆς ὑποκρισίας εἶναι ἐν προκειμένῳ ριζική: Ἡ ἐπιφάνεια νὰ ὑπολείπεται ἠθικῶς τοῦ βάθους! Ἡ σωτηρία δὲν εἶναι ἡ ὑπόθεσις ἑνὸς καταλλήλου προσωπείου, ἀλλὰ γεγονὸς κυοφορούμενον εἰς τὸ βάθος τῆς ὑπάρξεως! Ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ τελεῖται διὰ τῆς αὐθεντικότητος τοῦ ἀνθρώπου, «ἐν τῷ κρυφαίῳ» αὐτοῦ, ἐκεῖ ἔνθα ὁ ἄνθρωπος «φαίνεται» οἷος εἶναι, καὶ ὁ Θεὸς «βλέπει» τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ βάθος του. (Ματθ. 6, 18).

Οὐδεμία κατηγορία ἁμαρτημάτων καταδικάζεται εἰς τὸ εὐαγγέλιον (Ματθ. 23, 25 ἑξ. καὶ παράλ.) μὲ τόσον ἐντόνους ἐκφράσεις, ὅσον ἡ ὑποκρισία. Ὁ Κύριος (Vox Ipsissima!) κηρύττει:

> «Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀδικίας. Φαρισαῖε τυφλέ,, καθάρισον

[3] «Ἀφανίζουσιν γὰρ (οἱ ὑποκριταὶ) τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὅπως φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες... σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι, ὅπως μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων» (Ματθ. 6, 16, 18).

πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ καθαρόν. Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δέ ἐστε μεστοὶ ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας».

Βεβαίως οἱ λόγοι οὗτοι, ὡς ἐκ τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐλέχθησαν, ἀναφέρονται εἰς τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ὑποκρισίας, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ὠνομάσαμεν συνειδητὴν ὑποκρισίαν. Ἀλλ' ἀφοροῦν συγχρόνως καὶ εἰς τὴν ἀσυνείδητον ἢ λανθάνουσαν ὑποκρισίαν, ἐφ' ὅσον καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑπάρχει βασικῶς ἡ ἀντίφασις μεταξὺ τοῦ «ἔξωθεν» καὶ τοῦ «ἔσωθεν» καὶ μάλιστα ἐκφεύγουσα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως τοῦ ὑποκρινομένου.

Τὸ Εὐαγγέλιον καταπολεμεῖ τὴν ὑποκρισίαν, ἀκριβῶς διότι ἀποβλέπει εἰς τὴν λύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν καλεῖ εἰς μίαν ἐπικάλυψιν τῶν ἐλαττωμάτων, ἀλλ' εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ πιστεύοντος. Καλεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐπιστρέψῃ, διὰ τῆς μετανοίας εἰς τὴν αὐθεντικότητα, εἰς τὴν γνησιότητα αὐτοῦ. Σωτηρία δὲν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ «ὑπερεγὼ» ἀπώθησις τῶν παθῶν εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀσυνειδήτου, ἀλλ' ἡ πραγμάτωσις τῶν διὰ τὸ ἀγαθὸν δεδομένων δυνατοτήτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δηλ. τὸ γεγονὸς τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Προσωπικότης εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς ὑποκρισίας, εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὴν ἁρμονίαν τῆς ψυχοσωματικῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ λανθάνουσα πάλη μεταξὺ ὑπερεγὼ καὶ ἀσυνειδήτου, ἡ ὁποία ἀντιστρατεύεται εἰς τὴν ἁρμονίαν ταύτην, δὲν συμβάλλει εἰς τὴν ἁγιότητα. Ἡ τ ε λ ε ί ω σ ι ς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τελείωσις τοῦ ὅ λ ο υ ἀνθρώπου. Ὁ ἀληθῶς ἀγωνιζόμενος διὰ τὴν τελείωσίν του δὲν ταυτίζει τὸν ἑαυτόν του μὲ τὸ ὑπερβατικὸν ἰδεῶδες του, ἀλλ' ἀγωνίζεται κατὰ δύναμιν, διὰ νὰ μορφώσῃ ὁλόκληρον τὸν ἑαυτόν του, συμφώνως πρὸς τὸ ἰδεῶδες, ἀναγνωρίζων συνάμα ἐν ταπεινώσει τὴν κατ' ἀρχὴν ἀνυπέρβλητον ἀπόστασιν μεταξὺ αὐτοῦ, τοῦ καθολικοῦ ἰδεώδους, καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀτομικῆς πραγματικότητος. Ἡ σωτηρία περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀσυνειδήτου ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἐνοχῆς καὶ ἀπὸ τὰς καταστροφικὰς παρενεργείας τῶν ἀπωθημένων παθῶν καὶ δυνάμεων τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀναγέννησις ἀρχίζει «ἔσωθεν» καὶ ὄχι «ἔξωθεν», εἶναι λύτρωσις καὶ ὄχι ἀπώθησις, εἶναι γεγονὸς ἐλευθερίας καὶ ὄχι δουλείας, εἰλικρινείας καὶ ὄχι ὑποκρισίας.

ΠΕΡΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΧΡΟΝΟΥΣ *

Ὑπὸ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
Θεολόγου - Καθηγητοῦ

Β' ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ "ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ" ΙΔΕΑΙ

α) Αἱ αἱρέσεις καὶ ἡ «ἀποστολικὴ διαδοχή».

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ὑπεδηλώσαμεν, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» ἐγένετο ὅτε ἐνεφανίσθησαν κυρίως αἱ γνωστικαὶ αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἠπείλησαν τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἐδημιούργησαν ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὴν ἐν αὐτῇ διατήρησιν τῆς ἀληθείας, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα ἀπὸ μέρους αὐτῆς τῆς μεταδόσεως τῆς θείας χάριτος. Τότε ἀκριβῶς συνέβη ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν κυρίως αὐτῆς ἐκπροσώπων νὰ ὑπεραμυνθῇ ἑαυτῆς, προβάλλουσα ἀσφαλὲς καὶ ἀκαταμάχητον αὑτῆς μέσον ἐναντίον τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν κακοδοξιῶν των τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχήν». Ἐξ ἄλλου ὁ ὅρος «ἀποστολικὴ παράδοσις» καὶ «διαδοχὴ» τὸ πρῶτον δὲν ἐμφανίζεται εἰς σύγγραμμα ἀνῆκον εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' εἰς μίαν πηγὴν ἀνήκουσαν εἰς τοὺς γνωστικοὺς κύκλους, τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Πτολεμαίου πρὸς Φλώραν (περὶ τὸ 165)[32].

Ὁ G. Dix[33] ἀναλύει λίαν προσφυῶς τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα συνέβησαν κυρίως ἐν Ρώμῃ καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἐδημιουργήθη ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἰδέας περὶ «ἀποστολικῆς διαδοχῆς». Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, λέγει, ἐχαρακτηρίζετο διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἡ ὁποία εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συγκροτήσεως καὶ ζωῆς της τὴν διέκρινε. Εἰς τὴν Ρώμην ἠδύνατο πᾶς τις νὰ ἔλθῃ, νὰ δημιουργήσῃ κύκλον καὶ εἰς αὐτὸν νὰ διδάσκῃ κατὰ τὴν βούλησίν του. Ἡ Ἐκκλησία ἐνεφανίζετο ἀφαντάστως ἐπιεικής. Ἡ ἀνεύθυνος καὶ ἄνευ ἐλέγχου ἀσκουμένη πρὸς τοὺς Ἐθνικοὺς προπαγάνδα εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἡ θρα-

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ.76 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

[32] Βλ. G. Dix, Le ministère dans l'église anciènne, Neuchâtel 1955, σ. 37. Ἡ πρὸς Φλώραν ἐπιστολὴ ἐν PG 7, 1281 - 1292.

[33] G. Dix, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 38 κ.ἑ.

σύτης ὡρισμένων προσώπων εἶχεν ὁδηγήσει αὐτὰ μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀπαιτοῦν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς διδασκαλίας των ὡς τῆς αὐθεντικῆς τοιαύτης τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς συνετέλεσεν ὥστε νὰ ἐπέμβῃ ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι. Ἀποτέλεσμα, λέγει, αὐτῆς τῆς ἀπαιτήσεως τῶν αἱρετικῶν ὑπῆρξεν ὁ ἀφορισμὸς αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἐπέμενον νὰ μὴ συμφωνοῦν πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ κλήρου σχετικῶς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ συνταυτίζηται πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν λάβῃ δέ τις ὑπ' ὄψιν του ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Καινὴ Διαθήκη εὑρίσκετο εἰς τὸ στάδιον τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κανόνος αὐτῆς καὶ ἑπομένως ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη τις αὐθεντία, εἰς ἣν στρεφόμενοι νὰ ἠδύναντο οἱ πιστοὶ τῆς περὶ οὗ ὁ λόγος ἐποχῆς (150 - 180) νὰ ἔχουν ἓν μέτρον καθορισμοῦ τῆς ἀληθείας πλὴν τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς», ἐννοεῖ ἀρκούντως τὴν ἀνάγκην τῶν ληφθέντων μέτρων. Ἡ ἀληθὴς διδασκαλία παρέχεται ὑπὸ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ποιμένων, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν αὐτὴν ἄνευ ὑπάρξεως χασμάτων ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ὡς λέγει ὁ Εἰρηναῖος. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ κυριώτεραι Ἐκκλησίαι ἠμποροῦσαν, προσθέτει ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, νὰ προσαγάγουν τοὺς καταλόγους τῶν ἐπισκόπων, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἱδρύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ [34].

Τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἐθεωρήθη ὅμως ἱκανὸν διὰ νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ αἱρέσεις, διότι, ὡς γνωστόν, οἱ αἱρετικοὶ διετείνοντο ὅτι ἡ διδασκαλία, τὴν ὁποίαν παρεῖχον, μετεβιβάζετο εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν Ἀποστόλων κατόπιν μυστικῆς τινος μετ' αὐτῶν ἐπαφῆς [35]. Ὡς ἐκ τούτου, λόγῳ τῆς δημιουργηθείσης ἀνάγκης, τονίζεται ἰδιαιτέρως οὐχὶ ἁπλῶς ἡ «ἀποστολικὴ διαδοχή», ἀλλὰ προσέτι ἡ κοινὴ ἀντιμετώπισις τῶν προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἑνότης τῶν ἐχόντων τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχὴν» προσώπων καὶ κυρίως ἡ σύμπτωσις τῶν ἀπόψεων τῆς πίστεως παρὰ τοῖς προσώποις τούτοις. Κατὰ τὸν Εὐσέβιον [36], ὁ Ἡγήσιππος «...πλείστοις ἐπισκόποις συμμίξειεν ἀποδημίαν στειλάμενος μέχρι Ῥώμης... τὴν αὐτὴν παρὰ πάντων παρείληφεν διδασκαλίαν», εὗρε δὲ ὅτι «ἐν ἑκάστῃ διαδοχῇ καὶ ἐν ἑκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει ὡς ὁ νόμος κηρύσσει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ

---

34 Ἔλεγχ. καὶ ἀνατρ...., Γ', III, I, PG 7, 848 καὶ III 6, ΒΕΠ 5, 143. Πρβλ. καὶ Ἱππολύτου, Ἔλεγχος, Προλ., 15, ΒΕΠ 5, 199.

35 Πρβλ. Fliche et Martin, Histoire de l'église..., Paris 1935, τόμ. 2, σ. 76.

36 Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Δ', 22, 1, 3, ΒΕΠ 19, 303.

Κύριος». Ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις γίνεται σαφῶς λόγος περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου παραδοθείσης πίστεως, οὐχὶ ἐν ἑνὶ προσώπῳ, ἀλλὰ παρὰ πᾶσι τοῖς ἐπισκόποις, οἵτινες κατεστάθησαν βεβαίως ἐπίσκοποι κατόπιν διαδοχῆς. Ὥστε ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου οἱ αἱρετικοὶ ἐστεροῦντο ἦτο ἡ αὐτὴ μαρτυρία παρὰ πᾶσι τοῖς ἐπισκόποις, οἵτινες διαδοχικῶς εἶλκον τὴν ἀρχήν των ἐκ τῶν Ἀποστόλων. Τὴν αὐτὴν ἰδέαν εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὸν Εἰρηναῖον, ὅστις λέγει ὅτι «ἡ πραγματικὴ γνῶσις εἶναι ἡ διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων, ἡ κοινὴ ἑδραιωθεῖσα πεποίθησις ἤδη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν οἰκουμένην καὶ ἡ σφραγὶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἡ ἐναποτεθεῖσα εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν ἐπισκόπων, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ Ἀπόστολοι ἐνεπιστεύθησαν τὰς τοπικὰς Ἐκκλησίας»[37]. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω νομίζομεν ὅτι ὑπῆρξε σημαντικὸς ὁ ρόλος, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν ἡ «ἀποστολικὴ διαδοχὴ» κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσαγάγῃ καὶ ἄλλας προσέτι μαρτυρίας, αἱ ὁποῖαι ὅμως οὐδὲν νέον θὰ προσέφερον. Κυρίως ὁ Εἰρηναῖος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἐχειρίσθη τόσον λαμπρῶς τὸ θέμα τοῦτο καὶ διετύπωσε τόσον σαφῶς τὰς ἰδέας τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε, θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι περιττεύει πᾶσα ἄλλη παραπομπὴ εἰς τὰς λοιπὰς πλουσίας τῷ ὄντι πηγάς, τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος θέμα[38].

β) Ἡ «ἀποστολικὴ διαδοχὴ» καὶ ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ὕπαρξις ἐν τῇ ἀρχικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» ἐφάνη ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἐξελίξει βεβαιουμένη καὶ στηριζομένη, οὐχὶ ἁπλῶς εἰς τὰς μεταποστολικὰς πηγάς, ἀλλὰ προσέτι ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ μαρτυρουμένη ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ θελήσει καὶ αὐτῇ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κυρίου.

Ἤδη θὰ προσπαθήσωμεν ἐν ὀλίγοις νὰ δώσωμεν, κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν, μίαν εἰκόνα τῆς ὑφισταμένης σχέσεως «ἀποστολικῆς δια-

---

[37] Εἰρηναίου, ἔνθ' ἀνωτ. Δ', XXIII, 8, PG 7, 1077.

[38] Διὰ τὴν καλλιτέραν κατανόησιν, διασάφησιν καὶ ἐμπέδωσιν τῆς ἀναπτυχθείσης ἰδέας βλ. Ἰγνατίου, Πρὸς Πολυκ. III καὶ VI, ΒΕΠ 2, 317 καὶ 318, Τερτυλλιανοῦ, De praescriptione haereticorum XX καὶ XXI, PL 2, 36-38, Κυπριανοῦ, De unit ... V, PL 4, 516, Ὠριγένους, Περὶ ἀρχῶν 1, 2, 5, 6, 7, PG 2, 115 κ.ἑ., εἰς τὴν πρὸς Ρωμ. II, 2, PG 14, 873, εἰς Ἰεζ. II, 2, PG 13, 682.

δοχῆς» καὶ παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Κατ' ἀρχὴν ὅμως πρέπει νὰ καθορίσωμεν τί ἀκριβῶς ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ ὅρου παράδοσις, ἵνα φανῇ σαφέστερον ἡ ὑφισταμένη σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχήν».

Ἡ παράδοσις δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς ἱστορικὴ ἁπλῶς διατήρησις λόγων ἢ γεγονότων ἀναφερομένων εἰς τὸν Κύριον, τοὺς Ἀποστόλους ἢ τὴν ζωὴν γενικώτερον τῶν ὀκτὼ πρώτων αἰώνων τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ τελείως ἐσφαλμένην ἀντίληψιν τοῦ πράγματος. Ἡ παράδοσις ἀναφέρεται εἰς αὐτό, τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐβίωσαν καὶ τὸ ὁποῖον κατεχωρίσθη ἔν τινι δεδομένῃ στιγμῇ ἐν τοῖς ἱεροῖς βιβλίοις, ἀλλὰ κυρίως περέμεινεν ὡς ἀναβιούμενον βίωμα τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν καὶ εἰς τὸ λοιπὸν πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν εἶναι, κατὰ ταῦτα, παράδοσις τὸ γράμμα, ἡ ἱστορικὴ διατήρησις δι' ἐνύλου γλωσσικοῦ ἐκφραστικοῦ τρόπου τῶν βιωμάτων τοῦ Θεανθρώπου καὶ τῆς ἀρχικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ ζωὴ τοῦ ἐπεκτεινομένου καὶ ἀεὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ζῶντος Ἰησοῦ.

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην διευκρίνησιν εἶναι εὔκολον, νομίζομεν, νὰ κατανοήσωμεν τί εἶναι ἀποστολικὴ παράδοσις καὶ ποία ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχήν».

Κατὰ τὸν G. Florofsky [39] ἡ ἀποστολικότης τῆς Ἐκκλησίας παρουσιάζει δύο κυρίας μορφάς. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποκαλύπτεται ὡς «ἀποστολικὴ διαδοχή», ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἀποστολικὴ παράδοσις. Καὶ ὡς «ἀποστολικὴ διαδοχὴ» μὲν δίδει τὴν ἀντικειμενικὴν ἢ θείαν ὄψιν, τουτέστι τὴν συνέχισιν τῆς ἐνεργείας τῆς χάριτος καὶ τὴν διαιώνισιν τῆς Πεντηκοστῆς, ὡς ἀποστολικὴ δὲ παράδοσις τὴν ὑποκειμενικὴν ἢ ἀνθρωπίνην ὄψιν, ἤτοι τὴν συνέχειαν τῆς συνειδήσεως καὶ προελεύσεως τοῦ κηρύγματος, τὸ ὁποῖον ἐγένετο δεκτὸν καὶ διεφυλάχθη. Ἐκ τούτου καταφαίνεται πόσον στενὸς εἶναι ὁ σύνδεσμος μεταξὺ «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» καὶ ἀποστολικῆς παραδόσεως. Ἐξ ἄλλου οἱ ὅροι ἀποστολικὴ παράδοσις καὶ «ἀποστολικὴ διαδοχὴ» χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν ὑπὸ μελέτην περίοδον ἐναλλάξ, θὰ ἔλεγέ τις δὲ κάπως συγχεόμενοι μεταξύ των [40]. Τοῦτο συμβαίνει ἀκριβῶς διότι, ὡς καὶ ἀνω-

---

[39] G. Florofsky, Le corps du Christ vivant, ἐν «Cahier théologique de l' actualité protestante», hors serie, 4, σ. 40 κ.ἑ.

[40] Εἰρηναίου. Ἔλεγχ. καὶ ἀνατρ. ... Γ', III, 1-2 PG 7, 848.

τέρω ἐλέχθη, ἀποτελοῦν ἀμφότεροι οἱ ὅροι διαφορετικὴν ὄψιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος.

Ἄξιον προσοχῆς προσέτι τυγχάνει ὅτι ἦτο φυσικὸν διὰ τῆς χαρισματικῆς διαδοχῆς, τὴν ὁποίαν ἔσχον οἱ Ἀπόστολοι ἐκ τοῦ Κυρίου καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἐκ τῶν Ἀποστόλων, νὰ διατηρηθῇ καὶ διαβιβασθῇ ἡ παράδοσις. Ὁ Κύριος, ὅστις ἰδιαιτέρως ἐτόνισεν ὅτι ὁ ἴδιος ἐξέλεξε τοὺς μαθητάς του, εἰς αὐτοὺς εἶπεν ὅτι παρέδωκε πάντα ὅσα ἤκουσε «παρὰ τοῦ Πατρός» του [41]. Οἱ Ἀπόστολοι λαβόντες «τὴν χάριν καὶ τὴν ἀποστολὴν» ἐκ τοῦ Κυρίου ἐτάχθησαν εἰς τὸ νὰ δώσουν μαρτυρίαν πίστεως εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ [42]. Ἐν συνεχείᾳ δὲ οἱ ἐπίσκοποι οἱ κατὰ τὰ πέρατα ὁρισθέντες ἐν τῇ γνώμῃ τοῦ Ἰησοῦ ἦσαν [43] καὶ ἠκολούθουν τοὺς ἐπισκόπους καθὼς ἀκριβῶς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἠκολούθει τὸν Πατέρα [44]. Τὴν πλέον καθαρὰν σχετικὴν ἐν προκειμένῳ μαρτυρίαν δίδει ὅμως ὁ Εἰρηναῖος, ὅστις συνδυάζων τοὺς καταλόγους τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων, ὁμιλεῖ περὶ τῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία εἶναι τελείως διάφορος πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐδίδασκον καὶ παρουσίαζον οἱ αἱρετικοί. Ἐπιγραμματικῶς δὲ προσθέτει ὅτι διὰ νὰ μὴ ἀναφερθῇ εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας, ἀρκεῖται νὰ μνημονεύσῃ τὸ συμβὰν ἐν Ῥώμῃ, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐθεμελιώθη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἐν τῇ ὁποίᾳ παρεδόθη ἡ πίστις καὶ ἡ παράδοσις τῶν Ἀποστόλων διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων [45]. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου φαίνεται βεβαίως καθαρώτατα ἡ στενωτάτη σχέσις τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» καὶ ἀποστολικῆς παραδόσεως. Δὲν πρέπει ἐνταῦθα νὰ παραλείψωμεν νὰ ἀναφέρωμεν - διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν ἐξ ἄλλου εἰς τὴν ἀρχικὴν σχετικὴν ἰδέαν ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἐξεκινήσαμεν, - ὅτι εἰς τὴν ἑπομένην παράγραφον (III, IV, I) ὁ Εἰρηναῖος δίδων, διὰ τοῦ πνεύματος τῆς καθολικότητος, τὸ ὁποῖον τὸν διακρίνει, εὐρύτητα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» [46], ἀναφέρεται εἰς τὰς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίας καὶ δὴ τὰς παρὰ τοῖς βαρβάροις ὑφισταμένας, ἔνθα εὐκολώτερον καὶ σα-

---

[41] Ἰωάν. 15, 15β.

[42] Ῥωμ. 1, 5.

[43] Ἰ γ ν α τ ί ο υ, Πρὸς Ἐφεσ, III καὶ IV, I, ΒΕΠ 2, 286 καὶ 287.

[44] Ἰ γ ν α τ ί ο υ, Πρὸς Σμυρν. VIII I, ΒΕΠ 2, 315

[45] Ε ἰ ρ η ν α ί ο υ ἔνθ' ἀνωτ.

[46] Δὲν ἀναφέρεται δῆλον ὅτι ἁπλῶς καὶ μόνον εἰς τοὺς διαδόχους τῶν Ἀποστόλων, ἀλλ' εἰς αὐτοὺς πιθανῶς τοὺς διαδόχους τῶν διαδόχων τῶν Ἀποστόλων.

φέστερον, λέγει, θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἔχῃ ἐξ αὐτῶν πληροφορίας ἢ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἄρα ἡ βεβαιότης περὶ τῆς πίστεως καὶ παραδόσεως ὑφίσταται χάρις εἰς τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχήν» [47].

Ἡ ἀξία, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ συσχέτισις αὕτη τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως πρὸς τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχήν», νομίζομεν ὅτι εἶναι φανερά. Ἤδη ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὑποπαραγράφου ταύτης τὸ ὑπεδηλώσαμεν καὶ τώρα κατόπιν τῶν ὅσων ἐλέχθησαν, ἐρχόμεθα νὰ τὸ τονίσωμεν. Ἐὰν ἡ παράδοσις δὲν εἶχεν οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχὴν», τότε 1) αὕτη θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπέβαινεν ἄνευ οὐσίας καὶ ζωῆς ἱστορικὴ ἀνάμνησις, 2) θὰ ὑπῆρχε πάντοτε ὁ κίνδυνος ὑπό τινος προσώπου ἢ προσώπων, διατεινομένων ὅτι κατέχουν τὴν ἀλήθειαν, ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὑπ' αὐτῶν ἐφευρεθεῖσα καὶ χαλκευθεῖσα «ἀλήθεια» νὰ παρουσιάζηται ὡς ἡ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ 3) τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς περιλαμβανόμενα, ὡς λαβόντα μίαν ὁριστικὴν μὲν ἔνυλον γλωσσικὴν μορφήν, ἀλλ' ἐξ ἐπόψεως σημασίας ἀόριστον, ἔστιν ὅτε, καὶ ποικιλόμορφον παράστασιν, θὰ ἠδύναντο καὶ ποικιλομόρφως νὰ ἑρμηνεύωνται, παρέχοντα μίαν ἄνευ προηγουμένου ὡς πρὸς τὴν παράδοσιν ἀνομοιομορφίαν, τὴν ὁποίαν ἐξ ἄλλου ἐκ τοῦ λόγου ἀκριβῶς τούτου συναντῶμεν σήμερον παρὰ τοῖς Προτεστάνταις.

γ) Ἡ «ἀποστολικὴ διαδοχὴ» καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ κανόνος τῆς πίστεως καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας.

Εἶναι ἀπολύτως φανερὸν ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ «ἀποστολικὴ διαδοχὴ» ἔχει στενωτάτην σχέσιν πρὸς τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, τῆς ὁποίας ἀφ' ἑνὸς εἶναι γενεσιουργὸν αἴτιον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἓν εἶδος σφραγῖδος αὐτῆς, ἤτοι ὁ ὕψιστος κανὼν καὶ τὸ ἀλάνθαστον κριτήριον αὐτῆς, θὰ ἔδει νὰ ἔχῃ σχέσιν καὶ τὰ μέγιστα νὰ ἐπηρεάζῃ τὸν κανόνα τῆς πίστεως, τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δόγματος, νὰ συντελῇ δὲ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἑνότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ διδασκαλία ὡς θεωρία - συγχρόνως δὲ καὶ πρᾶξις ἐν τῇ ζωῇ τῶν χριστιανῶν -, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς διοικουμένης καὶ διοικούσης - διὰ τοῦ ὁποίου διετηρεῖτο ἡ ἐν αὐτῇ ἁρμονία καὶ ἑνότης -, ἀποτελοῦν αὐτὴν ταύτην τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τού-

---

[47] Πρβλ. Fliche et Martin, ἔργ. μν., τόμ. 2, σ. 55, Ι. Καρμίρη, Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ μεγάλου Βασιλείου, Ἀθῆναι 1958, σ. 18, ὡς καὶ Στ. Χαρκιανάκι, Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ θεολογίᾳ. Ἀθῆναι 1965, σ. 43 κ.ἑ.

του ἡ σχέσις, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ κανόνος πίστεως καὶ τῆς ἑνότητος, ὡς ἐξωτερικοῦ τινὸς σχήματος, συγχρόνως ὅμως καὶ ὡς μυστικῆς πραγματικότητος, πρὸς τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχὴν» τυγχάνει ἀναμφισβήτητος.

Ὁ Κύριος συνεδύασε τὴν κλῆσιν τῶν μαθητῶν του πρὸς τὸ διδακτικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον θὰ ἀνελάμβανον καθ' ὅσον οὗτος θὰ ἔζη, ἀλλὰ καὶ κυρίως μετὰ τὴν ἀνάληψίν του εἰς τοὺς οὐρανούς. «Δεῦτε ὀπίσω μου», εἶπε πρὸς αὐτούς, «καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων» (Ματθ. 4, 19). Ἡ ἁλιεία αὕτη δὲν θὰ ἐγίνετο ἄλλως, εἰ μὴ διὰ τοῦ κηρύγματος, τὸ ὁποῖον τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θὰ ὡδήγει τοὺς μαθητὰς πάντοτε εἰς τὴν ἀλήθειαν [48]. Ἡ ὑψίστη ἀποστολικὴ ἐνέργεια θὰ ἐφέρετο εἰς πέρας διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ χάρις αὕτη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐδόθη κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἰς τοὺς μαθητάς [49], τὴν συναντῶμεν ἀργότερον εἰς τὴν Σαμάρειαν [50], εἰς τὴν Καισάρειαν [51], εἰς τὴν Ἔφεσον [52]. Αὐτὸ ἀπετέλει, ὡς γνωστόν, ἓν χάρισμα, διὰ τὸ ὁποῖον κάμνει λόγον ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ, 4, 7 κ.ἑ., λέγων· «ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις...». Ἐπέφερε δὲ ὅτι «αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς...» μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὸν «καταρτισμὸν τῶν ἁγίων», τὴν διακονίαν, «τὴν οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ», «...τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως...» [53]. Ἐξ ὅλων τούτων σαφῶς διακρίνει τις τὴν χαρισματικὴν σχέσιν τῆς διδασκαλίας πρὸς τὴν ἱεραρχικὴν ἰδιότητα τῶν Ἀποστόλων καὶ τὴν ἐν τῇ σχέσει ταύτῃ ὑφισταμένην δυνατότητα παρουσιάσεως καὶ διατηρήσεως τῆς ἀληθείας [54].

Ἐν τῇ ἑπομένῃ περιόδῳ, ἤτοι τῇ μεταποστολικῇ, ἐξ ἴσου εὐκρινῶς ἐμφανίζεται ἡ ἰδέα τῆς αὐθεντικότητος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἀποστόλων καὶ αὐτὴ ἡ τῆς διατηρήσεως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ των τῆς ἀληθείας. Ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐπισκόπου, ὡς κατέχοντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ὑφίσταται ἡ ἰδέα τῆς διαδοχῆς, λέγει ὅτι «μηδὲν ἔστω ὑμῖν, ὃ δυνήσεται ὑμᾶς μερίσαι», προτρέπων «ἑνώθητε τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς προκαθημένοις εἰς τόπον καὶ διδαχὴν αὐθαρσίας» [55]. Ἡ ἕνωσις αὕτη μετὰ τοῦ ἐπι-

[48] Ἰωάν. 14, 16 - 17· 15, 26 - 27, Πράξ. 1, 8 κἄ.
[49] Πράξ. 2, 6 - 13. [50] Πράξ. 8, 14.
[51] Πράξ. 10, 44. [52] Πράξ. 19, 6.
[53] Πρβλ. Fliche et Martin, ἔργ. μν., τόμ. 2, σ. 269.
[54] Πρβλ. Χρ. Ἀνδρούτσου, Δογματική, Ἀθῆναι 1956², σ. 281.
[55] Ἰγνατίου, Πρὸς Μαγν. VI, ΒΕΠ 2, 295.

σκόπου δίδει τὴν βεβαιότητα διὰ τὴν ἀφθαρσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁδηγεῖταί τις διὰ τῆς διδασκαλίας. Φυσικὸν βεβαίως εἶναι ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ «γνώμη» τοῦ ἐπισκόπου συμπίπτει ἀπολύτως μετὰ τῆς τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως ἀκριβῶς ἡ τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν τοῦ Πατρός, ὁ δὲ ἐπίσκοπος δὲν ὡρίσθη ὑφ' ἑαυτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰγνάτιος εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴν του, κεφ. III [56], λέγει· «ἀλλ' ἐπεὶ ἡ ἀγάπη οὐκ ἐᾷ με σιωπᾶν περὶ ὑμῶν, διὰ τοῦτο προέλαβον παρακαλεῖν ὑμᾶς, ὅπως συντρέχητε τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ἀδιάκριτον ἡμῶν ζῆν, τοῦ Πατρὸς ἡ γνώμη, ὡς καὶ οἱ ἐπίσκοποι, οἱ κατὰ τὰ πέρατα ὁρισθέντες», (καὶ οὐχὶ οἱ ἑαυτοὺς ὁρίσαντες), «ἐν Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμῃ εἰσίν». Ὡς ἐκ τῆς διατηρήσεως παρὰ τοῖς ἐπισκόποις τῆς ἀληθείας, δυνάμεθα παρ' αὐτοῖς νὰ εὕρωμεν τὸν κανόνα τῆς πίστεως. Ἡ χρονικὴ ἀφ' ἑνὸς ἀπόστασις, ἥτις χωρίζει αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀπόστασις ἡ κατὰ χῶρον, ἥτις κρατεῖ αὐτοὺς μεταξύ των μακράν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπηρεάσῃ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τὴν διαφύλαξιν τῆς ἀληθείας. Διὰ τοῦτο ὁ Εἰρηναῖος λέγει· «ἡ μὲν γὰρ Ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλαβοῦσα τὴν εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα... πίστιν κλπ.» (Ἔλεγχ. καὶ ἀνατρ.... Α', Χ, Ι) [57]. Οὕτω πως ὁ κανὼν τῆς πίστεως διεμορφώθη, παρεδόθη καὶ διὰ τοῦ θανάτου μάλιστα τῶν Ἀποστόλων, ἀργότερον δὲ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν, ἐπεσφραγίσθη. Τὴν ἰδέαν ταύτην παραλαβὼν ὁ Τερτυλλιανὸς λέγει· «Istaquam felix ecclesia cui totam doctrinam apostolicum sanguine sue profunderund...» (De praescr. haer. 36,3).

Πρὸς τούτοις εὑρίσκει τις μίαν στενωτάτην σχέσιν ὑφισταμένην μεταξὺ τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» καὶ τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Περὶ τῆς ἑνότητος ταύτης ὁμιλεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, συσχετίζων αὐτὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου. Ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ ἀναγιγνώσκομεν· «καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα ὦσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα

---

[56] ΒΕΠ 2, 286.

[57] Πρβλ. καὶ Α', Χ, 2, ΒΕΠ 5, 115.

καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας· κἀγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμεν» (17, 18 - 22). Ἡ ἔννοια τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς διαδοχῆς καὶ ἐνταῦθα εἶναι διαυγέστατα φανερά. Ὁ Θεὸς Πατὴρ ἀποστέλλει τὸν Υἱόν, ὅστις καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀποστέλλει τοὺς μαθητάς του εἰς τὸν κόσμον. Ὁ Υἱὸς παρακαλεῖ νὰ διατηρηθοῦν ἡγιασμένοι ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἤτοι νὰ διαφυλάξουν ἑαυτοὺς μακρὰν τῶν ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων, αἱ ὁποῖαι ἀμαυρώνουν τὴν ἀλήθειαν. Τοῦτο θὰ τὸ ἐπιτύχουν, λέγει ὁ Κύριος, διὰ τοῦ ἰδικοῦ του ἁγιασμοῦ, τουτέστι τῆς θυσίας του [58]. Ἡ ἀποστολὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἡ διατήρησις παρ' αὐτῶν τῆς ἀληθείας καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ μετάδοσις αὐτῆς εἰς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους εἰς οὐδὲν ἕτερον ἀπέβλεπεν, εἰ μὴ εἰς τὴν ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ Θεὸς - Πατήρ, Υἱός, Ἀπόστολοι, λοιποὶ διὰ τοῦ λόγου πιστεύοντες διατήρησιν τῆς μυστικῆς ἑνότητος, - ἑνότητος ἥτις ὑφίστατο ὡς γεγονός, διὰ τὸ ὁποῖον μαρτυρίαν ἔδιδεν αὐτὸς ὁ Κύριος -, μεταξὺ Υἱοῦ καὶ Πατρός. Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἰδέα περὶ τῆς μυστικῆς καὶ πραγματικῆς ἑνώσεως ἀπαντᾷ εἰς τὰς μεταποστολικὰς πηγάς, ἰδίως δὲ παρὰ τῷ Κλήμεντι, Ἰγνατίῳ, Τερτυλλιανῷ, Κυπριανῷ κ.ἄ. [59]. Συμφώνως πρὸς τὰς μαρτυρίας ταύτας διὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς «ἀποστολικῆς διαδοχῆς» οἱ πιστοὶ σπουδάζουν «ἐν ὁμονοίᾳ Θεοῦ πάντα πράσσειν, προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον Θεοῦ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου ἀποστόλων...» [60]. Ἡ δὲ ὑποταγὴ «τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀλλήλοις», ὁμοιάζουσα πρὸς αὐτὴν τὴν ὁποίαν «ὁ Χριστὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ὁδηγεῖ εἰς τὴν κατὰ Θεὸν ἕνωσιν» [61].

Κατὰ ταῦτα ἡ «ἀποστολικὴ διαδοχὴ» οὐχὶ μόνον δημιουργεῖ τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ βίωσιν τῆς ὑπερκοσμίου ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, τῆς ἄλλως ὡς διδασκαλίας παρουσιαζομένης, ἀλλὰ προσέτι εἰς τὴν ὡλοκληρωμένην καὶ συντετελεσμένην ἕνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ.

---

[58] Ἡ ἰδέα αὕτη ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Τερτυλλιανῷ· βλ. ἀνωτ. σ. 171.

[59] Ἰγνατίου, Πρὸς Μαγν. VI καὶ XIII, ΒΕΠ 2, 294 καὶ 297, Πρὸς Ἐφεσ. VI, 2, 265, Πρὸς Σμυρν. VIII, 2, 281, Πρὸς Τραλλ. III, 2, 272, Πρὸς Πολυκ. VI, 2, 318, Κλήμεντος Ρώμης, Α΄ Πρὸς Κορινθ. XXXVII - XL, ΒΕΠ 1, 28 ἑξ., Τερτυλλιανοῦ, De praescr. haer. XX, PL 2, 36, Κυπριανοῦ, De unit... IV καὶ XIII, PL 4, 512 καὶ 533 καὶ ἄ.

[60] Ἰγνατίου, ἔνθ' ἀνωτ.

[61] Αὐτόθι.

Ο ΑΠΟΛΟΓΗΤΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ ΩΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ

Ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΝΟΥΣΚΑ S.T.M.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 2ου αἰῶνος μ.Χ., ἐποχὴ καθ' ἣν ἔδρασεν ὁ Ἀθηναγόρας ὡς ἀπολογητής, εἶναι περίοδος παραλλήλου καλλιεργείας καὶ ἀναπτύξεως ἰδεῶν πολλῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ὡς τῶν πλατωνικῶν, τῶν στωϊκῶν, τῶν νεοπυθαγορείων, τῶν σκεπτικῶν κ.ἄ. Εἰς τὸν θρησκευτικὸν συγκρητισμὸν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς προστίθεται, κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, ἡ ἀνάμιξις φιλοσοφικῶν ἰδεῶν καὶ ἰδιαιτέρως πλατωνικῶν. Ὁ καθηγητὴς Β. Τατάκης λέγει σχετικῶς ὅτι «κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν ἀπολογητῶν ἔχουμε ἔντονη στροφὴ πολλῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ἰδιαίτερα τῆς πλατωνικῆς καὶ τῆς στωϊκῆς, πρὸς τὴν θρησκεία, καὶ σὲ μεγάλη τιμὴ ἦταν τότε ἡ φιλοσοφία μὲ τὸ νόημα τοῦτο» [1]. Ἡ γνώμη αὐτη ἐξηγεῖ διατί, ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγας δεκαετίας, ἐδημιουργήθη νέα φιλοσοφικὴ σχολή, ἡ τῶν νεοπλατωνικῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνατολικαὶ μυστικιστικαὶ δοξασίαι ἡνώθησαν μὲ πλατωνικὰς ἰδέας [2]. Πιθανὸν δὲ ἐξηγεῖ πληρέστερον διατὶ οἱ ἀπολογηταὶ ἐχρησιμοποίησαν εὐρύτατα τὸν φιλοσοφικὸν λόγον, ὄχι βεβαίως μόνον διὰ λόγους πρακτικοὺς - ἀπολογητικοὺς ὡς συνήθως λέγεται, ἀλλὰ διότι ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ οὕτω συνέθεσαν ἁρμονικῶς φιλοσοφικὰς ἰδέας μὲ διδασκαλίας τινας τῆς νέας θρησκείας.

Ὁ Ἀθηναγόρας γνωρίζει καλῶς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῆς ἐποχῆς του ,χρησιμοποιεῖ δὲ ἰδέας καὶ ὅρους ἐξ αὐτῶν διὰ νὰ ἀναλύσῃ τὰ ἐπιχειρήματά του, καὶ ἀπολογηθῇ ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐξαρτώμενος ἰδιαιτέρως ἐκ τῆς πλατωνικῆς καὶ στωϊκῆς φιλοσοφίας. Ἐν τούτοις ὡς φιλόσοφος δὲν εἶναι πλατωνικὸς — μολονότι εἰς θέματά τινα, ὡς εἰς τὸ περὶ Θεοῦ, πλατωνίζει — οὔτε στωϊκός.

---

[1] Βασ. Τατάκη, Ἡ Συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ Χριστιανικὴ Σκέψη, σελ. 30.

[2] Χρ. Ἀνδρούτσου, Λεξικὸν τῆς Φιλοσοφίας σελ. 249 καὶ Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου, Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, σελ. 61.

Εἶναι κυρίως ἐκλεκτικὸς φιλόσοφος. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του εἰς τὴν ὁποίαν κυριαρχεῖ ὁ ἐκλεκτισμός [3].

2. Τὰ βασικὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τὸν Ἀθηναγόραν εἶναι α) τὸ θεολογικόν, β) τὸ κοσμολογικόν, γ) τὸ ἀνθρωπολογικόν. Εἰδικώτερον ἀσχολεῖται μὲ τὸ θεολογικὸν εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάλυσιν ἀφιερώνει τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς Πρεσβείας. Τοῦτο ἐξηγεῖται διττῶς: α. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ σοβαρωτέρα συκοφαντία τῶν ἐθνικῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν ἦτο ἡ ἐπὶ ἀθεότητι. β. Ἐκ τῆς φύσεως τῆς νέας θρησκείας ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ εἶναι κυριαρχική. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ καὶ εἰς τὴν καθόλου φιλοσοφίαν τῶν μέσων χρόνων τὸ θεολογικὸν πρόβλημα ἀπετέλεσε τὸ κέντρον τῶν φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων. Ὀρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ F. Heinemann: «Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀρχαιότητος συνομιλεῖ μετὰ τοῦ κόσμου, ὁ μεσαιωνικὸς μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων μετὰ τοῦ ἀνθρώπου» [4].

Η ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ

Κατὰ τὸν Ἀθηναγόραν πηγὴ γνώσεως εἶναι: 1. Ὁ νοῦς, ὁ λόγος. Εἰς τὸ ἔργον τῆς εὑρέσεως τοῦ ἀγενήτου καὶ ἀϊδίου Θεοῦ, ὁ νοῦς εἶναι τὸ ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος ἀνάγεται εἰς Αὐτόν. «Τὸ μὲν οὖν ἄθεοι μὴ εἶναι, ἕνα τὸν ἀγένητον καὶ ἀΐδιον καὶ ἀόρατον καὶ ἀπαθῆ καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἀχώρητον, νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ καταλαμβανόμενον...» [5]. Εἰς ἄλλο δὲ χωρίον ἐπαναλαμβάνει τὴν ἰδίαν γνώμην μὲ μικρὰν παραλλαγὴν δι' ἧς ὑπογραμμίζεται ἡ διὰ τοῦ νοῦ θεωρία τοῦ Θεοῦ. «Τὸ μὲν γὰρ θεῖον ἀγένητον εἶναι καὶ ἀΐδιον, νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ θεωρούμενον» [6]. 2. Ἡ θεία Ἀποκάλυψις εἶναι ἡ δευτέρα καὶ ἀνωτέρα πηγὴ διὰ τῆς ὁποίας χειραγωγεῖται καὶ φωτίζεται ὁ νοῦς εἰς τὴν περὶ Θεοῦ κατάληψιν καὶ θεωρίαν, χαρακτηρίζει δὲ αὐτὴν ἀνωτέραν τῶν λογοκρατικῶν ἀναζητήσεων τῶν φιλοσόφων. Ἐν τούτοις σπέρματα τῆς θείας Ἀποκαλύψεως ὑπάρχουν εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους «κινηθέντας μὲν κατὰ συμπάθειαν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ πνοῆς ὑπὸ τῆς αὐτὸς αὐτοῦ ψυχῆς ἕκαστος ζητῆσαι εἰ δυνατὸς εὑρεῖν καὶ νοῆσαι τὴν ἀλήθειαν, τοσοῦ-

---

[3] Cyril C. Richardson, Early Christian Fathers, Τόμ. I σελ 294 - 5.

[4] F. F. Heinemann, Neue Wege Der Philosophie, σελ. XXI παρὰ Ν.Α. Νησιώτῃ, Ὑπαρξισμὸς καὶ Χριστιανικὴ Πίστις, σελ. 17.

[5] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν κεφ. 10, 7, 9.

[6] » » » κεφ 4, 34 - 37.

τον δὲ δυνηθέντας ὅσον περινοῆσαι, οὐχ εὑρεῖν τὸ ὄν, οὐ παρὰ Θεοῦ περὶ Θεοῦ ἀξιώσαντες μαθεῖν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἕκαστος· διὸ καὶ ἄλλος ἄλλως ἐδογμάτισεν αὐτῶν καὶ περὶ Θεοῦ καὶ περὶ ὕλης καὶ περὶ εἰδῶν καὶ περὶ κόσμου» [7]. Ἐνταῦθα εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ Ἀθηναγόρας υἱοθετεῖ τὴν στωϊκὴν δοξασίαν περὶ τοῦ «σπερματικοῦ λόγου», δηλαδὴ τὴν περὶ τῆς διὰ παντὸς διηκούσης ψυχῆς ἄποψιν [8] τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Ἰουστῖνος υἱοθέτησε.

Ἡ διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως κατάληψις καὶ θεωρία τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ διήκουσα ἀντίληψις εἰς ἀμφότερα τὰ ἔργα τοῦ Ἀθηναγόρου. «Ἡμεῖς (δὲ) ὧν νοοῦμεν καὶ πεπιστεύκαμεν ἔχομεν προφήτας μάρτυρας οἳ πνεύματι ἐνθέῳ ἐκπεφωνήκασι καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ» [9]. Διότι αἱ ἀλήθειαι αὗται εἶναι «θεόφατοι καὶ θεοδίδακτοι» καὶ ὄχι «ἀνθρωπικαί» [10] Εἰς ἀρκετὰς ἐν τούτοις, περιπτώσεις ἀρκεῖται εἰς τὴν διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἀνάλυσιν καὶ ἀπόδειξιν ζητημάτων ὡς περὶ τῆς μοναδικότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Εἶναι δὲ ὁ πρῶτος ὅστις ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὸν μονοθεϊσμὸν φιλοσοφικῶς διὰ τῆς συσχετίσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν χῶρον, [11] τὴν ὁποίαν ὁ καθηγητὴς Β. Ἀντωνιάδης χαρακτηρίζει «ὡς περίεργον ἀπόπειραν τοῦ Ἀθηναγόρου, καὶ διὰ τοῦ λόγου, ἢ διαλεκτικῆς νὰ ἐμπεδώσῃ τὴν ἰδίαν θέσιν ἀποδεικνύων τὸ καθ' ἑαυτὴν ἀσύστατον τῆς πολυθεΐας» [12]. Εἰς τὴν πραγματείαν δὲ αὐτοῦ περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ὁ Ἀθηναγόρας παρουσιάζει ἐκτενῆ φιλοσοφικὴν ἀνάλυσιν ἐπιχειρημάτων διὰ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύει τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν διαλεκτικῶς.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ κῦρος τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, θεωρεῖ ὅτι τοῦτο εἶναι σχετικόν. Ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ ὅτι ὑπάρχουν τόσαι πολλαὶ ἀντιτιθέμεναι πρὸς ἀλλήλας θεωρίαι τῆς φιλοσοφίας συμπεραίνει ὅτι ἡ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὅρια [13]. Ἡ ἐκ τῆς θείας ἀπο-

---

[7] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 7, 29 - 35.

[8] G. L. Prestige, God in Patristic Thought σελ. 117. Ἰδὲ Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία σελ. 124.

[9] Πρεσβεία, κεφ. 7, 35 - 37.

[10] Πρεσβεία, κεφ. Ζ, 40 - 41 καὶ 7, 37 - 41.

[11] J. Quasten, Patrology Τόμ. Ι σελ. 232.

[12] Β. Ἀντωνιάδου, Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, Τόμ. ΙΙ σελ. 22.

[13] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 7. Ἰδὲ καὶ Richardson, ἔνθ. ἀν. σελ. 295.

καλύψεως ὅμως πηγάζουσα γνῶσις εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια [14].

Ὀντολογικῶς δέχεται ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἐκπορεύονται ἐκ μιᾶς καὶ μόνης ἀρχῆς, ἤτοι υἱοθετεῖ τὸ μεταφυσικὸν δόγμα τοῦ μονισμοῦ. Ὁ E. Hatch λέγει ὅτι «παρ' Ἀθηναγόρᾳ ὑπάρχει καθαρὸς μονισμός» [15]. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ τὶ εἶναι τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, δέχεται τὴν οὐσίαν τοῦ πραγματικοῦ πνευματικὴν διακρίνων μεταξὺ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ, ἀγενήτου καὶ γενητοῦ, ἀεὶ ὄντος καὶ οὐκ ὄντος, ἐν ἐννοίᾳ ὅτι τὸ αἰσθητὸν εἶναι τὸ γιγνόμενον [16].

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΒΑΣΙΚΩΝ ΤΙΝΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΞ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΛΟΓΟΥ

α) Ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ

Ὁ Ἀθηναγόρας χρησιμοποιεῖ πλῆθος ὀνομάτων περὶ τοῦ Θεοῦ διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφράσῃ τὴν περὶ Αὐτοῦ ὀρθὴν ἀντίληψιν δι' ἑνὸς ὅρου. Μόνον δὲ διὰ τῶν πολλῶν ὀνομάτων τὰ ὁποῖα ἀποδίδει εἰς αὐτὸν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀμυδράν τινα ἰδέαν περὶ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ. Διότι εἶναι «ἀκατάληπτος καὶ ἀχώρητος» [17]. Οὕτω θεωρεῖ αὐτὸν ὡς «ἀγένητον [18] καὶ ἀΐδιον,» [19] ἀϊδίως ὑπάρχοντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Κατὰ τὸν J. Daniélou οἱ ὅροι αὐτοὶ μᾶς ὑπενθυμίζουν πλατωνικὰς δόξας [20]. Ὁμοίως χαρακτηρίζει τὸν Θεὸν ὡς «ἀθάνατον καὶ ἀκίνητον καὶ ἀναλλοίωτον» [21]. Ὁ Θεὸς εἶναι «τὸ ὂν τὸ μὴ γινόμενον» [22], τὸ ὁποῖον «οὔτε μεταβάλλει, οὔτε μεταπίπτει», ἀλλὰ παραμένει «ἀπαθής», «ἀνενδεὴς» καὶ «ἀπροσδεής» [23]. Ὁ Prestige λέγει σχετικῶς ὅτι ὁ Ἀθηναγόρας δέχεται «τὸν Θεὸν ὡς ὑπερβατικὸν καὶ αἰώνιον, ἐλεύθερον τῶν ὁρίων τοῦ χρόνου ἢ τοῦ χώραυ

---

[14] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 7.

[15] » » » κεφ. 8. Ἰδὲ καὶ E. Hatch, The Influence of Greek Ideas Ou Christianity, σελ. 265.

[16] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 19, 23 - 28 καί 4. 35 37.

[17] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 4, 35 - 37.

[18] Διὰ σχετικὴν ἔρευναν περὶ τῆς γραφῆς τοῦ ὅρου ἀγένητος εἰς τὸ κείμενον τῆς πρεσβείας ἰδέ: G. L. Prestige, God in Patristic Thought σελ. 40.

[19] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 4, 43.

[20] Jean Daniélou. Message Évangélique et Hellénistique, σελ. 307.

[21] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 22, 27 - 28.

[22] » » » κεφ. 23, 4.

[23] » » » κεφ. 13, 18.

καὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῶν αἰσθήσεων καὶ συναισθησμάτων, διακατέχοντα δὲ ὑπερτάτην ὑπερφυσικὴν δύναμιν καὶ δόξαν» [24]. Ὡς τοιοῦτος ὁ Θεὸς εἶναι «κόσμος τέλειος, πνεῦμα, δύναμις, λόγος» [25]. Ἀλλαχοῦ δὲ χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς «πρώτην δύναμιν, πάντων βασιλέα», [26] «τὸ ὄντως ὄν», [27] δηλαδὴ ὡς τὸ ἀπόλυτον ὂν ἐκ τοῦ ὁποίου ὅλα τὰ ὄντα ἔλαβον τὴν ὑπόστασιν αὐτῶν καὶ φύσει ὑπέρκειται αὐτῶν. Ὁ Θεὸς δὲν ἐξαρτᾶται ἔκ τινος, οὔτε ὑπόκειται εἰς περιορισμόν τινα, ἀλλὰ ὑπάρχει ἐξ ἑαυτοῦ, αὐθύπαρκτος καὶ ἀΐδιος. Θεωρεῖ τὸν Θεὸν «πάντα φῶς αὐτὸν ὄντα», [28] ὡς τὸ καθαρὸν φῶς κατὰ τὴν σχετικὴν ἑρμηνείαν τοῦ C. Richardson [29]. Ἐν τούτοις ἡ φύσις αὐτοῦ δὲν ἔχει συνθετικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ἁπλοῦν, διότι εἶναι «τὸ μονοφυὲς ὄν» [30]. Τέλος δὲ χαρακτηρίζει τὸν Θεὸν δι' ἠθικῶν ὀνομάτων. Ὁ Θεὸς εἶναι φύσει καὶ «τελείως ἀγαθός», [31] αἰωνίως ποιῶν τὸ ἀγαθὸν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, διὰ τοῦτο «ἀποχέεται» ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ταυτίζει μὲ τὴν ἀλήθειαν [32]. Λόγῳ τῆς ἀγαθῆς φύσεως αὐτοῦ ὁ Θεὸς ζητεῖ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὡς «μεγάλος δικαστὴς» [33] θὰ κρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν «ἐπουράνιον βίον» [34] διότι αὐτὸς ὡς φῶς «ὁρᾷ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν» [35].

Εἶναι φανερὸν ὅτι εἰς τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ ἀντίληψιν ὁ Ἀθηναγόρας συνθέτει ἁρμονικῶς τὸν φυσικὸν καὶ τὸν θεολογικὸν λόγον. Ἡ περὶ τοῦ ἀγενήτου τοῦ Θεοῦ ἰδέα δὲν εἶναι μόνον ἀλήθεια τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ καὶ φιλοσόφων τινων διότι καὶ αὐτοὶ ἐδέχθησαν σπέρματα ἀληθείας. «Ποιηταὶ μὲν καὶ φιλόσοφοι, ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπέβαλον στοχαστικῶς, κινηθέντες μὲν κατὰ συμπάθειαν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ πνοῆς ὑπὸ τῆς αὐτὸς αὑτοῦ ψυχῆς ἕκαστος ζητῆσαι εἰ δυ-

---

24 G. L. Prestige, ἔνθ' ἀν. σ. 3.
25 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 16, 2 - 4.
26 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 23, 4 - 6.
27 » » » κεφ. 23. 5.
28 » » » κεφ. 31, 13 - 14.
29 C. Richardson ἔνθ' ἀν. σελ. 335.
30 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 23, 5.
31 » » » κεφ. 25, 40 - 41.
32 » » » κεφ. 23, 5 - 6.
33 » » » κεφ. 31, 21 - 22.
34 » » » κεφ. 31, 15 - 16.
35 » » » κεφ. 31, 14.

νατὸς εὑρεῖν καὶ νοῆσαι τὴν ἀλήθειαν» [36]. Οὕτως ὁ Πλάτων θεωρεῖ τὸν Θεόν, ὡς «ἀεὶ ὄντα», «νοητὸν καὶ ἀγένητον», [37] ὡς «ὄντως ὄντα», [38] ὡς «πατέρα τοῦδε τοῦ παντός» [39]. Καὶ κατὰ τὸν Πλάτωνα ὁ Θεὸς θεωρεῖται ἀγαθός, πιθανὸν ὅμως κατὰ διάφορον ἔννοιαν. Ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ πάντως ὑπῆρξε τὸ κίνητρον διὰ τὴν δημιουργίαν (Τίμαιος p.30) [40]. Βεβαίως ὁ Πλατωνικὸς Θεὸς δὲν εἶναι ὁ ἀγαπῶν πατὴρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως [41]. Σημεῖα ἐπαφῆς εὑρίσκει ἐπίσης εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν καὶ στωϊκὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἑνὸς Θεοῦ. «Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἕνα ἄγοντες οἱονεὶ ζῶον σύνθετον, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστηκότα λέγουσι τὸν Θεόν, σῶμα μὲν αὐτοῦ τὸ αἰθέριον νομίζοντες τούς τε πλανωμένους ἀστέρας καὶ τὴν σφαῖραν τῶν ἀπλανῶν κινούμενα κυκλοφορητικῶς, ψυχὴν δὲ τὸν ἐπὶ τῇ κινήσει τοῦ σώματος λόγον, αὐτὸν μὲν οὐ κινούμενον, αἴτιον δὲ τῆς τούτου κινήσεως γινόμενον.» [42]. Κατὰ τὴν στωϊκὴν δὲ ἀντίληψιν ὁ Θεὸς εἶναι εἷς, ὡς λέγει ὁ Ἀθηναγόρας. Διότι· «κἂν ταῖς προσηγορίαις κατὰ τὰς παραλλάξεις τῆς ὕλης, δι' ἧς φασι τὸ πνεῦμα χωρεῖν τοῦ Θεοῦ, πληθύνωσι τὸ θεῖον τοῖς ὀνόμασι τῷ γοῦν ἔργῳ ἕνα νομίζουσι τὸν Θεόν» [43]. Οὕτως ἡ πλατωνική, ἀριστοτελικὴ καὶ στωϊκὴ περὶ τοῦ Θεοῦ ἀντίληψις, ἂν καὶ εἶναι μεταξύ των ἀνόμοιαι, περιέχουν στοιχεῖα ἀληθείας ὁμοιάζοντα πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Συνεπῶς ὁ φιλοσοφικὸς καὶ ὁ θεολογικὸς λόγος δὲν εὑρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν, ἀλλ' ὁ φυσικὸς λόγος ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀληθείας ἀμυδρῶς καὶ γενικῶς. Διὰ τοῦτο ἐκτιμᾷ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς φιλοσόφους οἱ ὁποῖοι ἐμπνευσθέντες καὶ αὐτοὶ κατά τι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐζήτησαν νὰ εὕρουν καὶ νὰ νοήσουν τὴν ἀλήθειαν [44] Ἐπομένως ὁ Θεὸς θεωρεῖται ἡ πηγὴ τῆς φυσικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς ἀληθείας καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν βάσιν διὰ τὴν ἁρμονικὴν σύνθεσιν μεταξὺ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ θεολογικοῦ λόγου.

---

[36] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 7, 28 - 31.

[37] » » » κεφ. 19, 26 - 28.

[38] » » » κεφ. 23, 5.

[39] » » » κεφ. 6, 39 - 40· ἰδὲ Τιμ. 28 C

[40] E. Hatch, ἔνθ' ἀν. σελ. 182 - 183. Ἰδέ: J. H. Crehan Athenagoras, σελ. 17.

[41] W. T. Jones, A. History of Western Philosophy, σελ 168.

[42] Πρεσβεία περὶ χριστιανῶν, κεφ. 6, 7 - 13.

[43] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 6, 13 - 15. Ἰδέ: G. L. Prestige, ἔνθ' ἀν. σελ. 29.

[44] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 7, 28 - 31.

Δὲν ἀρκεῖται ὅμως εἰς τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, διότι «ἀνθρωπικὸν ἄν τις εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς ἐνόμιζε λόγον»[45]. Θὰ ἦτο δὲ παράλογον νὰ ἀγνοήσωμεν τὰς θεοπνεύστους διδασκαλίας τῶν προφητῶν οἱ ὁποῖοι ὡς «ὄργανα τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ»[64] ἐδίδαξαν περὶ αὐτοῦ «πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν». Οὕτω μετὰ τὴν ἀνάλυσιν βασικῶν τινων φιλοσοφικῶν θεωριῶν, παραθέτει σχετικὰ χωρία τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Ἡσαΐου καὶ τοῦ Ἱερεμίου: «Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· καὶ πάλιν, ἐγὼ Θεὸς πρῶτος καὶ μετὰ ταῦτα καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεὸς (Ἐξόδ. 20, 23. Ἡσαΐου, 44, 6). Ὁμοίως, «ἔμπροσθεν ἐμοῦ οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεὸς καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται· ἐγὼ ὁ Θεὸς καὶ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ». (Ἡσαΐου 43, 10 - 11)[47].

β) Ἡ μοναδικότης τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὸ ὄγδοον κεφάλαιον τῆς πρεσβείας, ὁ Ἀθηναγόρας ἀναλύει κατὰ πρωτότυπον τρόπον τὴν μοναδικότητα τοῦ Θεοῦ. Διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἀρχαίαν γραμματολογίαν, χριστιανικὴν καὶ θύραθεν, ἐπιχειρεῖται ἡ διὰ λογικῶν συλλογισμῶν ἀπόδειξις τοῦ μονοθεϊσμοῦ. Βάσις τῶν συλλογισμῶν εἶναι ἡ μελέτη τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν χῶρον[48]. Ἐὰν ὑπῆρχον ἐξ ἀρχῆς δύο ἢ περισσότεροι θεοί, λέγει, θὰ ἦσαν εἴτε εἰς τὸν ἴδιον καὶ τὸν αὐτὸν χῶρον, εἴτε ἕκαστος ἐξ αὐτῶν χωριστὰ εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ χῶρον. Ἡ συνύπαρξις ἀμφοτέρων εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον δὲν θὰ ἦτο δυνατή. Διότι, ἐὰν εἶναι θεοί, εἶναι ἀνόμοιοι, καὶ εἶναι ἀνόμοιοι διότι ὡς θεοὶ εἶναι ἀδημιούργητοι. Τὰ δημιουργήματα εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ πρότυπα αὐτῶν. Τὰ ἀδημιούργητα εἶναι ἀνόμοια, μὴ δημιουργηθέντα ὑπό τινος, οὔτε διαμορφωθέντα συμφώνως πρὸς κάποιο πρότυπον. Ἀλλ' ἐάν, ἀντιθέτως, ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει χωριστά, ἐφ' ὅσον ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου εἶναι ὑπεράνω τῶν δημιουργημάτων καὶ περὶ τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησε καὶ ἐτοποθέτησε μὲ τάξιν, ποῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ὁ ἄλλος, ἢ οἱ ἄλλοι θεοί; Διότι ἐὰν ὁ κόσμος, ὡς σφαιρικός, περιορίζεται ἐντὸς τῶν κύκλων τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου εἶναι ὑπεράνω τῶν δημιουργημάτων, διευθύνων αὐτὸν

---

[45] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 9, 31 - 32.

[46] » » » κεφ. 7, 39 - 40.

[47] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 9, 38 - 41. καὶ 9, 1.

[48] J. Quasten, ἔνθ' ἀν. σελ. 232. Ἰδὲ C. Richardson, ἔνθ' ἀν. σελ. 295.

διὰ τῆς κυβερνητικῆς αὐτοῦ Προνοίας, τὶ χῶρος ὑπάρχει διὰ τὸν δεύτερον θεόν, ἢ διὰ τοὺς ἄλλους θεούς; [49]

γ) Ἡ τριαδικότης καὶ ἡ ἑνότης τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὴν περὶ ἁγίας Τριάδος ἀνάλυσιν ὁ Ἀθηναγόρας εἶναι σαφέστερος καὶ ὀλιγώτερον ἐπιφυλακτικὸς ἀπὸ τὸν Ἰουστῖνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεότητα τοῦ Λόγου καὶ τὴν ὑποστατικὴν αὐτοῦ ἑνότητα μετὰ τοῦ Πατρός [50]. Ἐπιτυγχάνει νὰ ἐκφράσῃ τὴν ὀρθόδοξον περὶ τῆς σχέσεως τῶν δύο προσώπων ἀντίληψιν χρησιμοποιῶν φιλοσοφικοὺς ὅρους ὅπως νοῦς, ὄν, ἰδέα, ἐνέργεια καὶ τοὺς βιβλικῆς μᾶλλον προελεύσεως ὅρους, παῖς, λόγος. «Ἀλλ' ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ λόγος τοῦ πατρὸς ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνεργείᾳ· πρὸς αὐτοῦ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγένετο, ἑνὸς ὄντος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. ὄντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐν πατρὶ καὶ πατρὸς ἐν υἱῷ ἑνότητι καὶ δυνάμει πνεύματος, νοῦς καὶ λόγος τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ» [51]. Ὁ J. H. Crehan διατυπώνει τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ ὅρος λόγος εἶναι Ἰωαννείου προελεύσεως. «Εἰς τοῦτο ὁ Ἀθηναγόρας ἀκολουθεῖ πιστότερον τὸν πρόλογον τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου παρὰ ὅ,τιδήποτε ἄλλο πλατωνικῆς εἰδικῶς προελεύσεως» [52]. Γενικῶς δὲ θεωρεῖται τὸ προαναφερθὲν χωρίον ὡς τὸ καλύτερον ὅλων τῶν θεολογικῶν χωρίων τῆς Πρεσβείας, προκαλεῖ δὲ ἔκπληξιν ἡ ὀρθόδοξος καὶ εὐφυὴς διατύπωσις τῆς σχέσεως τῶν προσώπων τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ εἰς πολὺ παλαιοτέραν ἐποχὴν τῶν ἀσχοληθεισῶν μὲ τὸ δόγμα τοῦτο οἰκουμενικῶν συνόδων [53]. Ἀποφεύγει τὴν ὑπόταξιν τοῦ υἱοῦ τὴν ὁποίαν εὑρίσκομεν εἰς ἄλλους ἕλληνας ἀπολογητάς [54], ὡς δεικνύει τὸ ἑπόμενον χωρίον διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦται ἡ προαιώνιος γέννησις τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρός. «Πρῶτον γέννημα εἶναι τῷ πατρί, οὐχ ὡς γενόμενον (ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὁ Θεός, νοῦς, ἀΐδιος ὤν, εἶχεν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον, ἀϊδίως λογικῶς ὤν), ἀλλ' ὡς τῶν ὑλικῶν ξυμπάντων ἀποίου φύσεως καὶ γῆς οχιας(;) ὑποκειμένην δίκην, μεμιγμένων τῶν παχυμεστέρων

[49] J. Quasten, ἔνθ' ἀν. σελ. 232.

[50] J. Quasten, ἔνθ' ἀν. σελ. 232.

[51] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 10, 15 - 18.

[52] J. H. Crehan, ἔνθ' ἀν. σελ. 18 καὶ σελ. 22.

[53] J. Quasten, ἔνθ' ἀν. σελ. 233.

[54] J. L. Neve. A History of Christian Thought, Τόμ. I σελ. 47. Ἰδὲ καὶ J. Quasten, ἔνθ' ἀν. σελ. 232.

πρὸς τὰ κουφότερα, ἐπ' αὐτοῖς ἰδέα καὶ ἐνέργεια εἶναι, προελθών»[55]. Συνδέει δὲ ἁρμονικῶς τὴν φιλοσοφικὴν αὐτὴν ἀνάλυσιν διὰ σχετικοῦ χωρίου ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως: «συνάδει δὲ τὸ λόγῳ καὶ τὸ προφητικὸν πνεῦμα· Κύριος, γάρ, φησίν, ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ». (Παρ. 8, 22) [56].

Ἀναφερόμενος εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁ Ἀθηναγόρας, λέγει, ὅτι εἶναι «ἀπόρροια τοῦ Θεοῦ, ἀπορρέον καὶ ἐπαναφερόμενον ὡς ἀκτὶς ἡλίου» [57]. Ἀλλαχοῦ δὲ τὸ χαρακτηρίζει διὰ παραλλήλου πρὸς τὴν προανεφερθεῖσαν εἰκόνα τοῦ φωτός. «Ἀπόρροια ὡς φῶς ἀπὸ πυρὸς τὸ πνεῦμα» [58]. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως τὸ γεγονὸς ὅτι χρησιμοποιεῖ εἰδικὴν δι' ἕκαστον τῶν τριῶν προσώπων ὁρολογίαν ἐνδεικτικὴν τῆς ἀναπτύξεως καὶ διατυπώσεως τοῦ τριαδικοῦ δόγματος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ.Χ. Τέλος δὲ θεωρεῖ ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖ «τοῖς ἐκφωνοῦσι προφητικῶς», [59] κινεῖ τοὺς προφήτας ὡς ὄργανα ὡς «Καὶ αὐλητὴς αὐλὸν ἐμπνεύσαι» [60]. Συνεπῶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ θεολογικοῦ λόγου διὰ τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἔχει νὰ εἴπῃ ὁ φυσικὸς λόγος. Ἡ ἑνότης, ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἕνωσις ἀποτελοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος. Βεβαίως «ὁ ὅρος τριὰς δὲν χρησιμοποιεῖται εἰσέτι, δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἀθηναγόρας ἀναφέρεται σαφῶς εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς τριάδος» [61]. «Ὑπὸ μόνου παραπεμπόμενοι τοῦ τὸν ὄντως Θεὸν καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον εἰδέναι, τὶς ἡ τοῦ παιδὸς πρὸς τὸν πατέρα ἑνότης, τὶς ἡ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν κοινωνία, τί τὸ πνεῦμα, τίς ἡ τῶν τοσούτων ἕνωσις καὶ διαίρεσις ἑνουμένων, τοῦ πνεύματος, τοῦ παιδός, τοῦ πατρός» [62].

Ὁ Ἀθηναγόρας οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς σπουδαιοτάτης διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Λόγου, τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν, γεγονὸς ἐξηγούμενον ἐκ τῆς

---

55 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 10, 20 - 26.
56 » » » κεφ. 10, 25 - 27.
57 » » » κεφ. 10, 27 - 29.
58 » » » κεφ. 24, 36.
59 » » » κεφ. 10, 27 - 28.
60 » » » κεφ. 9. 36 - 38.
61 G. L. Prestige ἔνθ' ἀν. σελ. 89.
62 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν κεφ. 12, 38 - 41 καὶ 1. Ἰδὲ καὶ κεφ. 10, 29 - 32.

φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀπολογίας. Ἀναφέρει ἅπαξ μόνον τὸν τεχνικὸν ὅρον «οἰκονομία» διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν χρησιμοποιηθέντα εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν τοῦ Ἀθηναγόρου [63]. Ἡ ἔλλειψις αὕτη δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἀπολογηταὶ δὲν γράφουν συστηματικὴν θεολογίαν ἀλλ' ἀπολογοῦνται ὑπὲρ διδασκαλιῶν τινῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως διὰ λόγους πρακτικοὺς ὡς πράττουν, σήμερον, οἱ ἱεραπόστολοι ἀπολογούμενοι ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ.

(Συνεχίζεται)

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Βασιλείου Σταυρίδου, Καθηγητοῦ τῆς Ι. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ. Ἀθῆναι 1967.

Ἐν Ἀθήναις ἐξεδόθη κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ὑπὸ τοῦ κ. Βασιλείου Σταυρίδου, καθηγητοῦ τῆς κατὰ Χάλκην Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς, εἰς τόμον ἐξ 186 σελίδων ἡ «Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου». Ἡ ἱστορία αὕτη καλύπτει τὴν ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1453 Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερον περίοδον τοῦ πανσέπτου θεσμοῦ, ἥτις οὐσιαστικῶς ἀποτελεῖ τὴν ἱστορίαν ὁλοκλήρου τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τουλάχιστον μέχρι τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Τὸ ἔργον πληροῖ κενὸν μέγα, τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ εἶχε καταστῆ αἰσθητὸν εἰς πάντας τοὺς ἀσχοληθέντας εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κατὰ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ὃ ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ διασώσῃ τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν, τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, καὶ δὴ ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων, τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμὸν ἐν γένει, καὶ ὅπερ σήμερον ὑπὸ παντοίων ἐναντίων ἀνέμων κλυδωνιζόμενον, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ταλαιπωρεῖται καὶ μαρτυρεῖ.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μελετῶνται αἱ σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὴν Μουσουλμανικὴν Πολιτείαν, πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικήν, τὰς Προτεσταντικὰς καὶ δὴ τὴν Ἀγγλικανικὴν καὶ τὴν Παλαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, τὸ Διοικητικὸν Σύστημα τῆς Μ. Ἐκκλησίας, αἱ μεθ' ἑτεροδόξων σχέσεις, ὁ μοναχισμός, ἡ θεία λατρεία, ὁ χριστιανικὸς βίος, ἡ κατὰ τὴν περὶ ἧς πρόκειται περίοδον κατάστασις τῆς παιδείας καὶ τῶν γραμμάτων.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ δεύτερον μέρος τοῦ βιβλίου ὅπερ πραγματεύεται περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1923 μέχρι σήμερον δραματικῆς καὶ κρισίμου περιόδου. Πολύτιμα εἶναι τὰ στοιχεῖα ἅτινα δίδει ὁ συγγραφεὺς διὰ τὰς Βιβλιοθήκας καὶ τὰ ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διὰ τὴν Ἱερὰν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης, διὰ τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τοὺς Ἑτεροδόξους καὶ διὰ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Ὁ συγγραφεὺς παραθέτει καὶ κατάλογον τῶν ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως μέχρι

[63] J. H. Crehan, ἔνθ' ἀν. σελ. 25.

σήμερον Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν, συμπληρουμένων οὕτω καὶ ἐνημερουμένων τῶν Πατριαρχικῶν Πινάκων τοῦ Μανουὴλ Γεδεών.

Τέλος, ἡ πλουσιωτάτη βιβλιογραφία μαρτυρεῖ τὴν μελετηρότητα, τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὸ χαλκέντερον τοῦ συγγραφέως, ὅστις μᾶς ἔχει ἤδη δώσει ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος μονογραφίας ἐξ ὧν ἄξιαι ὅλως ἰδιαιτέρας προσοχῆς τυγχάνουν αἱ περὶ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου τῆς Ἀσίζης, περὶ Ὀρθοδοξίας καὶ Ἀγγλικανισμοῦ, περὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, κλπ.

Τὸ ἔργον τοῦ νεαροῦ συγγραφέως εἶναι ἀπαραίτητον εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν βιβλιοθήκην. Δικαιολογεῖται ἡ ἐλπὶς ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ μᾶς δώσῃ καὶ ἄλλα ἐπίσης πολύτιμα ἔργα ἐπὶ θεμάτων τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἂς δεχθῇ καὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων τὰ πλέον ἐγκάρδια συγχαρητήριά μου.

Νικόλαος Ἐμμ. Δάμτσας. Πρώην Διοικητὴς τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω.
Ἐπίτιμος Νομικὸς Σύμβουλος Β. Γ. Προξενείου Κ)λεως.
Κωνσταντινούπολις, Ἰανουάριος 1968

DER ORTHODOXE GOTTESDIENST. Band I: Cöttliche Liturgie und Sakramente. Herausgegeben von Erzpriester Sergius Heitz. Matthias - Grunewald - Verlag, Mainz 1966. (Taschenformat, in Leinen gebunden, mit Dunndruckpapier, XXIV und 571 Seiten).

Ὁ μετὰ χεῖρας εὔχρηστος καὶ ὡραῖα τυπωμένος τόμος (Ἡ Ὀρθόδοξος Λατρεία, τόμ. Α' Θ. Λειτουργία καὶ Μυστήρια), ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου πρωτοπρεσβυτέρου π. Σεργίου Χάϊτς, πρόκειται νὰ ὑπηρετήσῃ πρακτικοὺς κυρίως σκοπούς.

Εἰς τοὺς εὐαρίθμους γερμανοφώνους ὀρθοδόξους ὡς καὶ μεταξὺ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν χριστιανῶν τῆς Γερμανίας ὑπάρχει μέγα ἐνδιαφέρον περὶ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Αἱ εἰς τὴν γερμανικὴν λειτουργικαὶ ἐκδόσεις τῶν RAJEWSKIJ καὶ MALTZEW εἶναι ἀπὸ δεκαετιῶν ἤδη ἐξηντλημέναι, λογοτεχνικῶς δὲ πεπαλαιωμέναι.

Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν καὶ τὸ σχῆμα ὁ ἀνωτέρω τόμος ὁμοιάζει πρὸς τὰ εἰς τὰς δυτικὰς ἐκκλησίας ἐν χρήσει λειτουργικὰ ἐγκόλπια. Κατὰ τὴν ἐπὶ λεπτοῦ χάρτου ἐκτύπωσιν αὐτοῦ ἐγένετο χρῆσις μελαίνης καὶ ἐρυθρᾶς, μεγάλης καὶ μικρᾶς γραφῆς, οὕτως ὥστε τὰ καθαυτὸ κείμενα τῶν εὐχῶν νὰ δύνανται νὰ διακριθοῦν λίαν εὐκόλως ἀπὸ τῶν ἑρμηνευτικῶν τίτλων καὶ τὰ οὐσιαστικὰ κείμενα ἀπὸ τῶν συνοδευτικῶν. Ἐπίσης ἐξαίρονται τὰ ἰδιαίτερα τῆς ἀρχιερατικῆς λειτουργίας. Εἰς ἀρκετὰ δὲ σημεῖα, καὶ ὅπου παρίσταται ἀνάγκη, ἐκτίθενται παραλλήλως τὰ ἑλληνικὰ καὶ σλαβικὰ (ρωσικὰ) λειτουργικὰ ἔθιμα, ὅπως λ.χ. ἐν τῷ Μυστηρίῳ τῆς Ἐξομολογήσεως κ.ἄ.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου ἔχει ὡς ἑξῆς· Εἰσαγωγὴ μετὰ συντόμου ἐκθέσεως περὶ τῶν μερῶν τοῦ ναοῦ (σελ. I - XXIV), Ὧραι Τρίτη, Ἕκτη καὶ Ἐνάτη (σ. 1 - 12). Μέρος Α': Κινηταὶ ἑορταὶ καὶ ἡμέραι· α) Πίνακες Ἀναγνωσμάτων καὶ ἤχων (σ. 13 - 26), β) Τριώδιον - περίοδος πρὸ τῆς νηστείας (σ. 27 - 33), γ) Τριώδιον - περίοδος νηστείας μετὰ τῆς Μ. Ἑβδομάδος (σ.

33 - 113), δ) Πεντηκοστάριον (σ. 114 - 151), στ) Ὀκτώηχος, Κυριακαὶ μετὰ τὴν Πεντηκοστήν, Ἀποστολικὰ καὶ Εὐαγγελικὰ Ἀναγνώσματα (σ. 152 - 198). Μέρος Β': Προσκομιδή, Λειτουργίαι Ἰ. Χρυσοστόμου, Μ. Βασιλείου, Ἰακώβου, Προηγιασμένων, Τυπικά, Ἀντίφωνα (σ. 199 - 360)· Μέρος Γ': Ὁδηγίαι (τυπικαὶ διατάξεις), Ἁγιολόγιον, (σ. 361 - 375), Μηνιαῖα ἀπὸ Σ)βρίου μέχρις Αὐγούστου (σ. 376 - 460). Μέρος Δ' Μυστήρια (461 - 550), μουσικὰ κείμενα διὰ τὰ ἀπολυτίκια τῶν ὀκτὼ ἤχων κατὰ τὸ σλαβικὸν (ρωσικὸν) καὶ ἑλληνικὸν μέλος (σ. 551 - 571).

Τῆς ἐπιλογῆς, τῆς εἰσαγωγῆς, τῶν ἐπεξηγήσεων καὶ ὑποσημειώσεων τοῦ βιβλίου τούτου ὑπόκεινται ὡς βάσις τὰ πορίσματα τῆς συγχρόνου λειτουργιολογίας. Προσέτι ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὰ μὴ δημοσιευθέντα εἰσέτι πορίσματα τοῦ λειτουργιολόγου ὀρθοδόξου ἐπισκόπου ALEXIS VON MENDON (VAN DER MENSBRUEGGHE). Ὡς ἐκ τούτου προσλαμβάνει ὁ παρὼν τόμος πέραν τῆς πρακτικῆς του ἀποστολῆς καὶ ἰδιαιτέραν σημασίαν δι' ἅπαντας τοὺς ἐμπεριστατωμένως περὶ τὴν λειτουργικὴν ἀσχολουμένους θεολόγους, ὡς καὶ διὰ τοὺς κατηχητὰς καὶ ἱεροκήρυκας, τῶν ὁποίων χρέος μ.ἄ. εἶναι ἡ ἐξήγησις καὶ ἀνάπτυξις τῶν ἱερῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μετάφρασιν, δέον νὰ λεχθῇ ὅτι εἰς τὰ πλεῖστα αὐτῆς σημεῖα δὲν ἵσταται ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς λειτουργικῆς οὐδὲ κἂν τῆς ψαλλομένης καὶ ἀπαγγελλομένης γλώσσης. Εἶναι ὅμως πιστὴ κατὰ νόημα καὶ εἰς σύγχρονον γλῶσσαν. Ὁ γερμανόφωνος ἀναγνώστης δύναται τῇ βοηθείᾳ τοῦ βιβλίου τούτου νὰ παρακολουθήσῃ ἀξιοπίστως τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ θεολογικὸν καὶ συμβολικὸν αὐτῆς πλήρωμα.

Ὁ δεύτερος τόμος ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ ἐκδοθῇ συντόμως θὰ περιλαμβάνῃ τὸν Ἑσπερινόν, τὸν Ὄρθρον καὶ τὰ λοιπὰς λατρευτικὰς Ὥρας μὲ τὰ οὐσιωδέστερα Ἀναγνώσματα καὶ τοὺς Ὕμνους, πρὸς τούτοις τὰς Ἀκολουθίας τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἐξομολογήσεως, τοῦ Ἁγιασμοῦ, τῶν Ἐγκαινίων κλπ.

Εἰς τὸν θαρραλέον, εἰδήμονα καὶ ἐπιμελῆ ἐκδότην π. Σέργιον Χάϊτς καὶ τοὺς συνεργάτας του πρέπει νὰ ἐκφρασθοῦν ἀσφαλέστατα θαυμασμὸς καὶ εὐχαριστίαι ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων καὶ φιλορθοδόξων πιστῶν. Οὐδέποτε μέχρι τοῦδε ὑπῆρξεν εἰς τὸν γερμανικὸν γλωσσικὸν χῶρον ἓν τοιοῦτον ἐγχειρίδιον, τὸ ὁποῖον παρὰ πᾶσαν συντομίαν εἶναι τόσον εὐσύνοπτον καὶ ἐν τῷ συνόλῳ του τόσον πλῆρες. Εὐχόμεθα νὰ τύχῃ εὐρυτάτης κυκλοφορίας.

Ἱερομόναχος
Cabriel - Henning Bultmann

Ἰωάννου Καρμίρη, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΣ. τεῦχος ΙΙ. Η ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΟΙΣ. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας» τ. ΛΗ' 1967 σελ. 80. Ἀθῆναι 1967.

Ἐμπεριστατωμένη εἰσήγησις ὑποβληθεῖσα πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Διορθόδοξον Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν.

Ἐν τῇ ὡς ἄνω εἰσηγήσει ὁ διακεκριμένος συγγραφεὺς μετὰ τὰ εἰσαγω-

γικῶς ἐκτιθέμενα εἰσερχόμενος εἰς τὸ εἰδικὸν θέμα τ.ἔ. περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενικῶς τῆς διδασκαλίας τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ὁμιλεῖ πρῶτον περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ δεύτερον περὶ τῆς διοργανώσεως αὐτῆς, ἐπιτάσσων καὶ βραχέα τινὰ ἐπιλεγόμενα.

Σάββα Ἀγουρίδου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. ΦΙΛΩΝ Ο ΙΟΥΔΑΙΟΣ. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» τ. 594 - 597). σελ. 26. Θεσσαλονίκη 1967.

Κατὰ τὸν κ. Καθηγητὴν ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος - μὲ τὸ ὁλοκληρωμένον θεολογικόν του σύστημα μᾶς καθιστᾶ κοινωνοὺς τῶν κυρίων προβλημάτων τῆς ἐποχῆς του καὶ μᾶς δίδει τὰ γενικὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ τότε κόσμος ἀνεζήτει τὴν σωτηρίαν του. Τοιουτοτρόπως καθιστάμεθα ἱκανοὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν μεγίστην σημασίαν καὶ ἀξίαν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον προσέφερε τὴν σωτηρίαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

Les éditions du cerf. 29 Bed Latour - Maubourg Paris VII. Collection «Sources chretienes» No 136 ORIGENE CONTRE CELSE. Tome 11. Introduction, Texte critique, Traduction et notes par Marcel Borret, s.j. Ouvrage publiè avec le concours du C.N.R.S. Volume in - 8o ecu de 444 pages.

On trouvera, dans ce second tome du CONTRE CELSE, les Livres III et IV du grande ouvrage d' Origène. Cet tome II du CONTRE CELSE, avec son texte critique et ses notes abondantes, redugées dans des perspectives surtous philosophiques, est appelè à rendre d' éminents services à tous ceux de nos Contemporains qui sons attachés aux sciences religieuses ou aux sciences humaines, ou qui, simplement, se prioccupent des questions posées par la personne et par la doctrine de N. - S. Jesus - Christe.

FRANK THOMAS «ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ...». Ἑρμηνευτικαὶ ὁμιλίαι εἰς τὴν «Κυριακὴν Προσευχήν». Μετάφρασις Ἰωάννου Παναγιωτίδου, Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τῆς Ι. Θεολ. Σχολῆς Χάλκης, σελ. 91. Θεσσαλονίκη 1967.

Αἱ ὡς ἄνω ἑρμηνευτικαὶ ὁμιλίαι εἰς τὴν «Κυριακὴν προσευχὴν» τοῦ γνωστοῦ διασήμου ἱεροκήρυκος καὶ ἀπολογητοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ FRANK THOMAS ἀναφέρονται καὶ ἀπαντῶσιν ἱκανοποιητικῶς εἰς πολλὰ σύγχρονα κοινωνικὰ προβλήματα μὲ βάσιν τὰς αἰωνίας ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου. Συνιστᾶται ἡ μελέτη τοῦ βιβλίου ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκ τῆς ἀναγνώσεως, θὰ ἐκτιμήσωσι τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν εὐρύτητα ἀντιλήψεως τοῦ διακεκριμένου συγγραφέως.

Σόλωνος Γ. Νινίκα, Θεολόγου - Βοηθοῦ Γυμνασιάρχου. ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΑΡΤΥΡΙΚΗΝ ΡΩΣΙΚΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ. «ΑΓΙΩΤΑΤΕ! ΤΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΤΩ ΘΕΩ». (Τρεῖς χαρακτηριστικαὶ ἐπιστολαὶ δύο Ρώσων ἱερέων πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀλέξιον καὶ τὴν Ἱεραρχίαν), σελ. 95. Ἀθῆναι 1968.

Διὰ τῶν ὡς ἄνω τριῶν ἐπιστολῶν τῶν σθεναρῶν, δύο Ρώσων ἱερέων, τὰς ὁποίας δημοσιεύει ὁ κ. Νινίκας ἐν τῷ μετὰ χεῖρας βιβλίῳ, διερμηνεύεται ἡ γε-

νική ἀγανάκτησις τῶν Χριστιανῶν τῆς Ρωσίας διὰ τὸν ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν ἐξαπολυθέντα διωγμὸν κατὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη. Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν δύο ἱερέων ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ἀνωτάτου Σοβιέτ, παραπονουμένων διὰ τὴν παραβίασιν τῶν νόμων, τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς Κυβερνήσεως καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀλέξιον καὶ τὴν Ἱεραρχίαν, ὅπου μετὰ θάρρους καὶ εἰλικρινείας κατηγοροῦν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Διοίκησιν δι᾽ ἔλλειψιν θάρρους πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν διωκομένων Χριστιανῶν, δι᾽ ἀντευαγγελικὴν ἀνοχὴν ἔναντι τῶν προκλήσεων τῶν διωκτῶν, ἀκόμη καὶ διὰ λῆψιν ἐκκλησιαστικῶν ἀποφάσεων, εὐνοουσῶν τὰ σχέδια τῶν ἀθέων.

EASTERN CHURCHES REVIEW. Editor E.Z.B. Fry A. jornal of Eastern Christendom. Vulume I Number 4. Winter 1967 - 1968. Ἐκτὸς κειμένου τὸ τεῦχος δημοσιεύει ὡραίας φωτογραφίας ἀπὸ τὴν Ἱστορικὴν ἐπίσκεψιν τῆς Α.Α. τοῦ Πάπα Παύλου Γ΄. εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α΄. εἰς τὴν Ρώμην καὶ τῆς συνοδείας αὐτῶν.

Ἐπισκόπου Διονυσίου Κυράτσου Μητροπολίτου Δράμας. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΑΣ ΤΕΧΝΑΣ. Ἐν Δράμᾳ 1968.

Ὁ Σεβ. συγγραφεὺς διὰ τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου του καταδεικνύει τὴν διαρκῆ καὶ γόνιμον συμβολὴν τοῦ Χριστιανικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τοῦ πνευματικοῦ καὶ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ.

Στυλιανοῦ Σ. Παπαδήμα, Θεολόγου, Β. Γυμνασιάρχου, μετεκπαιδευθέντος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βόννης. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΩΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, τόμ. ΙΒ΄ Ἀθῆναι 1968.

Θεοδώρου Ν. Καστανᾶ, Καθηγητοῦ. Η ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΤΟΥ ΑΜΒΩΝΟΣ ΜΕΤΑ ΤΙΝΩΝ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΝ. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» 1946). Θεσσαλονίκη 1968.

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ. (Ἀποσπάσματα κατ᾽ ἐπιλογὴν ὑπὸ Θ.Ν.Κ.). (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς»). Θεσσαλονίκη 1968.

ΣΑΛΠΙΓΞ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ. Μηνιαῖον περιοδικόν. Ὄργανον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Φλωρίνης, Ἀλμωπίας καὶ Ἐορδαίας. Τεῦχος 1 - 2. Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1968. Φλώρινα.

Βασιλείου Παν. Στογιάνου. ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΡΑ ΠΑΥΛΩ. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου. σελ. 152. Θεσσαλονίκη 1968.

Ἀριστείδου Ἰγν. Κουτζαμάνη. ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΠΟΝΟ ΓΙΑ ΜΙΑ ΛΥΤΡΩΣΗ. (Σημασιολογία τοῦ πόνου). Πρόλογος τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κισάμου καὶ Σελίνου κ. Εἰρηναίου, σελ. 38. Ἀθῆναι 1968.